

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Edukologijos katedra

Aušra Tijūnėlytė

Edukologijos studijų programa

Magistro darbas

Tolerancija kaip pagrindinė inkliuzinio ugdymo nuostata

Darbo vadovė: doc. dr. Lilija Duoblienė

Vilnius, 2009

TURINYS

IVADAS	6
1. TOLERANCIJOS UGDYMAS	11
1.1. Tolerancijos samprata ir raida	11
1.2. TOLERANCIJOS UGDYMO YPATUMAI	21
1.2.1. Išoriniai ir vidiniai tolerancijos ugdymo veiksniai	21
1.2.2. Tolerancijos ugdymo problemos.....	28
2. INKLIUZINIO UGDYMO POLITIKA LIETUVOJE	32
2.1. Inkluzinio ugdymo koncepcija.....	32
2.2. Svarbiausi iššūkiai siekiant socialinės inkluzijos	35
2.3. Ugdymo turinio pokyčiai siekiant užtikrinti inkluziją.....	39
2.4. Probleminės inkluzinio ugdymo sritys	43
3. HETEROGENINĖS IR HOMOGENINĖS MOKYKLOS X – XII KLASIŲ MOKINIŲ TOLERANTIŠKO POŽIŪRIO TYRIMAS	48
3.1. Tyrimo metodologija ir eiga	48
3.2. Versmės ir Baltupių vidurinės mokyklos mokinių tolerantiško požiūrio tyrimo rezultatai.....	53
3.2.1. Mokinių bendravimas su socialinės atskirties atstovais.....	53
3.2.2. Mokinių tolerancijos sampratos ir reikšmės suvokimas	55
3.2.3. Tolerancijos aptarimas mokinių šeimose.....	59
3.2.4. Mokinių žinių apie toleranciją ir socialinės atskirties atstovus šaltiniai.....	63
3.2.5. Mokinių tolerantiško požiūrio priklausymas nuo mokyklos	69
3.2.6. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus poreikis	77
3.2.7. Požiūris į šalies situaciją: tolerancija mažai visuomenės toleruojamoms grupėms	84
IŠVADOS.....	87
REKOMENDACIJOS	91
LITERATŪRA.....	92
PRIEDAI	102

Tijūnėlytė A.

Tolerancija kaip pagrindinė inkluzinio ugdymo nuostata: Edukologijos studijų programos magistro darbas / vadovė doc. dr. Duoblienė L. Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Vilnius, 2009.

SANTRAUKA

Šiame darbe buvo siekiama išnagrinėti prielaidas inkluzinio ugdymo vykdymui Lietuvoje ir atskleisti heterogeniškų ir homogeniškų mokyklų mokinių tolerantiško požiūrio ypatumus bei inkluzinio ugdymo įtaką jo stiprinimui. Siekiant šio tikslo, pirmiausia atskleista tolerancijos samprata, apibrėžti jos ugdymą veikiantys veiksniai, atlikta inkluzinio ugdymo situacijos mūsų šalyje analizė. Taip pat atliktas heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos X–XII klasių mokinių tolerantiško požiūrio tyrimas.

Nustatant heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos vyresniųjų klasių mokinių tolerantiško požiūrio skirtumus tirtas mokinių požiūris į dešimt mažai visuomenės toleruojamų socialinių grupių: asmenis, turinčius protinę ar fizinę negalią, infekuotus ŽIV virusu, neturinčius pastovios gyvenamosios vietos, turėjusius priklausomybę nuo psichotropinių medžiagų (alkoholio, vaistų ar kitų narkotinių medžiagų), teistus asmenis, imigrantus, homoseksualus, tautinių, religinių mažumų atstovus.

Tyrimo rezultatų analizė atskleidė tolerantiško požiūrio priklausomumą nuo mokyklos sudėties ir parodė, kad heterogeniškos mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni nei homogeniškos mokyklos mokiniai.

Tijūnėlytė A.

Tolerance as the Basic attitude for Inclusive Education: thesis in Education Studies for Master degree / supervisor doc. dr. Duoblienė L. Vilnius University, Faculty of Philosophy, Vilnius, 2009.

SUMMARY

The aim of this work was to analyse preconditions for implementation of inclusive education in Lithuania and to disclose the peculiarities of tolerant attitudes of pupils attending heterogeneous and homogeneous schools and the influence of inclusive education on their strengthening. For the implementation of this aim the conception of tolerance was disclosed, the factors influencing it were determined, and the analysis of situation of inclusive education in our country was carried out. Also the research of tolerant attitudes of X–XII grades pupils attending heterogeneous and homogeneous schools was carried out.

Seeking to determine the differences in tolerant attitudes of senior grades pupils attending heterogeneous and homogeneous schools, the pupils' attitudes towards ten social groups that society is less tolerant of were researched: persons with mental and physical disabilities, HIV infected people, vagrant (without constant place of residence), psychotropic materials addicts (alcohol, drugs and other narcotic materials), convicts, immigrants, homosexuals, and representatives of national and religious minorities.

The analysis of the research data shows that pupils' tolerant attitudes are reliant on school composition. It also proves that the pupils attending heterogeneous schools are more tolerant than the pupils from homogeneous schools.

MAGISTRO DARBE NAUDOJAMŲ SĄVOKŲ PAAIŠKINIMAS

Segregacija – dalijimas į grupes, kategorijas, klasifikavimas pagal tam tikrus pasirinktus bruožus. Faktinis ar teisinis atskyrimas remiantis rasiniais, etniniais, visuomeniniais požymiais.

Integracija – atskirų dalių jungimas į vieną, kai santykiai ir funkcijos tarp dalių suprantami kaip suderinti ir vieni nuo kitų priklausantys bei reguliuojami visos sistemos interesų požiūriu.

Integruotas ugdymas – įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymas kartu vienoje mokykloje bendrose klasėse.

Inkliuzinis ugdymas – ugdymas paremtas samprata, kad visi žmonės yra skirtingi ir turi teisę tokie būti ir, nepaisant skirtumų, visi turi vienodas teises naudotis tais pačiais visuomenės intelektualiais ir finansiniais ištekliais.

Mokykla visiems – mokykla, siekianti užtikrinti visų moksleivių lygybę ir galimybę dalyvauti ugdymo procese pagal gebėjimus ir poreikius.

Homogeninė mokykla – pasirinkto požymio pagrindu suformuota mokinių bendruomenė, pvz., lyties, kalbos, akademinio pajėgumo, socialinės padėties ir t. t.

Heterogeninė mokykla – bendresnių edukacinių tikslų pagrindu suformuota mokinių bendruomenė. Joje pripažįstami asmeniniai skirtumai ir poreikių įvairovė bei pabrėžiamas vienodas asmens vertingumas.

Specialieji ugdymosi poreikiai – poreikiai, susiję su skirtingomis asmens ir/ar jo socialinių sąlygų ypatybėmis, pvz., nepakankamas kalbos mokėjimas, sveikatos sutrikimai (regėjimo, klausos, judėjimo funkcijų ir t. t.), nesugebėjimas susikaupti, hiperaktyvumas, sulėtėjęs mąstymas, pernelyg dideli gabumai vienoje ar visose srityse, skurdas (sąlygų ir/ar priemonių mokytis namuose neturėjimas) ir t. t.

IVADAS

Temos aktualumas

Mūsų šaliai atgavus nepriklausomybę buvo iškeltas tikslas kurti atvirą, humanistinėmis vertybėmis paremtą demokratiją ir siekti visuomenės solidarumo. Demokratijos plėtrai ypač svarbi yra tolerancija, kuri įgalina suprasti, priimti ir vertinti kitą žmogų, nežiūrint į jo rasę, lytį, kilmę išpažįstamą tikėjimą, gyvenimo būdą, išvaizdą, fizines, psichines ypatybes ar kitokius skirtumus, kaip besąlyginę vertybę.

Mokslininkai akcentuoja, kad tolerancija dabarties visuomenėms reikalinga kaip aktyvi pozicija, instrumentinė vertybė, kuri padeda siekti visuomenės solidarumo. „Tolerancija šiandien svarbi ir kaip konstruktyvaus bendradarbiavimo prielaida siekiant bendrojo gėrio, ir kaip įvairių visuomeninio gyvenimo sričių efektyvios kaitos gairė. Be abejo, tolerancija ypač svarbi neseniai demokratišką kelią pasirinkusioms ar esminių pokyčių politiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime siekiančioms šalims“ (Sprindžiūnas, 2000, p. 5).

Tolerancija yra plačiai aptarinėjama įvairių šalių mokslininkų darbuose, čia paminėsime tik dalį: V. Aramavičiūtė (2005), E. Bakonis (2004), J. Balčius (1992), B. Bitinas (2004), Deveikienė (2004), L. Donskis (2005), L. Duoblienė (2006), R. Grigas (2008), J. Habermas (2003), L. Jakavonytė (2003), L. Jovaiša (2007), V. Kavolis (1953), E. Manelis (2004), G. Miniotaitė (2006), R. Plečkaitis (1988), B. A. Reardon (2000), V. Riaskova (2008), R. Sabaliauskienė (2004), Sprindžiūnas (2000, 2002, 2006), T. Tamošiūnas (2000), V. Toleikis (2004), V. Zaborskaitė (2007), V. Žemaitis (1997), Асташова, (2003), Е. В Баскакова (2003), М. Н Губогло (2003), З. А Кочергина (2003), Садохин (2003) ir kt.

Kuriant solidarią, demokratišką visuomenę nemažiau svarbus vaidmuo tenka ir švietimui. Šiuolaikinių švietimo politikų jis yra įvardijamas kaip „<...> viena svarbiausių visuomenės gyvenimo sričių, galinti sustiprinti jos solidarumą“ (Rado, 2003, p. 85). Kitaip tariant, siekiant solidarios visuomenės reikia sukurti bendrą „Mokyklą visiems“ (Tvinnereim, 2003). Suteikus visiems piliečiams lygias galimybes gauti jų poreikius atitinkantį išsilavinimą, kartu suteikiama galimybė integruotis į visuomenę: studijuoti, dirbti, dalyvauti kultūriniame gyvenime, t.y. tapti pilnaverčiais jos nariais.

„Mokyklos visiems“ arba inkluzinio ugdymo idėja kilusi iš Šiaurės šalių mokyklų, buvo įteisinta Salamankos deklaracijoje, kuri buvo priimta 1994 metais UNESCO ir Ispanijos vyriausybės organizuotoje „Visuotinio švietimo“ konferencijoje. Inkluzinis ugdymas yra paremtas praturtinimo perspektyva, kuri reikškia, kad vaikų darželis, pradinė ar vidurinė mokykla, tinkamai ugdantys specialiųjų poreikių turinčius vaikus kartu sukuria puikią ugdymosi, socializacijos, gerovės aplinką ir kitiems mokyklos ar klasės vaikams. Individų skirtybės tokioje mokykloje yra suvokiamos kaip ištekliai, o ne kaip problemos. Mokinių heterogeniškumas yra iššūkis ir galimybė tobulinti ugdymo procesą, nes būtent skirtybės padeda kurti įvairesnius socialinius santykius ir sudaro sąlygas ugdyti moralei. Tokio pobūdžio integracija – daugiau nei skirtingų ugdymosi poreikių turinčių mokinių sutelkimas ir prieglobstis neįgaliesiems. Inkluzinis ugdymas apima kompetencijos, savivertės ir tolerancijos formavimą, mano projekto „Mokykla visiems“ koordinatorius Ragnar Tvinnereim (Tvinnereim, 2003, p. 20).

Taigi inkluzinis ugdymas yra ne tik nauja specialiųjų poreikių turinčių mokinių integracijos į švietimo sistemą forma. Įgyvendinant inkluzinį ugdymą, viena vertus sudaromos sąlygos specialiųjų poreikių turintiems asmenims geriau socializuotis, pasiruošti savarankiškam gyvenimui ateityje, kita vertus inkluzinis ugdymas gali tapti puikia tolerancijos ugdymo priemone, kadangi mokiniai, būdami kartu diena iš dienos, pažįsta, supranta, išmoksta priimti bei vertinti žmogaus skirtumus, kartu išmokdami tolerancijos.

Inkluzinio ugdymo arba „Mokyklos visiems“ temą aptaria įvairių šalių edukologai: T. Aidukienė (2003), A. Brandišauskienė (2008), J. Corbett (1998), L. Daukšaitė (2008), K. Eklindh (2003), A. Galkienė (2005), V. Gudonis (2003), Kasparavičienė (2002), R. Labienė (2003), E. Martišauskienė (2008), P. Rado (2003), R. Rimkienė (2002), R. Sabaliauskienė (2002), L. Strimaitienė (2004), R. Tvinnereim, (2003), A. Valantinas (2003), A. Watkins (2007) ir kt.

Darbo problema

Inkluzinio ugdymo plėtotė yra negalima be tolerancijos, kuri įgalina suprasti, vertinti ir priimti kitą žmogų kaip besąlyginę vertybę. Tuo tarpu veikiant globalizacijos procesams ir Lietuvos visuomenei tampant vis įvairesnei, neretai yra pastebima tolerancijos stoka, diskriminacija ar net smurto protrūkiai prieš kitos tautybės, kitokių

pažiūrų, ar kitokį gyvenimo būdą pasirinkusį žmogų. Šiuo metu Lietuvoje ypač skaudžia problema sociologų įvardijama ir padidėjusi netolerancija socialinės atskirties atstovams. „Dauguma Lietuvos gyventojų daug mieliau gyventų šalia juodaodžių, musulmonų ar kitų tautybių žmonių nei šalia narkomanų, alkoholikų, AIDS ligonių ar anksčiau teistų asmenų. Šalia narkomanų nenorėtų gyventi 80,4 proc., šalia alkoholikų – 59,7 proc., AIDS ligonių – 44,3 proc., anksčiau teistų asmenų – 34,5 proc., čigonų – 25,4 proc., homoseksualų – 22,7 proc. respondentų“ (Sociologinis tyrimas pagal BNS pranešimą, 2004).

Norint išvengti konfliktų ir konfrontacijos, plėtojant inkliuzinį ugdymą ir kuriant bendrą „Mokyklą visiems“ reikia išmokti gyventi kartu. Šiame procese svarbu puoselėti vertybes, kurios padėtų pasiekti darnos ir sutarimo bendraujant. Būtina ugdyti humaniškumą, atvirumą ir gebėjimą suprasti kitą žmogų, atsisakyti prievartos, taikiai spręsti konfliktus, diegti altruizmo, atvirumo ir pagarbos kitiems jausmus, mokytis solidarumo ir bendradarbiavimo. Taigi tolerancija, kaip instrumentinė vertybė, leidžianti įvertinti pripažinti ir gerbti kiekvieną asmenį, šiame procese tampa ypač aktuali. „Homogeniškumą praradusiose šiuolaikinėse visuomenėse tolerancija vertinama kaip instrumentinė vertybė, padedanti gyventi kartu skirtingų pažiūrų, įsitinimų, taip pat skirtingų tautų, rasių ar religijų žmonėms“ (Sprindžiūnas, Aramavičiūtė, 2000, p.106).

Problemos iširtumas

Inkliuzinis ugdymas Lietuvoje yra gana nauja sąvoka ir dažniausiai vienareikšmiai siejama tik su specialiųjų poreikių turinčių asmenų ugdymu. Šiuo aspektu yra atlikta nemažai tyrimų. Atlikti tyrimai ugdytojų, dirbančių su specialiųjų poreikių turinčiais mokiniais, pasirengimui nustatyti: „Pedagogų profesinė kompetencija specialiųjų poreikių vaikų ugdymo plėtros aspektu“ (Ambrukaitis, 2003); „Bendrojo lavinimo mokyklų socialinių bei specialiųjų pedagogų, mokyklų psichologų ir bibliotekininkų kvalifikacijos tobulinimas“ (2007); tyrimai skirti išsiaiškinti Šeimos ir bendraamžių įtaką specialiųjų poreikių turinčių vaikų mokymuisi: „Šeimos ir bendraamžių įtaka specialiųjų poreikių vaikų mokymuisi“ (Voitukovoč, Kutkienė, 2008). Dar yra tyrimų, skirtų nustatyti požiūrį į specialiųjų poreikių turinčius mokinius: „Studentų požiūris į specialiųjų poreikių vaikų integruotą ugdymą“ (Matulevičienė, Dautaras, 2008); „IX–X kl. mokinių požiūris į asmenis, turinčius specialiųjų ugdymosi

poreikių“ (Brandišauskienė, Martišauskienė 2008); „Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius“ (Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, 2003). Mokslininkai, atlikę požiūrio į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius asmenis tyrimus, teigia, kad skirtingų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikia sudaryti sąlygas būti kartu, bendrauti ir tuomet sumažėtų atstumas tarp sveikųjų bei neįgaliųjų ir formuotųsi pozityvus mokinių požiūris į negalią turinčius vaikus (Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, 2003; Brandišauskienė, Martišauskienė, 2008).

Hipotezė – heterogeniškos mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni nei homogeniškos mokyklos mokiniai.

Objektas – heterogenišku ir homogenišku mokyklų mokinių tolerancija.

Tikslas – išnagrinėti prielaidas inkliuzinio ugdymo vykdymui Lietuvoje ir atskleisti heterogenišku ir homogenišku mokyklų mokinių tolerantiško požiūrio ypatumus bei inkliuzinio ugdymo įtaką jo stiprinimui.

Uždaviniai:

1. Teoriškai išnagrinėti tolerancijos sampratą ir ugdymo ypatumus.
2. Aptarti inkliuzinio ugdymo situaciją Lietuvoje.
3. Remiantis empiriniu tyrimu nustatyti heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos X–XII klasių mokinių tolerantiško požiūrio skirtumus.
4. Išryškinti šių mokinių tolerantiško požiūrio priklausomumą nuo mokyklos sudėties (heterogeninė, homogeninė).
5. Išsiaiškinti inkliuzinio ugdymo įtaką ugdant vidurinės mokyklos mokinių toleranciją.

Tyrimo metodai:

Mokslinės literatūros (filosofinės, sociologinės, pedagoginės ir kt.) bei teisinių dokumentų, susijusių su nagrinėjama tema, analizė, anketinė apklausa.

Darbo naujumas:

Atlikta inkliuzinio ugdymo situacijos mūsų šalyje analizė.

Sukurtas originalus klausimynas ir atliktas heterogeninės bei homogeninės mokyklos moksleivių tolerantiško požiūrio į socialinės atskirties atstovus tyrimas.

Atskleista inkliuzinio ugdymo įtaka ugdant vidurinės mokyklos mokinių toleranciją.

Darbo struktūra:

Įvadas, trys dalys, išvados, santrauka, priedai. Jame pateiktos 37 vaizdinės priemonės, iš kurių 5 lentelės ir 32 diagramos.

1. TOLERANCIJOS UGDYMAS

1. 1. Tolerancijos samprata ir raida

„Tolerancijos“ terminu yra apibūdinamas priešingos nei mūsų nuomonės, pažiūrų, tikėjimo ar įsitikinimų gerbimas, pakanta (*lot. tolerantia* – kantrybė, ištvermė). (Tarptautinių žodžių žodynas, 2004, p. 1056).

Toleruoti (*lot. tolero* – ištveriu, pakenčiu ką nors) – pakęsti kito nuomonę, pažiūras, įsitikinimus, elgesį ar tikėjimą (Tarptautinių žodžių žodynas, 2004, p. 1056).

L. Jovaiša (2007) Enciklopediniame edukologijos žodyne pateikia šias tolerancijos reikšmes: „1) prievartos nenaudojimas prieš religijas, filosofines, ideologines doktrinas; 2) pakantumas skirtingoms pažiūroms ir įsitikinimams; 3) technikoje leistinų nukrypimų nuo normos nepaisymas.“ (Jovaiša, 2007, p. 308).

Tolerancijos terminas taip pat yra vartojamas norint nusakyti žmogaus organizmo pakantumą vienai ar kitai cheminei medžiagai (pvz., vaistams, alkoholiui), triukšmui, klimato sąlygoms ir pan. Taigi šis terminas apima ne tik dvasinę, bet ir fizinę asmens būties sferą.

Tolerancijos idėja nuo seno domino įvairių šalių skirtingų sričių – filosofijos, istorijos, edukologijos, psichologijos, sociologijos ir kt. – mokslininkus. Žemiau paminėti pagrindiniai šios idėjos raidos etapai ir pateiktos kelios praeities ir dabarties mąstytojų suformuluotos tolerancijos koncepcijos.

Reikšmingas įvykis, sudaręs sąlygas tolerancijos sklaidai, buvo filosofijos atsiradimas, kuris tapo prielaida rasti teoriniam pliuralizmui, taigi teorinei tolerancijai. Paminėtina, kad antikinė politeistinė religija taip pat buvo vienu predisponuojančių veiksnių. To meto filosofai Sokratas, Platonas, Aristotelis ir kt. diskutavo apie piliečių tikėjimo, sąžinės, kūrybos laisvę, bandė atskleisti asmens autonomijos sampratą, bei teigė pakantumą asmens savitumui, tačiau paties termino „tolerancija“ jie nevartojo. „Tolerancijos“ terminas pirmą kartą buvo pavartotas apibūdinti religiniam pakantumui XVI a. renesanco epochoje, religinių kovų tarp skirtingų konfesijų atstovų metu, pasisakant prieš kito tikėjimo asmenų persekiojimą, nepakantumą išpažįstantiesiems kitą tikėjimą (Plečkaitis, 1998; Habermas, 2003). 1579 metų sausio 23 d. Nyderlanduose paskelbtoje Utrechto unijoje pirmą kartą Europos istorijoje buvo įteisinta pozicija, kad

negalima persekioti žmonių už jų tikėjimą (Donskis, 2005). 1598 m. karaliaus Henriko IV ediktu tolerancija, kaip valstybės religinės politikos norma, įteisinama Prancūzijoje. Anglijoje tokiu dokumentu galima laikyti 1701 m. Santarvės aktą, kuriuo Anglijos valstybės valdžia pripažino nuo valstybės nepriklausomą ir valstybės nedraudžiamą įvairių religinių konfesijų veiklą. Taigi galima teigti, kad Nyderlandų Utrechto unija, Prancūzijos Nanto ediktas bei Anglijos Santarvės aktas buvo pirmieji sektini pavyzdžiai visai krikščioniškajai Europai, kad valstybės politikoje turėtų būti garantuojama įvairių religinių tikėjimų tolerancija (Arlauskas, 2003).

XVII–XVIII amžiuje, prasidedant švietimo epochai, žymiausi mąstytojai J. Locke'as, B. Spinoza, Voltaire'as, P. Bayle'is, Ch. Montesquieu, J.J. Rousseau, I. Kant'as, D. Diderot'as ir kt. ragindami priimti kitą asmenį, gerbti jo įsitikinimus, orumą, atleisti jo paklydimus, gyventi santarvėje, pradėjo kalbėti apie toleranciją kitokiems įsitikinimams, visų pirma religiniams, vėliau ir socialiniams, politiniams, moraliniams ir t. t. (Habermas, 2003; Sprindžiūnas, 2000; Plečkaitis, 1998; Balčius J. 1992; Miniotaitė, 2006).

Anglų filosofas J. Locke'as, kritikuodamas to meto dogmatišką bažnyčią, pirmasis prabilo apie religinę toleranciją ir meilę žmogui nežiūrint į jo įsitikinimus, toleranciją jis siejo su tikroju krikščioniškumu. Jis akcentavo, kad tikrasis tikėjimas turi rasti iš žmogaus sieloje glūdinčio įsitikinimo, jo negalima pasiekti prievarta, o tik pasitelkus tinkamą argumentaciją. Filosofas pirmasis prakalbo ir apie bažnyčios atskyrimą nuo valstybės, būtinybę pripažinti visas religines kryptis, visų piliečių lygiateisiškumą nepriklausomai nuo jų tikėjimo (Locke, 1998).

Panašiai mąstė ir B. Spinoza. Filosofas, kalbėdamas apie teisiniais pagrindais kuriamą valstybę, kurioje piliečių teisės yra ginamos įstatymais, palietė politinį ir socialinį tolerancijos aspektus. Mąstytojas rašė, kad žmonės, norėdami gyventi santarvėje, turi vienas kitam nedaryti nieko, kas gali būti žalinga, o tai tampa įmanoma, kai žmonės vieni kitais pasitiki ir įsipareigoja vienas kitam. Nuo žalos darymo kitam asmenis sulaiko dar didesnės žalos bijojimas. Šios sutarties sąlyga, anot minėto filosofo, gali įsitvirtinti visuomenė, tačiau „ji privalo turėti galią nustatyti bendro gyvenimo tvarką, leisti įstatymus ir juos įtvirtinti ne apeliuodama į protą, bet grasinimu. Tokia

visuomenė, kurią įtvirtina įstatymai ir galia išsaugoti save, vadinama valstybe, o tie, kuriuos gina jos teisė – piliečiais“ (Spinoza, 2001, p. 253).

Ch. Montesquieu bei I. Kant'o originali pasaulėžiūra taip pat turėjo įtakos tolerancijos idėjos plėtotei, nors pačios sąvokos savo darbuose jie ir nevartojo (Balčius, 1992; Sprindžiūnas, 2000; Miniotaitė, 2006).

Ch. Montesquieu kalbėjo apie demokratiškos visuomenės sukūrimą, valdžių atskyrimą, politinę laisvę. Minėtas autorius teigė, kad vienas svarbiausių demokratijos įstatymų – tas, pagal kurį įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso tik tautai (Montesquieu, 2004), kas to meto Europoje buvo itin pažangu bei sudarė prielaidas tolimesnei demokratijos ir tolerancijos idėjų sklaidai, nes pagrindinė demokratijos sąlyga yra tolerantiški tarpusavio santykiai visuomenėje.

Originalios tuo metu buvo ir filosofo I. Kant'o mintys, žmogaus vertybinę sistemą jis laikė nepastovia, kintančia. Mąstytojas teigė, kad moralės šaltinis glūdi ne gamtoje ar transcendencijoje, o pačiame žmoguje, todėl teorinis pažinimas nieko negali pasakyti apie vertybinę sistemą, ir ji negali būti paaiškinama faktais. Dorovės šaltiniu mąstytojas laikė laisvą nuo polinkių įtakos valią, arba praktinį, grynąjį protą, kuris įgalina susikurti dorovinius dėsnius ir pasitelkus valią jų laikytis ir įpareigoja kiekviename žmoguje matyti autonomišką būtybę bei elgtis taip, kad kitą žmogų matytum kaip tikslą, o ne priemonę saviems tikslams pasiekti. I. Kant'as pripažino žmogaus netobulumą ir teisę klysti. Kita vertus filosofas akcentavo, kad pasitelkęs laisvą valią asmuo turi koreguoti savo elgesį ir rinktis tokią elgesio maksimą, kuri galėtų tapti visuotiniu elgesio modeliu. (Kant, 1980).

Lietuvoje apie pagarbą asmeniui, pakantumą kitataučiams, kitas religijas išpažįstantiems žmonėms pirmą kartą prabylama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės statutų nuostatuose (Sprindžiūnas, 2000). Mokslininkų, visuomenės veikėjų, rašytojų darbuose tolerancijos idėja imta aptarinėti XIX a. pabaigoje. Jos samprata tiesiogiai ir netiesiogiai nagrinėjama P. Leono (Liuto P.), J. Adomaičio, P. Višinskio, J. Biliūno, R. Bytauto, Vydūno, V. Sezemano, J. Blažio ir kt. autorių darbuose (Balčius, 1992; Sprindžiūnas, 2000).

Taigi kintant visuomeniniams santykiams, augant miestams, vystantis ir tobulėjant mokslui pakito ir filosofinė mintis. Nauja pasaulėžiūra sudarė prielaidas

tolerancijos idėjos tolimesnei plėtotei, sąvoką imta sieti ne tik su pakanta ir pagarba, kito asmens teisei turėti kitokius religinius įsitikinimus. Švietimo epochoje tolerancija – įprasminama socialiniu aspektu, bandoma apibrėžti jos ribas, svarstoma, kokios savybės yra būdingos tolerantiškam asmeniui, prabylama apie būtinybę auklėti ir šviesti visuomenę siekiant tolerancijos ir t. t. G. Minotaitė (2006) rašo, jog švietimo epochos įtakoje tolerancijos idėja įgavo naują turinį: „Ji išreiškia reikalavimą kiekviename žmoguje matyti savarankišką pilietį, kuris gali laisvai spręsti apie Dievą ir pasaulio tvarką, savo egzistavimo tikslus ir prasmę apie tai, kas jam asmeniškai naudinga ar kenksminga“ (Minotaitė, 2006, p. 16).

Susidomėjimas tolerancijos idėja nemažta ir šiais laikais, dėl globalizacijos ji tampa vis aktualesne. Šiuo metu moksliniame diskurse dažniausiai akcentuojami klausimai yra: tolerancijos apibrėžtis, tolerancijos svarba šiuolaikinėje visuomenėje ir tolerancijos ribos, arba kada tolerancija virsta savo priešingybe – netolerancija (Кочергина, 2003).

Sociologas V. Kavolis savo 1953 m. straipsnyje *toleranciją prilygina moraliniam nusiteikimui* gerbti kitokias pažiūras turintį žmogų, neprimesti jam savo valios ir nevaržyti veiklos, kurios reikalauja asmens įsitikinimai ar būdas, tol, kol ji netrukdo bendruomenės gyvenimui. Jis rašė: „Tolerancija yra, visų pirma, moralinis nusiteikimas gerbti kiekvieną nuoširdžią ir savarankišką pažiūrą, kaip savyje vertingą tiesos ieškojimo liudymą, ir gerbti jos turėtoją. Antra, tolerancija yra iš šios pagarbos išplaukęs nusistatymas prie jokių sąlygų neprimesti kitam savųjų pažiūrų, tiesiogiai ar netiesiogiai, prievarta, grasinimais, moraliniu spaudimu ar faktų kraipymu <...>. Trečia, tolerancija – iš tos pačios pagarbos išplaukęs nusistatymas nevaržyti kito veiklos, kurios jo įsitikinimai ar būdas reikalauja, kol bendruomenė, laisvai apsisprendusi, nenutaria, jog tokia veikla griaua bendruomeninio gyvenimo galimybes.“ (Kavolis, 2006, p.161 - 162).

R. Plečkaitis (Plečkaitis, 1998) *toleranciją apibrėžia kaip gyvenimo nuostatą*, priesaką, leidžiantį pripažinti kitiems teisę savarankiškai ieškoti tiesos ir gėrio. Tolerancija nėra tik stebėtojo atlaidumas ar pasyvumas, anot minėto filosofo, ji yra aktyvi veiksmas, strategija siekiant vertybių. Jei nebūtų vertybių, ryšių tarp jų bei vertybinių konfliktų, tai nebūtų ir tolerancijos.

B. A. Reardon (2000) *toleranciją laiko pradine vertybe arba taikos kultūros sąlyga*. Tolerancijos vadovėlio autorė rašo: „Tolerancija yra posūkio taškas, iš kurio mes galime žengti nuo prievartos taikos kultūros link. Be pamatinės tolerancijos negalima pasiekti didesnės norimos pagarbos, savitarpiško, solidarumo ir draugiškumo. Taigi toleranciją mes laikome „pradine“ vertybe arba sąlyga, atveriančia duris į tikrus siekiamus tikslus, taiką ir demokratiją, pagrįstus visuotine pagarba visos žmonijos visoms teisėms arba, trumpai tariant, taikos kultūrai.“ (Reardon, 2000, p. 10)

Panašiai toleranciją apibūdina T. Tamošiūnas (2000), kuris *toleranciją apibūdina kaip socialinių problemų sprendimo strategiją*: „Tolerancija yra taikaus įvairių tautybių bendrabuvio sąlyga. Funkcionaliu požiūriu tolerancija, kaip socialinė strategija, padeda optimizuoti įvairiatautėje aplinkoje kylančių problemų sprendimą.“ (Tamošiūnas, 2000, p.151).

A. Sprindžiūnas (2004) *toleranciją prilygina iš pagarbos žmonių skirtumams kylančiais pakantais*: „tolerancija trumpai apibrėžiama kaip pakanta, besiremianti pagarba oponentų nuomonei ar įsitikinimams“ (Sprindžiūnas, 2004, p. 10). Pagal priešastį, dėl kurios ryžtamės iškęsti nemalonumus, edukologas išskiria dvi tolerancijos dimensijas. *Tolerancija plačiąja prasme*, anot minėto autoriaus, vadinama pakanta, kuri susijusi su savanorišku nemalonių, erzinančių, neigiamai vertinamų dalykų iškentimu. Šią tolerancijos formą dažniausiai lemia pragmatiniai motyvai, t. y. vieni ar kiti asmeniui nemalonūs dalykai iškenčiami siekiant naudos arba pasirenkant mažesnę blogybę. Ši tolerancijos forma yra įmanoma tiek žmonių, tiek daiktų ar gyvūnų atžvilgiu. Tuo tarpu *tolerancija siaurąja prasme (arba tikrąja tolerancija)* vadinama pakanta, kuri kyla iš pagarbos kitam asmeniui, jo teisės būti kitokiu supratimo, būtent todėl ši pakantos forma yra įmanoma tik žmonių atžvilgiu (ten pat).

Anot R. Plečkaičio (1998) tikroji tolerancija yra galima tam tikrame kontekste, autorius išskiria *tikrosios tolerancijos sąlygas*:

1. Toleruoti galima tik tai, ką vertiname neigiamai, kas mums yra nemalonu, kam nepritariame.
2. Tolerancija turi būti susijusi su žinojimu, kad tam, kas nemalonu, erzina ir t. t. galima pasipriešinti, taigi tolerancija negalima laikyti susitaikymo su esama padėtimi,

kuris sąlygojamas baimės taip pat kai pasipriešinti yra neįmanoma dėl bejėgiškumo, nelygaus jėgų santykio ir pan.

3. Tikroji tolerancija visada yra susijusi su laisvu asmens pasiryžimu ištvirti tai, kas yra nemalonu, kas erzina, kam nepritariame. Toks apsisprendimas yra grįstas pagarba kito asmens teisei vienu ar kitu aspektu būti kitokiu, pvz., turėti kitokius įsitikinimus, išpažinti kitą religiją, turėti specialiųjų poreikių, būti kitos odos spalvos ir t. t. (Pečkaitis, 1998, p. 42–46).

Įdomios yra Lietuvos įvairovės ambasadoriaus L. Donskio mintys apie tolerantišką visuomenę. Filosofas (2005) svarsto, kas yra tolerancija šiuolaikiniame pasaulyje: abejingumas ar skirtumų pripažinimas? Autorius teigia, jei toleranciją laikysime abejingumu, tai diskredituosime šią sąvoką, *toleranciją jis vadina modernybės našta*, nes ji reikalauja atsisakyti prigimtinio noro kurti panašiujų bendruomenes. Anot L. Donskio, tai utopija: „žmonės yra skirtingi, net jei juos ir sieja tas pats kilmės mitas, išorė, kalba ir kultūra. Moderniujų individų panašumas viso labo yra tik maloni saviapgaulė“ (Donskis, 2005), todėl toleranciją jis prilygina modernybės naštai, pasirinktos tapatybės dramai be epilogo. Mokslininkas teigia, kad šiandieninėje visuomenėje būti iš tikrųjų tolerantiškam yra sunkus uždavinys šiuolaikiniam žmogui, reikalaujantis dvasinio aristokratizmo arba nuolatinio sunkaus darbo su savimi.

V. Zaborskaitė (2007) rašo, kad tolerancija šiuolaikinėje įvairialypėje visuomenėje yra viena centrinių sąvokų, o jos ugdymas – vienas pagrindinių uždavinių. Anot minėtos autorės, *tolerancija tai pakantumas kitokiam, susijęs su savo tapatumo suvokimu*, nes tik tuomet tolerancija yra prasminga. Mokslininkė teigia, kad postmodernistiškai orientuotoje visuomenėje deklaruojamas principinis reliatyvizmas: kai visi požiūriai laikomi gerais – yra tik abejingumas, o ne tolerancija. Tolerancija, anot V. Zaborskaitės, iš dabartinės visuomenės reikalauja atsisakyti egocentrizmo, matyti šalia savęs esančiuosius ir suvokti, kad tu negali būti visais atžvilgiais teisingas. Reikia būti pasirengusiam išklausyti ir išgirsti kitą, sutikti, kad tu ne viską žinai, supranti, tai yra, tolerancija iš dabartinio žmogaus reikalauja kuklumo (ten pat).

L. Daukšaitė (2008) taip pat teigia, kad patį žodį „tolerancija“ galima suvokti labai įvairiai, dėl to jis kartais tampa abejingumo sinonimu – toleruoju, nekreipiu dėmesio, leidžiu kitam būti, bet tik kol tas kitas yra toli nuo manęs. Autorės nuomone,

taip toleruoti bet koki kitą yra lengva, tuo tarpu tikroji *tolerancija reiškia pakantumą*. „Pakęsti, pakelti, taikstytis su tuo, kas svetima, kas ne mano. Žodžio „pakęsti“ šaknyje galime išvelgti ir kančios aspektą. Toleruoti nėra lengva, toleruoti – vadinasi, pakentėti dėl kito, priimti kito buvimą, su tuo susitaikyti, būti nuolaidžiam, atlaidžiam.“ (Daukšaitė, 2008, p. 10).

A. P. Sadochin (А. П. Садохин, 2003) taip pat teigia, kad tolerancijos sąvokos daugiareikšmiškumas paverčia ją labai bendra ir abstrakčia, todėl mokslininkas *siūlo apibrėžti tolerancijos rodiklius, kriterijus, kurie leistų geriau apibūdinti tolerancijos fenomeną*: lygios teisės ir galimybės visiems žmonėms (nepriklausomai nuo lyties, rasės, tikėjimo ir t. t.); savitarpio pagarba ir tolerantiškas visuomenės narių požiūris į kitas visuomenėje esančias grupes (socialines, kultūrinės ir kt.); lygios galimybės visiems visuomenės nariams dalyvauti politiniame gyvenime; teisinė kultūrinės ir kalbinės įvairovės apsauga; galimybė laikytis savų tradicijų; laisvas religijų išpažinimas; solidarumas ir bedradarbiavimas sprendžiant bendras problemas; negatyvių stereotipų (rasinių, tautinių ir t. t.) atsisakymas (Садохин, 2003, p. 25). Minėti kriterijai, anot mokslininko, nusako liberalioje visuomenėje galiojančias normas, atitinka liberalų visuomenės modelį. Tuo tarpu *netolerantiškumą šiuolaikinėje visuomenėje apibūdintų*: patyčios, pašaipus užgaulus elgesys; negatyvūs stereotipai, susiję su negatyviomis išankstinėmis nuostatomis; etnocentrizmas; kaltų paieškos (t. y. kai dėl nelaimių ar problemų apkaltinamos kitos grupės); persekiojimai, gąsdinimai, grasinimai; įvairaus pobūdžio diskriminacija; rasizmas, nacionalizmas, eksplotacija, fašizmas; ksenofobija; religinių ar kultūrinių paminklų niokojimas; trėmimai, represijos, segregacija; persekiojimas dėl išpažįstamos religijos (Садохин, 2003, p. 26).

A. P. Sadochin, remdamasis savo pasiūlytais tolerancijos ir netolerantiškumo kriteriais, teigia, kad *tolerancija galima laikyti pakantą ir pagarbą kitų asmenų nuomonei, kuri nesutampa su jūsu*. Būti tolerantišku, reiškia suvokti kiekvieno teisę laisvai reikšti savo nuomonę ir pripažinti žmonių lygiateisiškumą praktiniame gyvenime. Svarbu, kad žmogus neatsisakydamas savų pažiūrų tuo pačiu sugebėtų palankiai, be išankstinės nuostatos vertinti kitų žmonių pažiūras (Садохин, 2003, p. 27). Anot minėto mokslininko praktinis tolerancijos įgyvendinimas reikalauja didelių pedagogų, psichologų, sociologų, etnologų ir kitų mokslų atstovų pastangų, tuo tarpu

netolerantiškumas žmogui būdingas iš prigimties. Netolerantiškumą A. P. Sadochin sieja su savisaugos instinktu ir prigimtinė žmogaus savybė dalinti žmones į „savus“ ir „svetimus“. Autorius laiko tai natūraliu procesu, susijusiu su žmogus išlikimu pasaulyje. Žmonės iš prigimties yra palankūs panašiams į save ir priešiški kitokiems, svetimiams, teigia jis (ten pat).

N. A. Astašova (Асташова, 2003) taip pat akcentuoja, kad tolerancija – tai pagarbi laikysena kitos nuomonės atžvilgiu, lojalumas vertinant kitų žmonių veiksmus ir elgesį, pasirengimas suprasti kitą ir bendradarbiauti sprendžiant tarpasmenines, grupės ar tarptautines problemas. Autorės nuomone, *tolerancija yra sociokultūrinės sistemos vertybė, vidinė socialinės ir psichologinės būties ašis*. Tai kompleksinis darinys, kuris nusako žmogaus santykį su savimi ir kitais, supančiu pasauliu. Tolerancija, anot N. A. Astašovos, gali funkcionuoti kaip principas, norma arba kaip idealas. Principas – tai vidinė nuostata, kuri stimuliuoja žmogaus elgesį, norma – žmogaus pozicija, kuri yra orientuota į tolerantišką elgesį tam tikroje situacijoje ir idealas – tai žmogaus tobulas tolerantiškas elgesys. Minėta autorė išskyrė *tolerantiškai asmenybei svarbias charakterio ypatybes*: humaniškumas; refleksija; laisvė, kuri susijusi su atsakomybės ir pareigos suvokimu; atsakingumas; saugumas, kylantis iš bendrumo su kitais žmonėmis ir jų palaikymo pajautos; lankstumas; pasitikėjimas; savitvarda; adekvatumas; percepcija; empatija ir jumoro jausmas (ten pat, p. 75–76).

Sociologai V. Riaskova ir R. Grigas (2008) toleranciją apibūdina kaip *taikaus koegzistavimo sąlygą*. „Tolerancija šiuolaikinėje visuomenėje – visiškas stereotipinio mąstymo atsisakymas, bandymas susibendrauti ir sugyventi kartu vienoje teritorijoje, jaučiant pagarbą vieni kitų atžvilgiu.“ (Riaskova, Grigas, 2008, p. 58).

Paminėtina, kad šiuolaikiniame mokslininkų diskurse tolerancija visuomet siejama su atsakomybe, kuri nusako jos ribas ir apsaugo nuo absoliutinimo, t. y. neleidžia tolerancijai išsigimti į nuolaidžiavimą blogybėms (Bitinas, 2004). Anot B. Bitino, tolerantiškas demokratinės visuomenės narys turėtų priimti tris atsakomybes: *atsakomybę už visuomenės gerovę* pasireiškiančią socialiniu aktyvumu, pilietiškumu, pagarba kitoms kultūroms bei jų atstovams; *atsakomybę už kitus žmones*, pasireiškiančią artimo meile, sąžiningais tarpasmeniniais santykiais ir pagalba; *atsakomybę už save*, tai yra savo praeitį, dabartį ir ateitį (ten pat, 2004, p. 141).

Nagrinėjant tolerancijos temą, mokslininkų darbuose pagal tolerancijos objektą dažniausiai yra išskiriamos *keturios tolerancijos sritys* (Plečkaitis, 1998; Sprindžiūnas, 2004): *politinė, moralinė, socialinė ir religinė*.

„*Politinė tolerancija* apibrėžiama kaip demokratinėms visuomenėms būdingų pilietinių laisvių ir teisių (žodžio, spaudos, diskusijų, susirinkimų organizavimo, jungimosi į partijas ir kitas organizacijas) pripažinimas visuomenės mažumoms.“ (Sprindžiūnas, 2006). Taigi šią tolerancijos rūšį galima traktuoti kaip savotišką strategiją, suponuojančią visuomeninį teisingumą bei sudarančią prielaidas sanglaudai ir bendradarbiavimui tarp skirtingų tautų atstovų pasiekti. Ši tolerancijos forma globalizacijos ir integracijos sąlygomis tampa vis aktualesne šiandieninėse visuomenėse.

Moralinė tolerancija siejama su privačiu asmens gyvenimu, tarpasmeniniais santykiais, elgesio modeliais, pažiūromis ir įsitikinimais, kurie neturi įtakos kitų asmenų teisėms arba nežymiai jas veikia. Moralinė tolerancija, anot Sprindžiūno (2004), kyla iš asmens vertės supratimo, jo orumo pripažinimo ir gerbimo, jautrumo bei atsakomybės už žmogaus likimą pajautos.

Socialinės tolerancijos pagrindas piliečių lygybės ir pagarbos žmogui užtikrinimas nepaisant jo rasės, tautybės, kilmės, socialinės padėties, išsilavinimo, fizinių ar protinių ypatybių ir pan. Ji skatina kovoti su įvairiomis šiuolaikinėse visuomenėse pasitaikančios diskriminacijos rūšimis (ten pat).

Religinė tolerancija – tai pagarba asmeniui nepaisant jo religinių įsitikinimų. Ji reiškia piliečių persekiojimo dėl religinių įsitikinimų ir pačių religijos atstovų religinio absoliutizmo teigimo atsisakymą. Demokratinėse valstybėse ji užtikrinama garantuojant piliečių sąžinės laisvę, o pačioms valstybėms laikantis religinio neutralumo (ten pat).

Be šių tolerancijos rūšių dar yra minima (Deveikienė, Manelis, 2004, p.72) juridinė, minties, kūrybinė ir kt. tolerancijos rūšys.

Taigi šiuolaikiniame tolerancijos diskurse galime išskirti kelis labiausiai akcentuojamus klausimus: tolerancijos apibrėžtis, ribos ir sritys; tolerantiška asmenybė, jai būdingos savybės; tolerancijos ir jos ugdymo reikšmė šiuolaikinei visuomenei.

Apibendrinant galima teigti, kad tolerancija šiandien mokslininkų apibūdinama kaip instrumentinė vertybė, aktyvi pozicija ar veikimo strategija, kuri naudojama kaip „priemonė kitiems tikslams – tiesai ir gėriui – siekti“ (Plečkaitis, 1998, p. 91).

Išvados:

Tolerancijos idėja nuo antikos laikų domino mąstytojus, tačiau didžiausią įtaką jos skaidai padarė renesansas. Švietimo epochoje tolerancija buvo įprasmintą socialiniu aspektu ir reikalavo pripažinti kiekviename žmoguje laisvą savarankišką pilietį, turintį teisę laisvai spręsti apie savo tikėjimą ir egzistavimo šiame pasaulyje tikslus bei prasmę.

Šiandien tolerancija yra suprantama kaip instrumentinė vertybė, aktyvi pozicija (arba veiklos strategija), padedanti siekiant gėrio ir teisingumo visuomenėje.

Yra išskiriamos dvi tolerancijos dimensijos:

Tolerancija plačiąja prasme, t.y. pakanta, kuri susijusi su savanorišku nemalonų, erzinančių, neigiamai vertinamų dalykų iškentimu. Šią tolerancijos formą dažniausiai lemia pragmatiniai motyvai, t.y. vieni ar kiti asmeniui nemalonūs dalykai iškenčiami siekiant naudos arba pasirenkant mažesnę blogybę. Plačiąja prasme tolerancija yra įmanoma tiek žmonių, tiek daiktų ar gyvūnų atžvilgiu.

Tolerancija siaurąja prasme (arba tikroji tolerancija), t.y. pakanta, kuri kyla iš pagarbos kitam asmeniui jo teisės būti kitokiu supratimo, ši pakantos forma yra įmanoma tik žmonių atžvilgiu.

Tolerancija šiandien visuomet yra siejama su *atsakomybe*, nusakančia jos ribas ir apsaugančia nuo nuolaidžiavimo blogybėms. Demokratinės visuomenės narys turėtų priiimti tris atsakomybes: *atsakomybę už visuomenės gerovę, atsakomybę už kitus žmones ir atsakomybę už save.*

Moksliniame diskurse pagal tolerancijos objektą dažniausiai yra išskiriamos *keturios tolerancijos sritys: politinė, moralinė, socialinė ir religinė.*

1.2. TOLERANCIJOS UGDYMO YPATUMAI

1.2.1. Išoriniai ir vidiniai tolerancijos ugdymo veiksniai

Tolerantiškos asmenybės ugdymas yra vienas svarbiausių šiandienos uždavinių, kadangi visuomenė tampa vis įvairesnė: didėja migracija, plėtojasi įvairių lygių kultūrinis ir socialinis bendravimas, kinta vertybinės orientacijos, klesti vartotojiškumas, tuo pačiu juntamas visuomenės susvetimėjimas, nepakantumas kitokiai nuomonei ar gyvenimui, pasireiškiantis įvairiaus pobūdžio diskriminacija ir žmogaus teisių pažeidimais. Taigi, kaip teigia L. Duoblienė, šiandien turime mokytis socialumo ir sugyvenimo (Duoblienė, 2005, p. 106).

Atitinkamoje pedagoginėje literatūroje yra minima, kad tolerancijos ugdymui turi įtakos mokinio asmenybės veikiančios vidiniai ir išoriniai veiksniai: „asmenybės tapsmą, taip pat ir tolerancijos sklaidą lemia ir įgimta, paveldėta asmenybės dispozicija, ir išorinės aplinkybės“ (Sprindžiūnas, 2004, p. 22).

Vidiniai tolerancijos ugdymo veiksniai siejami su mokinio asmenybės brandumu, pasirengimu suvokti, išgyventi bei elgesiu išreikšti tolerancijos vertybę: „Tolerancijos, kaip moralinės ir socialinės savybės, raidos pamatą sudaro jos esmės išsąmoninimas bei įprasminimas, emocinis išgyvenimas ir praktinis įkūnijimas“ (Sprindžiūnas, 2000, p. 126). Todėl ugdant toleranciją, anot minėto edukologo, svarbu padėti mokiniams susidaryti išsamią tolerancijos esmės ir prasmės sampratą, skatinti su ja susijusius emocinius išgyvenimus bei formuoti stabilius tolerantiško elgesio įpročius. Išoriniai veiksniai, anot A. Sprindžiūno, esti socialinės ir psichologinės kilmės. Gyvenimas mokykloje, moksleivių santykiai su pedagogais ir bendraamžiais, mokinių santykis su pamokine ir nepamokine veikla – tai socialiniai veiksniai. Tuo tarpu psichologiniai veiksniai – tai mokinių santykis su savimi ir veikla, gyvenimo prasmės suvokimas, kognityvinės brandos lygis ir mąstymo lankstumas (Sprindžiūnas, 2000).

Ugdant toleranciją yra svarbios tam tikros asmens savybės, kurios padeda praktiškai realizuoti šią vertybę. Minėtą problemą tyrinėjantys mokslininkai (Plečkaitis, 1998; Reardon, 2000; Баскакова, 2003; Sprindžiūnas, 2004; Aramavičiūtė, 2005; Bitinas, 2004; Daukšaitė, 2008 ir kt.) teigia, kad viena pagrindinių savybių yra adekvatus

teigiamas savęs vertinimas arba savigarba, nes asmuo, gebantis suvokti savo individualumą ir vertingumą, yra pasirengęs tai matyti ir gerbti kituose.

Palyginamąjį tolerantiško bei netolerantiško asmens savybių sąrašą sudariusi psichologė, L. Žuk-Lapinska išskiria šešiolika asmens tolerancijos raišką veikiančių savybių (Plečkaitis, 1998).

1 lentelė. Tolerantiško asmens ir linkusio į netoleranciją asmens psichinės savybės (sud. pagal Plečkaitį, 1998 p.113).

Tolerantiškas asmuo	Netolerantiškas asmuo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Autonomiškumas ▪ Partnerystė ▪ Adekvatus savęs vertinimas (savojo „aš“ vaizdas) ▪ Minčių ir jausmų sąmoningumas ▪ Emocinis brandumas (adekvačios emocinės reakcijos) ▪ Savibauda ▪ Mąstymo lankstumas (realizmas, daugiaspektis vertinimas, kritiškumas, atvirumas, kintamumas) ▪ Derama netikrumo ir neaiškumo pakanta ▪ Savikritiškumas (trūkumų pripažinimas) ▪ Geranoriškumas silpniesiems ▪ Autentiškumas ▪ Liberalizmas (svarbu partnerystė ir autentiškos vertybės) ▪ Objektyvumas interpretuojant politiką ▪ Orientacija į meilę ir draugystę ▪ Pažintinis smalsumas ▪ Atlaidumas auklėjant (atleidūs ir mylintys tėvai) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Įtaiga, manipuliavimas ▪ Pajungimas, dominavimas ▪ Savęs idealizavimas ▪ Minčių ir jausmų slopinimas ▪ Emocinis dualizmas (superjautrumas, baimė, agresyvumas) ▪ Siekis bausti kitus ▪ Mąstymo rigidiškumas (subjektyvumas, vertinimų dichotomija, kritiškumo ir savianalizės stoka) ▪ Menka netikrumo ir neaiškumo pakanta ▪ Savų silpnybių baimė ▪ Nepakanta silpnybės ▪ Konvencionalizmas (svarbu hierarchija ir padėtis visuomenėje) ▪ Subjektyvumas interpretuojant politiką ▪ Orientacija į valdžią ir turėjimą ▪ Neigiamas požiūris į mokslą ▪ Represinis auklėjimas (griežti, emociškai šalti tėvai)

Edukologė V. Aramavičiūtė (2005) teigia, kad humanistinių vertybių, taigi ir tolerancijos, internalizacijos lygmuo priklauso nuo mokinių dvasingumo. Prioritetine dvasingumo ugdymo kryptimi autorė laiko dorovinį auklėjimą ir išskiria šias jo prielaidas: „1) dorovinio auklėjimo ryšių su kitomis auklėjimo kryptimis stiprinimas; 2) dorovinio auklėjimo tikslų sistema; 3) mokyklos gyvenimas kaip integralus dorovinis veiksnys; 4) pedagogo asmenybės dorovinė branda“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 260).

B. Bitinas (2004) tolerancijos ugdymą sieja su socialiniu auklėjimu, kurio metu ugdytiniai susiformuoja optimalios elgsenos modelius, tampančius prielaida sėkmingai sąveikai su visuomenės nariais. Socialinis auklėjimas, anot minėto autoriaus, apjungia pilietinį ir dorinį auklėjimą, ir pagal praktinę paskirtį yra integrali bendrojo ugdymo dalis, apimanti „ne tiek konkrečius mokomuosius dalykus, kiek mokymo proceso organizavimą, kurio ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra reikšmingas ne mažiau už šių dalykų turinį. Mokytojų bendravimo su mokiniais pobūdis, jų realizuojamas pedagoginių santykių stilius yra svarbus socialinio auklėjimo turinio veiksnys. Kruopščiai pergalvotas, racionalus pamokų organizavimas skatina mokinius laikytis nustatytų bendros veiklos normų; grupinė veikla per pamokas yra esminis dalykinio bendradarbiavimo principų ir taisyklių šaltinis.“ (Bitinas, 2004, p. 155). Taigi edukologas atkreipia dėmesį į ugdomąjį procesą, akcentuoja klasės bei visos mokyklos bendruomenės gyvenimo įtaką mokinių socialinei brandai, kurią įtakoja klasės auklėtojo organizuojama auklėjamoji veikla, mokinių bendradarbiavimas dalyvaujant įvairioje pamokinėje ir popamokinėje veikloje mokykloje ar už jos ribų, vyresnių mokinių bendravimas su jaunesniais, veikla jaunimo organizacijose, santykiai su bendruomenės nariais (ten pat).

E. M. Adžijeva (Аджиева, 2003) taip pat nurodo, kad ugdant toleranciją yra svarbus ugdymo procesas, ugdymo programos, ugdymo sąlygos ir pedagogų kompetencija. Autorė teigia, kad ugdymo programos turėtų perteikti bendrąsias žinias bei gilų savosios kultūros išmanymą, bet kartu mokiniams turi būti pateikiamos kuo platesnės ir įvairesnės žinios apie kitas kultūras, jų tradicijas, religiją ir t. t. bei sudaromos sąlygos bendrauti su kitų kultūrų vaikais tiek pamokose, tiek popamokinėje veikloje, taip skatinant tarpkultūrinį dialogą. E. M. Adžijeva išskiria kelias tolerancijai ugdyti reikalingas sąlygas: pedagogo kultūra, pasirengimas sąveikai ir bendradarbiavimui, gilus savosios kultūros išmanymas ir demonstravimas, profesionalumas, psichologinis nusiteikimas tolerancijai, etnokultūrinis bendravimas, bendravimas su mokiniais kaip su sau lygiomis asmenybėmis, sugebėjimas sociumo įtaką panaudoti ugdyme. Pedagogas turi būti dvasinga, demokratiška asmenybė, pasižyminti empatija ir socialiniu aktyvumu. Be šių minėtų savybių, pedagogui reikalingi specialieji gebėjimai ar kompetencijos: gnostiniai, projekciniai, konstrukciniai, organizaciniai ir komunikaciniai (ten pat).

Pedagogo asmenybės bruožų, jo tolerantiškumo įtaką mokinių tolerancijos ugdymui akcentuoja ir filosofas V. Žemaitis (1997). Jis įvardija šias pagrindines savybes: didelis intelektualinis išprusimas ir platus akiratis, proto lankstumas ir dvasinio pasaulio turtingumas, aukštas etnis mąstymas ir pažinimo lygis, gilus žmoniškumas ir emocinis jautrumas kitam asmeniui, būdo švelnumas ir taikingumas, savikritiškumas ir kuklumas, aukšta elgesio kultūra, taktiškumas (Žemaitis, 1997, p. 5).

JAV mokslininkės, tolerancijos vadovėlio autorės B. A. Reardon (2000) nuomone, tolerancijos ugdymą veikia ugdymo turinys bei visa mokyklos atmosfera, mokyklos darbo organizavimas, mokytojų tolerantiškas elgesys, mokinių tarpusavio santykiai ir jų bendravimas su pedagogais, mokymo metodai ir kt. Mokykla turi užtikrinti saugumą, skatinti mokinių pasitikėjimo ir savivertės jausmus, tarpusavio supratimą, paramą ir pasitikėjimą tobulinti komunikacinius įgūdžius, būtų palanki mokinių saviraiškai ir pan. Anot minėtos autorės, mokykla gali padėti mokiniams atsisakyti išankstinių nuostatų, išmokyti taikiai spręsti konfliktus, taip pat ugdyti socialinę atsakomybę.

Kalbant apie tolerancijos ugdymą ir tolerantiškos kultūros kūrimą mokykloje, atkreiptinas dėmesys ir į ugdymo koncepciją. Lietuvos mokyklose tolerancijos ugdymas yra vykdomas vadovaujantis humanistine ugdymo koncepcija (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003). Tolerancijos ugdymui, anot A. Sprindžiūno (2004), taip pat tinka:

- susiliejančiojo ugdymo koncepcija, kuri yra pagrįsta pagarba kito asmens patirčiai bei asmenybės raidai (populiarintojas N. M. Grenstaad‘as);
- „vertybių neprimetanti“ arba charakterio formavimo koncepcija, kurioje bandoma auklėti per vertybių išsiaiškinimą, mokymą (populiarintojas T. Lickona);
- skirtybių integravimo arba pliuralistinė, daugiakultūriškumo koncepcija, kurioje skirtybės priimamos ir gerbiamos, nes praturtina visuomenę, samprata (populiarintojas C. Brown‘as) (Sprindžiūnas, 2004, p. 16 – 19).

Taigi pagrindiniai išoriniai vaikų požiūrį į kitus formuojantys veiksniai yra šeima, mokykla ir visuomenė, todėl visi šie subjektai turi dalyvauti ir bendradarbiauti ugdant toleranciją. „Vaikai gimsta be jokio išankstinio nusiteikimo ar šališkumo. Jų požiūris ir

pagarba kitų nuomonei ateina iš šeimos ir visuomenės. Tėvai bei mokytojai turi didžiulę įtaką vaikų įsitikinimams bei pažiūroms. Todėl labai svarbu, kad į tolerantiškos bendruomenės kūrimą būtų įtraukta kuo daugiau žmonių – moralinių vertybių ugdymas turėtų aiškiai atsispindėti mokyklos mokymo plane. Tolerantiškos mokyklos kūrimas galimas tik labai darniame komandos darbe, įtraukiant į jį visą mokyklos personalą ir pasitelkiant tėvus.“ (Daukšaitė, 2008 p. 12). Kuriant tolerantišką mokyklą, anot L. Daukšaitės (2008), svarbios mokyklos vertybės ir taisyklės, mokytojų asmeninės nuostatos, mokykloje vyraujantis bendravimo stilius. Mokytojas pats turi būti pasirengęs priimti žmonių kitoniškumą, pastebėti ir užkirsti kelią įvairiems nepakantumo protrūkiams (patyčioms, erzinimui, užgauliojimui bei smurtui). Mokykla turėtų vadovautis lygiateisiškumo vertybėmis, kiekvieną asmenį priimti, suprasti ir gerbti, atsižvelgti į jo unikalumą. Mokyklos vertybės turėtų būti suprantamos visiems: ir mokiniams, ir mokytojams, be to, jos turėtų būti žinomos ir remiamos šeimoje (Galkienė, 2005).

Tolerancijos ugdymui turi įtakos ir visuomenės įvairovė, teigia M. N. Guboglo (Губогло, 2003), atlikęs tolerancijos lygio skirtingos etninės sudėties Rusijos miestuose ir srityse (Maskvos, Riazanės, Briansko, Kazanės) tyrimą. Tyrėjas nustatė, kad įvairesnės etninės sudėties srityse tolerancijos lygis yra aukštesnis nei tose srityse, kur etniniai skirtumai mažai išreikšti.

Sociologė E. V. Baskakova (Баскакова, 2003) išskyrė kriterijus, kurie veikia tolerantišką skirtingų visuomenės subjektų sąveiką: suvokimas, kad kitas žmogus gali turėti savo nuomonę ir turi teisę laisvai ją reikšti; suvokimas, kad pats turi teisę turėti savo nuomonę ir laisvai ją reikšti; polinkis konstruktyviai spręsti konfliktus; nuostata kitą žmogų suvokti kaip vertybę; adekvatus savęs vertinimas, pasirengimas pripažinti suklydus; sąlygos kūrybiškam dialogui ir diskusijai; mokėjimas išklaudyti; pagarba kitokioms nuomonėms; adekvati reakcija į kritiką; empatija; savivertės išsaugojimas (Баскакова, 2003, p. 254–255). Šiuos kriterijus mokslininkė siūlo panaudoti kuriant tolerancijos ugdymo programas ir ieškant efektyviausių ugdymo metodų.

Tinkamiausiais tolerancijos ugdymo metodais edukologų diskurse dažniausiai įvardijami grupiniai metodai, kurie skatina moksleivių bendravimą, moko savitarpio supratimo, refleksijos ir pagarbos kitai nuomonei, individualumui, savitumui.

Kuriant tolerancijos kultūrą geriausia pasitelkti dialogą, kuriuo kuriamas pagarbus santykis tarp pašnekovų: nėra pralaimėjusios ar išlošusios pusės kaip debatuose ar diskusijoje, dialoge laimi visi, išmokstama priimti įvairias nuomones, kas yra svarbu gyvenant pliuralistinėje visuomenėje, teigia L. Jakavonytė (2003). Multikultūrinėje terpėje dialogas yra efektyviausias socialinės kompetencijos ugdymo metodas, nes „atsiranda kaip atvertis kitam, kaip įsiklausymas į kitą, dėmesys dialogo partneriui. Dialogo filosofija skatina atsigręžti į kitą kaip į neginčijamą vertybę, o sykiu ir į savo tapatumo konstravimo sąlygą.“ (Duoblienė, 2006, p. 109).

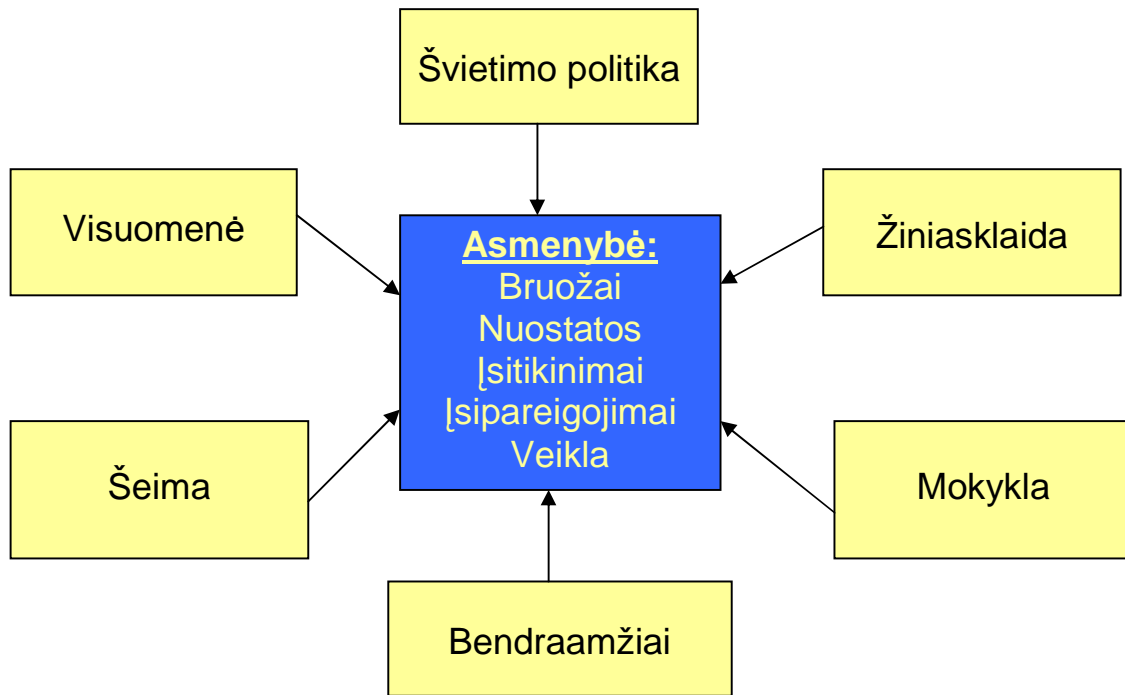
N. A. Astašova (Асташова, 2003) taip pat mini, kad tolerancijos ugdymui geriausiai tinka ugdymo technologijos, kurios pasižymi trimis savybėmis: yra orientuotos į asmenybę, turi dialogo pagrindą ir yra refleksyvios. Autorė cituoja M. M. Bachtiną: „gyventi – tai reiškia dalyvauti dialoge“ (Асташова, 2003, p. 80). Ši Bachtino dialogo koncepcija leidžia nugalėti monologinę ir kurti dialoginę kultūrą, tęsia ji (ten pat). Dialogas, anot N. A. Astašovos, yra savęs ir aplinkos pažinimo būdas, nes jo metu perduodama įvairialypė informacija tiek apie aptariamus klausimus, tiek apie patį pašnekovą. Dialogo metu atsiskleidžia asmens unikalumas, jo savita nuomonė ir požiūris į vienus ar kitus dalykus, tačiau svarbu nepamiršti adekvataus savęs ir kitų suvokimo, kritinio mąstymo ir bendravimo kultūros. Tolerancijai ugdyti mokslininkė siūlo kelis dialogo tipus: dvasinį, prasmių paieškos, refleksijos, motyvacinį, savirealizacijos. Tolerancijos ugdymui N. A. Astašova rekomenduoja ir vieną dialogo formų – diskusiją. Nes jos metu, anot minėtos autorės, plėtojama komunikavimo kultūra, didėja gebėjimas suvokti ir priimti svetimas idėjas, taigi ugdomas tolerantiškas požiūris į kitaip mąstantį (ten pat).

Ugdant toleranciją, renkantis ugdymo metodus ir priemones reikėtų atkreipti dėmesį ir į skirtingas jos rūšis (moralinė, religinė, socialinė, politinė), kadangi „kiekvienoje šių sričių ji gali būti kildinama iš skirtingų poreikių ir įgyti specifinių bruožų“ (Sprindžiūnas, 2004, p.19).

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad tolerancijos ugdymas ir jos raiška yra neatsiejama nuo mokinio asmenybės raidos, jos kokybinio kitimo, kurį, anot edukologo L. Jovaišos (2007), veikia endogeninių (genetinių), egzogeninių (geografinių, gamtinių, socialinių, ugdymo); asmens aktyvumo (veiklos ir santykių motyvacijos):

išmokimo, įsiminimo) veiksmų sąveika, tačiau „lemiamą reikšmę asmenybės vystymuisi turi pats individas ir kryptingas jo ugdymas“ (Jovaiša, 2007, p. 24).

Mokinių tolerancijos ugdymą veikiančius veiksmus galima būtų pavaizduoti taip:

1 pav. Tolerancijos ugdymo veiksniai (asmenybės dimensija W.P. Vogt'as cit. pg. Sprindžiūnas, 2004, p. 15)

Išvados:

Tolerantiškos asmenybės ugdymas yra vienas svarbiausių šiandienos uždavinių, kadangi dabartinė visuomenė tampa vis įvairesnė: didėja migracija, plėtojasi įvairių lygių kultūrinis ir socialinis bendravimas, kinta vertybinės orientacijos, klesti vartotojiškumas, tuo pačiu juntamas visuomenės susvetimėjimas, nepakantumas kitokiai nuomonei ar gyvenimui, pasireiškiantis įvairiausio pobūdžio diskriminacija ir žmogaus teisių pažeidimais.

Tolerancijos ugdymui turi įtakos mokinio asmenybę veikiantys *vidiniai ir išoriniai veiksniai*. *Vidiniai tolerancijos ugdymo veiksniai* yra susiję su mokinio asmenybe: jos branda, pasirengimu suvokti, išgyventi bei elgesiu išreikšti tolerancijos vertybę.

Išoriniai veiksniai esti *socialinės ir psichologinės kilmės*. Gyvenimas mokykloje, moksleivių santykiai su pedagogais ir bendraamžiais, mokinių santykis su pamokine ir nepamokine veikla – tai socialiniai veiksniai. Tuo tarpu psichologiniai veiksniai – tai mokinių santykis su savimi ir veikla, gyvenimo prasmės suvokimas, kognityvinės brandos lygis ir mąstymo lankstumas.

1.2.2. Tolerancijos ugdymo problemos

Kaip jau kalbėta anksčiau, tolerancijos ugdymą veikia daugybė išorinių ir vidinių veiksnių, todėl tai yra nelengvas uždavinys. Kartais ugdymo pastangos neduoda laukiamų rezultatų, šiame skyriuje aptarsime problemas, kurios daro įtaką tolerancijos ugdymui:

- ***Tolerancijos sąvokos daugiareikšmiškumas***

Sprendžiant netolerancijos problemą buvo atlikta nemažai tyrimų ir pastebėta, kad tiesioginis, abstrakčios tolerancijos ugdymas yra mažai efektyvus ir kartais net duoda priešingą rezultatą, t. y. mokant tolerancijos, dalies jaunuolių priešiškos nuostatos tam tikroms visuomenės atstovų grupėms net sustiprėja. Be to, tai apsunkina tiriamąjį darbą bei tolerancijos ugdymo metodikų kūrimą (Садохин, 2003; Sprindžiūnas, 2004).

- ***Visuomeninės terpės homogeniškumas, konformizmas, indiferentiškumas***

T. Tamošiūnas, atlikęs sociologinį tyrimą „Edukacinis kryptingumas įvairiautėje aplinkoje“, vertino etnosocialinių procesų įtaką mokyklai. Mokslininkas nustatė, kad „tolerancijos potencialą ir jos ugdymą apsunkina ne tik atviras pasipriešinimas, bet ir *netiesioginis poveikis – konformizmas, kitoniškumo stoka, indiferentiškumas* ir kt.“ (Tamošiūnas, 2000, p.151).

Panašūs rezultatai gauti tiriant tolerancijos lygį skirtingos etninės sudėties Rusijos miestuose ir srityse (Maskvos, Riazanės, Briansko, Kazanės). Remiantis Rusijoje atliktais tyrimais taip pat buvo nustatyta, kad įvairesnės etninės sudėties srityse tolerancijos lygis yra aukštesnis nei tose srityse, kur etniniai skirtumai mažai išreikšti (Губогло, 2003).

Taigi galime sakyti, kad tolerancijos ugdymą veikia visuomeninė terpė, kurioje vyksta ugdymo procesas.

▪ ***Visuomenėje ir šeimoje vyraujančios neigiamos nuostatos ir stereotipai***

Apklausa rodo, kad Lietuvos visuomenė nėra tolerantiškai nusiteikusi „kitokiems“ žmonėms: turintiems negalią, homoseksualams, nakomanams, kitaučiams ir t. t. (Sociologinis tyrimas pagal BNS pranešimą, 2004; Dirgytė, 2008; Riaskova, Grigas, 2008). Tolerancijos ugdymas nebus sėkmingas, jeigu vaikas šeimoje ar bendruomenėje girdi negatyvius pasisakymus „kitokių“ žmonių atžvilgiu ir mato netolerantišką suaugusiųjų elgesį, nes vaikų nuostatoms, įsitikinimams ir tolerantiškam elgesiui formuoti didžiulę reikšmę turi šeimos ir visuomenės vertybės (Баскакова, 2003; Sabaliauskienė, 2004; Bitinas, 2004; Toleikis, 2004; Aramavičiūtė, 2005; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

▪ ***Menkas šeimos dalyvavimas ugdant toleranciją***

Tolerancijos ugdymą apsunkina tėvų nenoras dalyvauti šiame procese. Tėvai dažnai pasiteisina laiko stoka, užimtumu ir nedalyvauja vaikų ugdyme, dalies tėvų nuomone tuo turėtų rūpintis mokykla. Tuo tarpu labai svarbu, kad tėvai ne tik kalbėtų apie toleranciją, bet ir demonstruotų vaikams tolerantišką elgesį, nes pradinės nuostatos bei tinkamo elgesio įpročiai susiformuoja šeimoje ir vien tik mokykla yra bejėgė jas pakeisti (Tamošiūnas, 2000; Баскакова, 2003; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

▪ ***Segregacija ir stereotipinimas žiniasklaidoje***

Žiniasklaidos įtaka šiuolaikinei visuomenei yra didžiulė, ji net kartais pavadinama ketvirtąją valdžią. Yra pastebima, kad kartais žiniasklaida formuoja asmenį diskriminuojančius (lyties, tautybės, amžiaus atžvilgiu ir t. t.) stereotipus ir skatina visuomenės segregaciją (Navikaitė, 2004; Media against Intolerance and Discrimination: Estonian Situation and International Experience, 2006).

▪ ***Mokyklos kultūra ir ugdomoji aplinka***

Edukologų diskurse yra pažymima, kad tolerancijos ugdymas nebus sėkmingas, jei mokykloje vyrauja segregacinės nuostatos, jei nėra atsižvelgiama į mokinių individualius skirtumus, unikalumą, jei nėra kuriama lygiateisiškumo atmosfera (Toleikis, 2004; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

▪ ***Žemas mokinio savivertės lygis***

Šią temą nagrinėjantys mokslininkai teigia, kad žemas mokinių savivertės lygis ne tik apsunkina auklėjimo procesą (Bitinas, 2004; Aramavičiūtė, 2005), bet gali tapti ir smurtinio elgesio ar kitokių diskriminavimo formų priežastimi (Galienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

▪ ***Pedagogo nuostatos, elgesys ir nepasirengimas ugdyti „kitokius“ vaikus***

Kai kurie mokytojai dėl baimės, kad nesusidoros, žinių ar įgūdžių stokos nepritaria, jog jų klasėje atsirastų kitokių vaikų (pvz., turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) (Kasparavičienė ir kt., 2002). Pedagogų nuostatos yra matomos vaikams, todėl vien tik dirbtinis vertybių deklaravimas nepadeda sukurti bendradarbiaujančios ir tolerantiškos klasės ir mokyklos atmosferos (Sabaliauskienė, 2004; Daukšaitė, 2008).

▪ ***Ugdymo turinio trūkumai***

Šią sritį tyrinėjantys mokslininkai (Toleikis, 2004; Tornau, 2004; Bakonis, 2004) sako, kad vadovėliuose neretai pasitaiko šališkumo, stereotipinimo pavyzdžių, susijusių su lytimi, šeima, amžiumi. Be to, „ne visada nurodoma konfesinė kultūros veikėjų priklausomybė. Kai kurios socialinės grupės išvis nepristatomos. Apie seksualines mažumas beveik neužsimenama. Neformuojama objektyvesnio šios temos suvokimo, nesiūloma jokio požiūrio, todėl lieka puiki dirva tarpti priešiškumui.“(Toleikis, 2004, p. 47). Taip pat pasitaiko ir kalbinio šališkumo atvejų, mažai ir tik globėjiškai yra kalbama apie neįgalius asmenis, taip juos nuvertinant (ten pat).

▪ ***Informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka***

Kaip jau minėta, tai, ko mokiniai nežino ar nesupranta, juos neretai gąsdina (Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008): tai gali būti psichinę ar fizinę negalią turintys asmenys (ypač naudojantys kompensacinę techniką), ŽIV viruso nešiotojai dėl baimės užsikrėsti šia liga ir t. t. Iš šio nesupratimo ir baimės, kartais kyla noras vengti, izoliuoti ar diskriminuoti „kitokius“ žmones.

Išvados:

Tolerancijos ugdymas yra nelengvas uždavinys, nes jį veikia daugybė išorinių ir vidinių veiksnių. Dėl šiame procese kylančių problemų, ugdymo pastangos ne visuomet duoda laukiamų rezultatų.

Paminėtinos šios tolerancijos ugdymo problemos: tolerancijos sąvokos daugiareikšmiškumas; visuomeninės terpės homogeniškumas, konformizmas, indiferentiškumas; visuomenėje ir šeimoje vyraujančios neigiamos nuostatos ir stereotipai; menkas šeimos dalyvavimas ugdant toleranciją; segregacija ir stereotipinimas žinasklaidoje; mokyklos kultūra ir ugdomoji aplinka; žemas mokinio savivertės lygis; pedagogo nuostatos, elgesys ir nepasirengimas ugdyti „kitokius“ vaikus; ugdymo turinio trūkumai bei informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka.

2. INKLIUZINIO UGDYMO POLITIKA LIETUVOJE

2.1. Inkluzinio ugdymo koncepcija

Dabartinė visuomenė yra nevienalytė – joje gausu ekonominių, socialinių, teritorinių, etninių skirtumų, kurie daro akivaizdžią įtaką žmogaus galimybėms ir gyvenimui (Rado, 2003). Todėl šiuo metu vis dažniau yra kalbama, kad reikia mažinti šiuos skirtumus ir didinti visuomenės solidarumą. Vienu iš svarbiausių veiksnių, galinčių sumažinti socialinę atskirtį, yra įvardijamas visiems prieinamas kokybiškas švietimas (Global Campaign for Education 2008). Kitaip tariant, bendra visuomenė reikalauja ir vienos mokyklos visiems, kurioje kiekvienam vaikui būtų suteiktas jo poreikius ir individualius gebėjimus atitinkantis ugdymas (Tvinnereim, 2003).

Ši „Mokyklos visiems“ koncepcija pasklido iš kiekvienu vaiku besirūpinančių Šiaurės šalių mokyklų ir yra „paremta principu, kad visiems vaikams privalu suteikti maksimalias galimybes optimaliai vystyti bendrojo lavinimo mokykloje“ (Eklindh, 2003, p. 8).

„Mokykla visiems“, „Pritaikytas ugdymas“, „Integracija“, „Inkluzija“ yra tapachios sąvokos, išreiškiančios siekį, kad kiekvienas vaikas taptų pilnaverčiu visuomenės ir mokyklos nariu, teigia Šiaurės ir Baltijos šalių projekto „Mokykla visiems“ koordinatorius R. Tvinnereim (2003). Šiame ugdyme yra svarbūs du aspektai: viena vertus kiekvienam vaikui nepaisant protinių ar fizinių sugebėjimų, kultūros, rasės, lyties skirtumų suteikiama galimybė ne vien tik formaliai priklausyti bendruomenei, kita vertus visiems vaikams suteikiama teisė mokytis, t.y. suteikiamos vienodos galimybės lavinti savo gebėjimus (Tvinnereim, 2003).

UNESCO švietimo reikalų generalinio direktoriaus pavaduotojas P. Smith'as (2006) taip pat akcentuoja, kad inkluzinis ugdymas suteikia galimybę visiems vaikams gauti kokybišką, jų poreikius atitinkantį išsilavinimą. Jis pabrėžia, kad šiandien inkluzinio ugdymo koncepcija neturi būti suprantama vien tik kaip negalią turinčių vaikų integruotas ugdymas. Inkluzinis ugdymas, anot P. Smith'o, turi būti skirtas visiems, kurie, dėl įvairiausių priežasčių nelanko mokyklos ir dėl to yra atskirtyje (ten pat).

Edukologų diskurse (Global Campaign for Education 2008) dažniausiai yra minimos šios nedalyvavimo švietime ir socialinės atskirties priežastys: negalia, lytis, kariniai konfliktai, skurdas, vaikų darbas, tėvų neturėjimas, beraščiai tėvai, priklausymas etninei mažumai, geografinė padėtis. Kalbant apie mokinių pritaipimą prie klasės kolektyvo yra teigiama, kad atstūmimo priežastimi gali tapti bet koks mokinių ypatingumas – išvaizda (pvz., ūgis, svoris, randai ant veido) elgesys (pvz., nerangumas, lėtumas), pernelyg dideli gabumai ir pan. (Daukšaitė, 2008).

Svarbu pažymėti, kad inkluzinis ugdymas yra naudingas ne tik socialinėje atskirtyje esantiems mokiniams, bet ir visai visuomenei (Corbett, 1998; Eklindh, 2003; Tvinnereim, 2003; Labinienė, Aidukienė, 2003; Smith, 2006; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008). Šis ugdymas naudingas mokiniams, mokytojams, mokyklai, bendruomenei ir visai visuomenei, kadangi yra paremtas praturtinimo perspektyva. Individų skirtumai inkluziniame ugdyme suvokiami kaip ištekliai, tai yra individas socializuodamasis ir sąveikaudamas su kitais bei aplinka, kartu kuria socialinę atmosferą ir sąlygas šiai sąveikai „mokinių įvairovė (heterogeniškumas) yra iššūkis ir kartu galimybė tobulinti ugdymo procesą, <...> skirtybės padeda kurti įvairesnius socialinius santykius ir sudaro sąlygas moralei ugdyti“ (Tvinnereim, 2003, p. 20).

R. Tvinnereim (2003) išskiria šiuos pagrindinius inkluzijos principus:

- Visi yra lygūs, nors skirtingi.
- Nepaisant išvaizdos, gebėjimų, sveikatos, elgesio ir veiklos skirtumų visi sudaro vieną visuomenę.
- Ne vienodumas, o skirtybės ir įvairovė yra normalios visuomenės požymiai.
- Kitokius poreikius turintys vaikai ir suaugusieji pernelyg ilgai ir neteisėtai buvo izoliuojami (Tvinnereim, 2003, p. 19).

Paminėtina, kad inkluzinio ugdymo koncepcijos sklaidai didelę reikšmę turėjo 1994 metų Salamankos deklaracija, kurią pasirašė ir Lietuva. Šioje deklaracijoje aptariami pagrindiniai specialiojo ugdymo politikos klausimai bei įteisinama pagrindinė idėja, kad žmonių skirtybės yra normalus reiškinys, todėl ugdymas turi būti pritaikytas vaiko gebėjimams, o ne vaikas taikomas prie išankstinio „standarto“ (Labinienė, Aidukienė, 2003, p. 25; The Salamanca Statement and Framework for Action on Special

needs Education, 1994). Žemiau pateikiamos deklaracijos nuostatos tapo „Mokyklos visiems“ idėjiniu pagrindu:

- Visi vaikai, taip pat ir turintys laikinų ar nuolatinių ugdymosi poreikių, turi teisę lankyti mokyklą.
- Visi vaikai turi teisę lankyti bendrojo ugdymo klasę bendrojo lavinimo mokykloje, esančioje arčiausiai jų gyvenamosios vietos.
- Visi vaikai, turi teisę dalyvauti ugdyme, kuris yra pritaikytas jų individualiems poreikiams.
- Inkluzinis ugdymas praturtina visus vaikus.
- Visi vaikai turi teisę tinkamai ugdytis. Tai svarbu kiekvienam individui.
- Tikimasi, kad inkluzinis ugdymas padės sukurti atvirą visuomenę ir bus efektyvus ekonomine prasme (Tvinnereim, 2003, p. 19; The Salamanca Statement and Framework for Action on Special needs Education, 1994).

Taigi inkluzinio ugdymo koncepcija susikūrė po ilgalaikių tarptautinių diskusijų suvokus, kad, siekiant demokratijos plėtros ir visuomenės solidarumo, kokybiškas ugdymas turi būti prieinamas visiems vaikams.

Išvados:

Vienu iš svarbiausių veiksnių, galinčių sumažinti socialinę atskirtį, šiuo metu yra įvardijamas inkluzinis ugdymas arba bendra mokykla visiems visuomenės nariams. Šiame ugdyme kiekvienam vaikui, nepaisant jo protinių ar fizinių sugebėjimų, kultūros, rasės, lyties skirtumų, suteikiama galimybė ne vien tik formaliai priklausyti bendruomenei, jame visiems vaikams suteikiama teisė mokytis ir vienodos galimybės lavinti savo gebėjimus.

Individų skirtumai inkluziniame ugdyme suvokiami kaip ištekliai, nes mokinių įvairovė (heterogeniškumas) padeda kurti įvairesnius socialinius santykius, tobulinti ugdymo procesą ir sudaro sąlygas moralei ugdyti.

2.2. Svarbiausi iššūkiai siekiant socialinės inkluzijos

Lietuvoje iš karto po nepriklausomybės atgavimo buvo suvokta būtinybė kurti pamatinėmis demokratinėmis vertybėmis grįstą solidarią visuomenę ir švietimo sistemą (Labinienė, Aidukienė, 2003).

1992 metais priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija įteisino atvirą, demokratinę, teisingą ir humanišką visuomenę, kurioje kiekvienas pilietis, nepaisant jo tautybės, rasės ir gebėjimų, yra vertybė bei aiškiai apibrėžė mokslo prieinamumą visiems asmenims: mokslas yra privalomas visiems asmenims iki 16 metų; mokslas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose (dabar kolegijos) mokyklose yra nemokamas; aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus (LR Konstitucija 1992, 41 str., p. 9).

Mokslo prieinamumo visiems mūsų šalies piliečiams nuostatą įtvirtino ir pagrindiniai Lietuvos Respublikos (toliau tekste LR) švietimą reglamentuojantys dokumentai: LR Švietimo įstatymas (1991, nauja redakcija – 1998), LR Profesinio mokymo įstatymas (1997, nauja redakcija - 2007), LR Specialiojo ugdymo įstatymas (1998), LR Aukštojo mokslo įstatymas (2000).

Ypatingą reikšmę socialinės inkluzijos idėjos plėtrai turėjo ir Lietuvos pasirašyta 1994 metų Salamankos deklaracija, kurioje apibrėžta inkluzinio ugdymo koncepcija: „bendrojo lavinimo mokyklos, besiorientuojančios į inkluziją, yra efektyviausia kovos su diskriminacijos apraiškomis, nuoširdžių bendruomenių kūrimo, inkluzinės visuomenės formavimo ir mokymosi visiems pasiekimo priemonė; dar daugiau, jos teikia efektyvų ugdymą daugumai vaikų bei gerina visos ugdymo sistemos produktyvumą ir netgi rentabilumą“ (Watkins, 2007, p.15; The Salamanca Statement and Framework for Action on Special needs Education, 1994).

Svarbu pažymėti, kad didžioji Lietuvoje dešimtajame dešimtmetyje priimtų teisinių dokumentų dalis reglamentavo ir norminio specialiojo ugdymo pokyčius, kurių svarbiausia nuostata buvo specialiųjų poreikių turinčių vaikų kokybiškas ugdymas (Ambrukaitis ir kt., 2003). Tačiau juose dažniausiai buvo kalbama apie šių mokinių ugdymą specialiose ugdymosi institucijose. Tam buvo skirtas ir Specialiojo ugdymo įstatymas (1998), kuriame buvo detalios aptarti specialiojo ugdymo klausimai: specialiojo

ugdymo sistemos sandara, specialiojo ugdymo organizavimas, pedagoginė, psichologinė, socialinė ir medicinos pagalba, specialiojo ugdymo specialistų rengimas, specialiųjų poreikių asmenų, jų tėvų, pedagogų teisės ir pareigos, specialiojo ugdymo valdymas ir finansavimas.

Vėliau politinėje arenoje iškilo klausimas, ar teisės dokumentai atliepia šių dienų reikalavimus ir imta įteisinti inkliuzinio ugdymo nuostatą, vienos mokyklos visiems idėją, kurioje kartu ugdomi įvairių poreikių ir sugebėjimų asmenys: „Specialiojo ugdymo įstatymas jo rengimo ir priėmimo laikotarpiu buvo iš tiesų labai progresyvus, tačiau po penkerių metų jau kyla klausimas, ar jis atliepia šių dienų reikalavimus. <...> Dabar, su antrąja banga, ateina inkliuzinio ugdymo samprata, vienos mokyklos visiems idėja, bendrojo ir specialiojo ugdymo susiliejimo poreikis. Tai yra nauji iššūkiai visai švietimo sistemai, kurios kaitai svarbūs tvirti teisiniai pamatai.“ (Ambrukaitis ir kt., 2003, p. 5).

Šiuo metu Lietuvoje „Mokyklos visiems“ nuostatų įgyvendinimas suprantamas kaip: „veiksmingesnis specialiųjų poreikių turinčių mokinių dalyvavimas klasės, mokyklos, bendruomenės gyvenime; kultūra, politika ir ugdymo praktika pakitusios taip, jog atliepia mokinių ugdymosi poreikių įvairovę; mokinių skirtybės suprantamos kaip norma ir laikoma, kad visiems mokiniams naudinga mokytis drauge, mokiniai praturtina vienas kitą dėl to, kad yra skirtingi“ (Aidukienė, 2006).

Pagrindiniai valstybės dokumentai, kuriuose išreiškiamas šis naujas požiūris į inkliuzinį ugdymą valstybės politikoje, yra Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos (2003) bei jų įgyvendinimo programa (2005) ir nauja Švietimo įstatymo redakcija (2003) (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose (2003) iškeltas siekis išplėtoti tęstinę, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą. Įgyvendinant šį siekį ypatingas dėmesys numatomas skirti efektyviam įvairių gebėjimų ir poreikių vaikų ugdymui, pedagoginio ir socialinio darbo su problemų turinčiais vaikais programoms, tautinių mažumų vaikų ir migruojančių šeimų vaikų ugdymui, ypač gabių vaikų ir jaunimo paramai.

LR Švietimo įstatymo nauja redakcija (2003) remiasi lygių galimybių, kontekstualumo, veiksmingumo ir tęstinumo principais. Ji įteisina nuostatą, kad švietimo sistema yra socialiai teisinga, užtikrinanti asmenų lygybę ir teisę į švietimo prieinamumą

nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Įstatyme keliuose punktuose yra išreikštas ir valstybės politikos požiūris į inkluzinį ugdymą:

– Specialusis ugdymas teikiamas pagal visas privalomojo ir visuotinio švietimo programas. Prireikus šios programos keičiamos, pritaikomos, taip pat kuriamos specialiosios programos ir teikiama papildoma pagalba. Specialųjį ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – specialiosios mokyklos.

– Specialiųjų poreikių asmenys, mokydami pagal valstybinius išsilavinimo standartus atitinkančias programas, gali įgyti išsilavinimą ir (ar) kvalifikaciją.

– Specialiųjų poreikių asmeniui švietimo prieinamumas užtikrinamas pritaikant mokyklos aplinką, teikiant psichologinę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą, aprūpinant ugdymui skirta kompensacine technika ir specialiosiomis mokymo priemonėmis, kitais įstatymų nustatytais būdais (LR Švietimo įstatymo 2003 m. redakcija).

Socialinės inkluzijos plėtros idėją atspindi ir kiti pastaruoju metu mūsų valstybės priimti teisiniai dokumentai.

Vaikų ir jaunimo socializacijos programa (2004) skirta plėtoti vaikų ir jaunimo socializacijos galimybes, skatinti kultūrinės ir pilietinės brandos ugdymą.

Vaikų sugrąžinimo į mokyklą gairės (2005) skirtos nesimokančių pagal privalomo švietimo programas vaikų skaičiaus mažinimui ir vaikų sugrąžinimo į mokyklas sistemos kūrimui.

Jaunimo mokyklų koncepcija (2005) skirta užtikrinti galimybei grįžti į nuosekliojo mokymosi sistemą pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose nepritapusiems vaikams ir jaunuoliams.

Gabių vaikų ir jaunimo ugdymo programa (2006) skirta ypač gabių vaikų ir jaunimo paramos skatinimui.

Specialiųjų poreikių mokinių vežiojimo 2005–2008 metų programa „Geltonasis autobusas“, Mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2006–2008 metų programos skirtos spręsti mokyklos nelankymo problemai.

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2007–2012 metų programa (2007) skirta didinti ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumą regioniniu ir finansiniu požiūriu bei mažinti socialinę vaikų atskirtį ir užtikrinti lygios pradžios galimybes.

Švietimo strategijos įgyvendinimo laikotarpiu taip pat priimta keletas tautinių mažumų ir užsieniečių vaikų ugdymui svarbių dokumentų: *Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategija (2005)*, *Tautinės mažumos kalbos mokymosi organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje rekomendacijų aprašas (2006)*, *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008–2010 metų programa (2008)*, *Užsieniečių ir Lietuvos Respublikos piliečių, atvykusių ar grįžusių gyventi ir dirbti Lietuvos Respublikoje, vaikų ir suaugusiųjų ugdymo išlyginamosiose klasėse ir išlyginamosiose mobiliosiose grupėse tvarkos aprašas (2005)*.

Siekiant socialinės inkluzijos taip pat yra įgyvendinamas pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelis, organizuojamos įvairios akcijos, vykdomi švietimo būklės tyrimai bei įgyvendinami Europos Sąjungos remiami projektai, pavyzdžiui, „Vaikų, iškrentančių iš bendrojo lavinimo sistemos, skaičiaus mažinimas, stiprinant prevencinių grupių veiklą ugdymo institucijose“, „Vaiko gerovės specialistų, dirbančių su socialinės atskirties vaikais, profesinių – pedagoginių kompetencijų tobulinimo modulių sukūrimas bei įgyvendinimas“, „Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14–19 metų mokiniams“, „Nuotolinio mokymosi plėtra ir jo integravimas į tradicinį mokymą darbo rinkos mokymo sistemoje“ ir kt. (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Tačiau paminėtina, kad plėtojant inkluzinį ugdymą yra ir spragų. Šiuo metu ypač daug diskusijų kelia aukštojo mokslo reforma bei 2009 balandžio mėn. priimta Mokslo ir studijų įstatymo naujoji redakcija. Vertinant naują įstatymo redakciją švietimo prieinamumo visiems kontekste, abejonių kelia tai, kad daliai studentų teks mokėti už mokslą, o daliai ne, tuo tarpu LR Konstitucijoje (1992) yra įteisinta nuotata, kad aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal sugebėjimus.

Išvados:

Skatinant inkluzinio ugdymo plėtotę mūsų šalyje nuolat yra vykdomas švietimo sistemos tobulinimas: priimami strateginiai švietimo dokumentai, rengiamos ir įgyvendinamos socialinės bei ugdymo turinio tobulinimo programos, vykdomi nacionaliniai ir tarptautiniai projektai. Ypatingas dėmesys skiriamas efektyviam įvairių gebėjimų ir poreikių vaikų ugdymui, pedagoginio ir socialinio darbo su problemų turinčiais vaikais programoms, tautinių mažumų vaikų ir migruojančių šeimų vaikų ugdymui, ypač gabių vaikų ir jaunimo paramai.

2.3. Ugdymo turinio pokyčiai siekiant užtikrinti inkluziją

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose (2003) numatyta, kad kuriant lanksčią ir atvirą švietimo sistemą pereinama prie švietimo struktūros, grindžiamos ne uždariais mokyklų tipais, bet lanksčiomis programomis: mokyklose įgyvendinamos įvairios bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo programos bei jų moduliai. Padidinamas mokinių mobilumas renkantis įvairių mokyklų tipus ir programas. Vidurinio ugdymo (brandos) programa tampa lankstesnė, įvairesnė, teikianti daugiau pasirinkimo galimybių. Paskutinių dvejų metų brandos programos turinys labiau individualizuojamas. Visiems mokiniams paliekami privalomi tik ugdymo turinio branduolį sudarantys dalykai, o kitus dalykus leidžiama laisvai rinktis. Suartinamos akademinė ir technologinė, bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo kryptys, kuriamos ne tik akademinės pakraipos, bet ir technologinės bei mišrios gimnazijos (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Specialiojo ugdymo įstatyme (1998) įteisintos nuostatos, kad specialiųjų poreikių asmenų sutrikusioms funkcijoms lavinti pedagogai rengia specialiąsias programas, prireikus modifikuoja bendrojo lavinimo ar specialiąsias programas (specialiųjų poreikių mokiniui pritaikoma bendrojo lavinimo programa, leidžianti jam ugdytis pagal valstybinius išsilavinimo standartus), pedagoginei psichologinei tarnybai rekomendavus, adaptuoja bendrojo lavinimo programas (t. y. parengia valstybinio išsilavinimo standartams neprilygstančią bendrojo lavinimo programą, pritaikytą specialiųjų poreikių mokinio gebėjimams ir realiam mokymosi lygiui). Specialiųjų poreikių asmenims,

turintiems labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, pedagogai rengia individualias programas, skirtas asmens individualiems gebėjimams ugdyti ir specialiesiems ugdymosi poreikiams tenkinti. Be to, specialiųjų poreikių turintiems asmenims pageidaujant, profesinės ir aukštosios mokyklos, atsižvelgdamos į šių asmenų specialiuosius ugdymosi poreikius, pritaiko stojamųjų, tarpinių, kvalifikacijos ir valstybinių egzaminų organizavimo tvarką

Šiuo metu ugdymo turinį valstybės lygmeniu reglamentuoja Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, Bendrieji ugdymo planai, Egzaminų programos. Šie dokumentai nubrėžia bendrąsias ugdymo gaires visose šalies mokyklose. Remiantis Bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais yra rengiami vadovėliai ir kita metodinė medžiaga (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Bendrosiose programose keliami ugdymo tikslai ir uždaviniai, apibrėžiami dalykų mokymosi uždaviniai ir turinys, bendrieji didaktiniai principai. *Išsilavinimo standartai* yra bendrųjų programų sudedamoji dalis. Jie apibrėžia laukiamus ugdymo rezultatus – žinias ir supratimą, gebėjimus ir nuostatas, kurių turėtų įgyti mokiniai, nusako, kokią veiklą mokiniai turėtų pademonstruoti, ko turėtų būti išmokę (nurodyti, apibūdinti, paaiškinti, analizuoti, daryti išvadas, teikti pavyzdžių, sukurti, kelti hipotezes, planuoti, numatyti ir t. t.) baigdami tam tikrą bendrojo ugdymo koncentrą. Jie orientuoti į daugumos mokinių pasiekimų lygmenį ir siejami su įvertinimu „gerai“ (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2002, 2003; Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008).

Išsilavinimo standartai skirti ugdymui planuoti ir numatyti tarpinius vertinimo kriterijus – pamokos uždavinius, stebėti mokinio darbą pamokoje ir suteikti jam grįžtamąją informaciją apie mokymosi sėkmę bei spragas, pasirūpinti pagalba jas mažinant (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003).

Bendrieji ugdymo planai nusako bendruosius reikalavimus ugdymo proceso organizavimui, t. y. kiek laiko skiriama atskirų dalykų mokymuisi, kokios mokinių galimybės pasirinkti mokomuosius dalykus (5–10 klasėse) ar mokymosi kryptį, dalykus, bendrąjį arba išplėstinį dalyko programos kursą (11–12 klasėse) (2008–2009 mokslo metų bendrieji ugdymo planai, 2008). Skirtingi ugdymo planai yra sudaromi mokykloms tautinių mažumų kalba, specialiosioms, sanatorinėms ir suaugusiųjų mokykloms.

Ugdymo planai atnaujinami atsižvelgiant į mokinių poreikius, mokytojų ir mokyklų patirtį, pedagogų bendruomenės siūlymus (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Mokykla, laikydama valstybės iškeltų bendrųjų ugdymo tikslų ir principų bei atsižvelgdama į mokinių ir vietos bendruomenės poreikius, kuria savo lygmens ugdymo turinį ir sudaro ugdymo planą. Mokytojai konkretina ir individualizuoja ugdymo turinį, pritaikydami jį klasei ir mokiniui: laikosi valstybės nustatytų bendrųjų ugdymo tikslų, didaktinių nuostatų, savarankiškai renkasi ugdymo metodus; derina savo programą su kitų dalykų programomis, atsižvelgia į mokinių, kuriems programa skirta, poreikius ir pageidavimus; pasirenka savo programai tinkamus ugdymo turinio šaltinius (2008–2009 mokslo metų bendrieji ugdymo planai, 2008).

Egzaminų programos nurodo, kokios mokinių žinios ir supratimas bei gebėjimai bus tikrinami ir vertinami konkretaus dalyko egzamine. Jos rengiamos remiantis dalyko bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais. Egzamino programa yra skirta mokiniams ir jų mokytojams, egzaminų užduočių sudarytojams. Egzaminų programos atnaujinamos atsižvelgiant į egzaminų rezultatus, Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų pasikeitimus. Asmenims, turintiems pedagoginės psichologinės tarnybos išvadą apie jų specialiųjų ugdymosi poreikius, pagrindinės ir vidurinės mokyklos baigimo egzaminų turinys ir jų organizavimo individuali tvarka taikoma vadovaujantis Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytais reikalavimais (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

Siekiant užtikrinti optimalų įvairių gebėjimų mokinių pasiekimų įvertinimą yra patvirtinti šie dokumentai: *Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, kalbos įskaitos, dalyko brandos egzamino užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų (vertinimo) pritaikymo specialiųjų poreikių mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams tvarkos aprašas (2007)* kuris „reglamentuoja specialiųjų poreikių mokinių, dalyvaujančių pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinime, specialiųjų poreikių mokinių ir buvusių mokinių, pasirinkusių kalbų brandos egzaminus, ir specialiųjų poreikių mokinių, buvusių mokinių ir eksternų, kuriems leidžiama laikyti brandos egzaminus, užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų (vertinimo) pritaikymą atsižvelgus į jų sveikatos sutrikimus ir galimybes.“ (Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, kalbos įskaitos,

dalyko brandos egzamino užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų (vertinimo) pritaikymo specialiųjų poreikių mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams tvarkos aprašas, 1 str.).

Mokymosi kryptių pasirinkimo galimybių didinimo 14–19 metų mokiniams modelio aprašas (2008), kuris numato galimybes „pasiūlyti įvairesnes ir kryptingesnes dalykų ir dalykų modulių programas 9–10 (gimnazijų I–II) klasėse, lanksčiau organizuoti šių klasių mokinių ugdymo procesą ir mokiniams, kurie mokosi pagal vidurinio ugdymo programą, sudaryti galimybes tęsti pasirinktas programas ir modulius“ (Mokymosi kryptių pasirinkimo galimybių didinimo 14–19 metų mokiniams modelio aprašas, 2008, 2 str.).

Siekiant užtikrinti visų besimokančiųjų inkluziją taip pat yra pertvarkomos formaliojo ir neformaliojo mokymosi aplinkos ir veiklos jungtys (t. y. formalųjį vaikų švietimą vykdančių mokyklų ugdymo planuose numatytos sąsajos su neformaliuoju vaikų švietimu), parengta teisinė bazė: patvirtinta *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija (2005)*, *Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcija (2008)*, *Rekomendacijos dėl moksleivio krepšelio lėšų, skirtų atsiskaityti už neformalųjį vaikų švietimą, persikirstymo ir naudojimo (2007)* ir *Rekomendacijos dėl pažintinei veiklai bendrojo lavinimo mokyklose skirtų lėšų panaudojimo (2007)*. Tiesioginės įtakos formaliojo ir neformaliojo švietimo veiklos jungtims turi ir vaikų bei jaunimo socializacijos, pilietinio ir tautinio ugdymo projektų konkurso būdu remiamos programos (Lithuanian Report on The Development of Education, 2008).

2008 metais, siekiant tobulinti švietimo sistemą, LR Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu buvo atlikta Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų analizė. Išanalizavus rezultatus nustatyta, kad bendrosios programos nepakankamai užtikrina galimybę individualizuoti ir adaptuoti ugdymo turinį įvairių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Apklausoje dalyvavę mokytojai pastebėjo, kad dalykų turinys yra pernelyg akademiškas, jam tūksta praktiškumo ir ryšio su kasdieniu mokinių gyvenimu. Be to, tik kiek daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mokytojų nurodė, kad vadovėliai atitinka Bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus ir tik nedidelis skaičius tiriamųjų teigė matą ryšį tarp Bendrųjų programų, išsilavinimo standartų ir egzaminų bei vertinimo sistemos. Mokytojai teigė,

kad Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai riboja jų kūrybiškumą, varžo asmenybę. Akcentavo, kad susiduria su įvairiomis problemomis norėdami jas įgyvendinti, t.y. nurodė, kad tūksta metodinių priemonių ir mažesnės apimties ir formato Bendrųjų programų aprašų; rekomendacijų mokytojams, pasiekimų išskaidymo pagal lygius; laiko dirbti su programomis; seminarų ir tėvų supratimo; techninės įrangos bei darbo su programomis įgūdžių ir t. t. (Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimas/naudingumas planuojant ir organizuojant ugdymą mokyklose, 2008).

Išvados:

Tobulinant švietimo sistemą pereinama prie švietimo struktūros, grindžiamos ne uždalais mokyklų tipais, bet lanksčiomis programomis: mokyklose įgyvendinamos įvairios bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo programos bei jų moduliai. Didinamas mokinių mobilumas renkantis įvairių mokyklų tipus ir programas. Vidurinio ugdymo (brandos) programa tampa lankstesnė, įvairesnė, teikianti daugiau pasirinkimo galimybių. Paskutinių dvejų metų brandos programos turinys labiau individualizuojamas. Priimami teisės aktai skirti užtikrinti optimalų įvairių gebėjimų mokinių pasiekimų įvertinimą, pertvarkomos formaliojo ir neformaliojo mokymosi aplinkos ir veiklos jungtys; vykdomi švietimo kokybės tyrimai.

2.4. Probleminės inkliuzinio ugdymo sritys

Atitinkamoje literatūroje yra minimos šios inkliuzinio ugdymo plėtotės problemos:

- *Nepakankamas švietimo finansavimas ir netinkami švietimo finansavimo modeliai (įvairūs fondai)*

Švietimo politikai pastebi, kad mažėja valstybės biudžeto išlaidų ir BVP dalis skiriama švietimui. 2005 metais, lyginant su 2000-aisiais, mokiniui ir studentui (visų programų) tekusių lėšų dalis sumažėjo 4,5 procentinio punkto, lyginant su BVP dalimi vienam gyventojui. Tuo tarpu Švietimo ir mokslo ministerija prognozuoja, kad įgyvendinant Strategijoje užsibrėžtus siekius, ši dalis turėtų viršyti 6 proc., taigi

egzistuoja disbalansas tarp valstybės ekonomikos augimo ir švietimui skiriamų lėšų. (Valstybinės švietimo strategijos įgyvendinimas 2003–2007, 2007).

Kalbant apie švietimo finansavimą taip pat paminėtini apibendrinti EPBO šalių patirties rezultatai, susiję su švietimo finansavimo modeliais. Buvo nustatyta, kad įvairūs papildomi fondai neskatina pagrindinių mokyklų mokyti specialiųjų poreikių turinčius vaikus, bet atvirkščiai, jie dažnai tampa paskata atskirti neįgalius vaikus (Rado, 2003).

▪ ***Siauras inkluzijos termino supratimas***

Inkluzijos terminas neretai tapatinamas tik su neįgaliųjų asmenų integravimu į ugdymo sistemą, tačiau tikroji inkluzijos reikšmė siejama su bendros mokyklos visiems idėja ir turi būti suvokiama kaip siekis sudaryti vienodas ugdymosi sąlygas visiems mokiniams, nes kiekvienas žmogus dėl vienokių ar kitokių ypatybių gali atsidurti marginalo vietoje: rasė, tikėjimas, socialinis statusas, išvaizda ir t. t. neįgalumas čia yra tik vienas aspektų (Corbett, 1998; Galkienė, 2005).

▪ ***Duomenų bazių apie specialiųjų poreikių turinčius asmenis savivaldybėse ir šalyje trūkumas***

Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto specialiųjų asmenų mokymosi aprėpčiai nustatyti skirto tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kad periodiškai atnaujinamos informacijos apie neįgalių asmenų iki 21 metų skaičių Lietuvoje Statistikos departamentas neturi. Kiek asmenų iki 21 metų turi specialiųjų poreikių, šiuo metu Lietuvoje nėra žinoma. Nustatyti galima tik tuos, kurie įregistruoti ugdymo/mokymo ar gydymo įstaigose (Specialiųjų poreikių turinčių asmenų mokymosi aprėptis, 2007, p. 45 – 47).

▪ ***Į segregaciją ir kategorizavimą orientuota mokyklos kultūra***

Edukologų diskurse yra minima, kad vykdant inkluzinį ugdymą svarbų vaidmenį vaidina mokyklos kultūra (Corbett, 1998; Galkienė, 2005). Yra teigiama, kad „heterogeninių grupių ugdymas nebus sėkmingas, jei mokyklos vadovams ir pedagogams būdingas segregacinis požiūris į vaikus, turinčius specialiųjų poreikių, jei dominuoja kategorizavimo politika, jei ignoruojamos vaikų, turinčių didelių raidos sutrikimų, galimybės“ (Mamlin cit. pg. Galkienė, 2005 p. 56).

- ***Prioriteto teikimas vien akademiniam mokinių pasiekimams***

Atlikti tyrimai rodo, kad mokyklose, kuriose nesivadovaujama inkliuzinio ugdymo principais, o daugiausia dėmesio skiriama mokinių akademiniam pasiekimams, yra sukuriamos tokios mokymosi programos ir sąlygos, kurios skatina mokinių nesaugumą, diskomfortą ir konfliktus (Tvinnereim, 2003).

- ***Nepakankamas mokytojų pasirengimas darbui su atskirtį patiriančiais vaikais, motyvacijos stoka, neigiamos nuostatos***

2007 m. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu buvo atliktas „Socialinių bei specialiųjų pedagogų, mokyklų psichologų ir bibliotekininkų kvalifikacijos tobulinimo“ (2007) tyrimas, kuris parodė, kad specialieji pedagogai pripažįsta, jog jiems trūksta informacinių komunikacinių technologijų panaudojimo ugdymo procese, projektų rengimo ir valdymo, užsienio kalbų, profesinės veiklos planavimo ir analizės įgūdžių. Jiems taip pat trūksta mokymų apie ugdymo programų rengimą, darbo bendrojo lavinimo mokyklose specifiką. Bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams, ypač dalykų specialistams, trūksta žinių apie inkliuzinio ugdymo organizavimo ypatumus, specialiųjų poreikių mokinių ugdymo metodus, ugdymo turinio pritaikymą skirtingų gebėjimų mokiniams, apskritai – ugdymo proceso individualizavimą. Studijų programos, pagal kurias rengiami pradiniai klasių ar mokytojai dalykininkai, nesuteikia pakankamai galimybių būsimiesiems mokytojams įgyti nuostatų, įgūdžių ir žinių, reikalingų darbui inkliuzinėje švietimo sistemoje. Mokytojų motyvacijos dirbti veiksmingai stoka, vis didėjantis jų amžiaus vidurkis taip pat tampa kliuviniu plėtojant inkliuzinę švietimo sistemą (Socialinių bei specialiųjų pedagogų, mokyklų psichologų ir bibliotekininkų kvalifikacijos tobulinimas, 2007).

Mokslinėje literatūroje taip pat yra minima, kad kai kurie mokytojai dėl baimės, kad nesusidoros, žinių ar įgūdžių stokos nepitaria, jog jų klasėje atsirastų kitokių vaikų (pvz., turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) (Kasparavičienė ir kt., 2002). Pedagogų nuostatos yra matomos vaikams, todėl vien tik dirbtinis vertybių deklaravimas nepadedą sukurti bendradarbiaujančios ir tolerantiškos klasės ir mokyklos atmosferos (Daukšaitė, 2008; Sabaliauskienė, 2004).

- ***Per didelis mokinių skaičius klasėse, pagalbos mokiniui ir mokytojui stoka***

Apibendrinus EPBO šalių patirties rezultatus buvo nustatyta, kad, norint mokyti specialiųjų poreikių vaikus bendrojo lavinimo mokyklose, reikia mažinti moksleivių skaičių klasėse. Taip pat yra būtini visą ar tam tikrą laiką dirbantys mokytojų padėjėjai. Mokyklos psichologai ir socialiniai darbuotojai turėtų ne tik dirbti tiesiogiai su mokiniais, bet ir perduoti savo įgūdžius, talkinti mokyklai sprendžiant specialiųjų poreikių mokinių ugdymo problemas (Rado, 2003).

- ***Mokinių tėvų abejonės, nenoras bendradarbiauti, priešiškos nuostatos***

Kaip pastebi inkluzinio ugdymo idėjos populiarintojai, sėkmingai šio ugdymo plėtotei yra svarbios teigiamos vaikų tėvų nuostatos ir sektini elgesio pavyzdžiai, kurie perduodami vaikams. Šeima turėtų talkinti mokyklai formuojant vaiko požiūrį į jį supantį pasaulį, mokant gerbti ir priimti žmones tokius, kokie jie yra. Tuo tarpu dalis tėvų turi išankstinių nuostatų specialiųjų poreikių turinčių vaikų atžvilgiu, nerimauja ir abejoja, ar jų vaikams bus gerai kartu mokytis ir pan. (Tvinnereim, 2003; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

- ***Informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka***

Mokslininkai teigia, kad žmonėms yra būdinga kitoniškumo baimė, kuri kartais kyla dėl nežinojimo, nesupratimo, informacijos stokos. Iš šios baimės ir nežinojimo atsiranda įvairūs prietarai, kurie tampa kliūtimi bendraujant, priimant kitokį, kažkuo besiskirantį asmenį į savo bendruomenę (Tvinnereim, 2003; Садохин, 2003; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

- ***Visuomenės teigiamo požiūrio ir tolerancijos stoka „kitokiems“ asmenims***

Visuomenė nėra pasirengusi priimti „kitokius“ vaikus į savo bendruomenę (Kasparavičienė ir kt., 2002). Tuo tarpu kai pažeidžiamiausi visuomenės nariai yra žeminami, ignoruojami ar išstumiami, susidaro palankios sąlygos tokiems reiškiniams kaip netinkamas valžios galių panaudojimas, nepasitikėjimas, nesaugumas, solidarumo stoka ir socialinė diferenciacija (Tvinnereim, 2003).

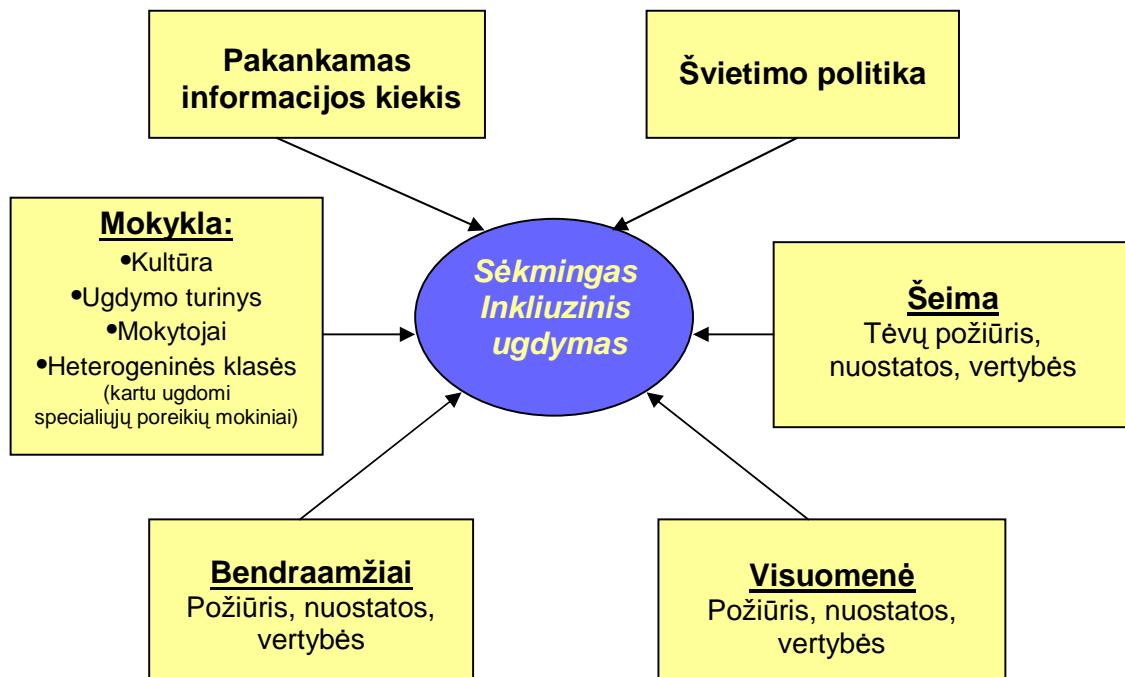
Išvados:

Plėtojant inkluzinį ugdymą yra susiduriama su įvairiomis problemomis: nepakankamu ir netinkamu švietimo finansavimu; per siaurai suprantamu inkluzijos

terminu; duomenų bazių apie specialiųjų poreikių turinčius asmenis savivaldybėse ir šalyje trūkumu. Kliuviniu tampa į segregaciją ir kategorizavimą orientuota mokyklos kultūra; prioriteto vien akademiniam mokinių pasiekimams teikimas; per didelis mokinių skaičius klasėse, pagalbos mokiniui ir mokytojui stoka; nepakankamas mokytojų pasirengimas darbui su atskirtį patiriančiais vaikais, motyvacijos stoka ir negatyvios pedagogų nuostatos.

Visuomenės teigiamo požiūrio ir tolerancijos stoka „kitokiam“ asmeniui; informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka; mokinių tėvų abejonės ir nenoras bendradarbiauti taip pat kelia problemų siekiant visų įvairių poreikių turinčių mokinių inkluzijos bendrojo lavinimo mokyklose.

Apibendrinus literatūros analizę galima teigti, kad sėkmingą inkluzinį ugdymą užtikrintų šie veiksniai:

2 pav. Inkluzinio ugdymo veiksniai

3. HETEROGENINĖS IR HOMOGENINĖS MOKYKLOS X – XII KLASIŲ MOKINIŲ TOLERANTIŠKO POŽIŪRIO TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija ir eiga

Tyrime remtasi šiomis nuostatomis:

Integruoto ugdymo paradigma

Joje siekiama pripažinti kiekvienam žmogui vienodas teises visuomenėje. Ši nuostata, aprėpdama visą visuomenės sanklodą, reikalauja garantuoti kiekvienam vaikui teisę į bendruomenės mokyklą. Pripažįstant asmens skirtybes ugdyti heterogeniškas grupes ir kurti bendradarbiavimo kultūrą, idant būtų išvengta socialinės segregacijos (Rado, 2003; Galkienė, 2005; Corbett, 1998).

Inkliuzinio ugdymo arba „Mokyklos visiems“ koncepcija

Jos esmę sudaro šie principai: pagarba kiekvieno moksleivio individualybei, asmenybės tapatumui, mokinių skirtybės yra suvokiamos kaip ištekliai, o ne problemas keliantys dalykai. Kitoniškumas vertingas, nes atveria moralinę perspektyvą, įgalina moksleivius mokytis vieniems iš kitų, kaip ir realiame gyvenime. Inkluzinis ugdymas daugiau nei mokinių sutelkimas ir užuovėja neigaliesiems, jis apima pasitikėjimo savimi, kompetencijos ir tolerancijos formavimą (Eklinth, 2003; Tvinnereim, 2003).

Heterogeninių grupių didaktika

Jos nuostatos leidžia sėkmingai spręsti multikultūrinių bendruomenių ugdymo uždavinius ir siekti visuomenės sanglaudos. Šiose visuomeninėse grupėse yra kalbos, tautinio identiteto, nevienodos socialinės padėties ar kitokių skirtybių turintys asmenys (Galkienė, 2005).

Nuostata, kad bendravimas su kitokiais, įvairių skirtumų turinčiais asmenimis keičia požiūrį į juos (Daukšaitė, 2008; Galkienė, 2005; Gudonis, Valantinas, Strimaitienė 2003).

Šio tyrimo paskirtis buvo:

Išanalizuoti skirtingos sudėties mokyklų (heterogeninės ir homogeninės) X–XII klasių mokinių tolerantiško požiūrio ypatumus.

Nustatyti tolerantiško požiūrio priklausomybę nuo mokyklos sudėties (heterogeninė, homogeninė).

Išsiaiškinti, ar šių mokyklų mokiniams pakanka informacijos apie toleranciją ir socialinės atskirties atstovus bei nustatyti pagrindinius informacijos gavimo šaltinius.

Išryškinti inkliuzinio ugdymo galimybes ugdant toleranciją ir pateikti rekomendacijas, kaip galima būtų pagerinti situaciją.

Tyrimo loginė seka

Pirmame tyrimo etape buvo analizuojama literatūra ir teisiniai dokumentai, atrenkant bei sisteminant informaciją, atskleidžiančią tolerancijos sampratą, ją sąlygojančius veiksnius, inkliuzinio ugdymo situaciją ir perspektyvas Lietuvoje bei galimybes ugdant toleranciją.

Toliau buvo rengiama X–XII klasių mokinių diagnostinio tyrimo metodika.

Atliekamas diagnostinis heterogeninės ir homogeninės mokyklos mokinių tyrimas, atskleidęs tolerantiško požiūrio skirtumus priklausomai nuo mokyklos tipo ir respondentų lyties.

Vykdoma diagnostinio vyresniųjų paauglių tolerantiško požiūrio tyrimo duomenų statistinė analizė, taikant statistinių duomenų apdorojimo programą (SPSS for Windows 16.00).

Remiantis gautais heterogeninės ir homogeninės mokyklos mokinių tyrimų rezultatais, rašomas darbas, formuluojamos išvados, išskiriami pastebėjimai, rekomendacijos.

Tyrimo metodika

Tyrimo metu, siekiant nustatyti heterogeninės ir homogeninės mokyklos mokinių tolerantiško požiūrio ypatumus, buvo taikomi šie metodai:

- ***Empiriniai.***

1. Diagnostinio heterogeninės ir homogeninės mokyklos X–XII klasių mokinių tolerantiško požiūrio tyrimo metodu buvo pasirinktas struktūruotos apklausos raštu metodas – klausimynas.
2. Klausimyną sudaro: demografiniai, tolerancijos sampratos ir reikšmės suvokimui, informacijos apie toleranciją ir socialinės atskirties atstovus pakankamumui bei jos gavimo šaltiniams ir tolerantiško požiūrio skirtumams nustatyti skirti klausimai.

Siekiant nustatyti heterogeninės ir homogeninės mokyklos X–XII klasių mokinių tolerantiško požiūrio skirtumus tirtas mokinių požiūris į dešimt mažai visuomenės toleruojamų socialinių grupių: asmenis turinčius protinę ar fizinę negalią, infekuotus ŽIV virusu, valkataujančius (neturinčius pastovios gyvenamosios vietos), turėjusius priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų ar kitų narkotinių medžiagų), teistus asmenis, imigrantus, homoseksualus, tautinių ir religinių mažumų atstovus. Šios grupės buvo pasirinktos remiantis A. Sprindžiūno (2006) Lietuvos vyresniųjų mokinių politinės tolerancijos tyrimu ir Lietuvos gyventojų socialinės tolerancijos tyrimais (Sociologinis tyrimas pagal BNS pranešimą, 2004; ETC Tyrimo „Diskriminacija Europos Sąjungoje“ duomenys apie Lietuvą, 2007; ETC Visuomenės nuomonės apklausa „Požiūris į darbo migrantus“, 2008; Dirgytė, 2008).

3. Struktūruotos apklausos raštu metodas, išplėstas atviru klausimu, kuris atskleidžia mokinių nuomonę apie mūsų šalies situaciją susijusią su tolerancija mažai visuomenės toleruojamoms grupėms.
 - **Statistiniai.** Tyrimo duomenys apdorojami SPSS (Statistical Package for Social Sciences) statistinių duomenų apdorojimo programa (SPSS for Windows 16.00). Taikomi šie statistinės analizės metodai: aprašomoji statistika ir chi-kvadrato kriterijus. Statistinė išvada laikytina patikima, kai $p < 0,05$.

Etika

Pagrindinis tyrimo metodas – *anketinė moksleivių apklausa* (anoniminis klausimynas). Prieš tyrimą moksleiviai informuoti, kad anketa anoniminė, atsakymų slaptumas garantuojamas.

Tiriamųjų imties charakteristika

Šiame darbe tyrimo imtį sudaro 147 vyresnieji paaugliai, besimokantys Vilniaus Versmės vidurinėje mokykloje ir Vilniaus Baltupių vidurinėje mokykloje (2 lentelė).

2 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal mokyklas

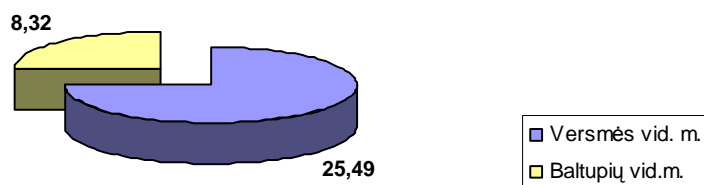
Mokykla	Tiriamųjų skaičius	Tiriamųjų skaičius proc.
Vilniaus Versmės vidurinė mokykla	71	48,3
Vilniaus Baltupių vidurinė mokykla	76	51,7

Imtis buvo formuojama netikimybinės atrankos būdu. Kaip tikslinė tiriamųjų grupė buvo pasirinkti Vilniaus Versmės vidurinės mokyklos mokiniai, kadangi šioje mokykloje besimokančių specialiųjų poreikių turinčių mokinių procentas yra didžiausias iš visos šalies mokyklų, be to, tai vienintelė vidurinė mokykla, kurioje kartu su negalios neturinčiais mokiniais, bendrose klasėse mokosi mokiniai turintys smarkiai išreikštą negalią (3 lentelė). Kaip kontrolinė grupė buvo pasirinkti Vilniaus Baltupių vidurinės mokyklos mokiniai, traktuojant ją kaip tipinę sostinės mokyklą, nes joje besimokančių specialiųjų poreikių turinčių mokinių skaičius sudaro mažiau nei dešimt procentų (3 pav.).

3 lentelė. Specialiųjų poreikių mokiniai bendrojo lavinimo bendrosiose klasėse (skaič.)

Mokykla	Klasė	Judesio ir padėties sutrikimai	Intelektinio sutrikimai	Specifiniai pažinimo sutrikimai	Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai	Kompleksiniai sutrikimai	Kiti raidos sutrikimai	Iš viso (Spec. poreikių mokinių)
Versmės vidurinė	10	1	1	2		2		6
	11	2			1			3
	12	1		1	1	2	1	6
Baltupių vidurinė	10					2	1	3
	11							
	12							

Specialiųjų poreikių turintys mokiniai Versmės ir Baltupių vidurinėse mokyklose

3 pav. Specialiųjų poreikių turinčių mokinių santykis (proc.)

Tyrimo respondentų skaičių riboja Versmės vidurinės mokyklos X–XII klasių bendras mokinių skaičius – 99 mokiniai. Tiriamųjų pasiskirstymą pagal lytį (4 lentelė) sąlygojo tai, kad abiejų mokyklų vyresnėse klasėse vaikinų mokosi daugiau nei merginų: Versmės vidurinėje mokykloje – 52 vaikinai ir 47 merginos; Baltupių vidurinėje mokykloje – 94 vaikinai ir 87 merginos.

4 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal demografines charakteristikas

Mokykla	Vaikinai	Merginos	Iš viso
	Sk. Proc.	Sk. Proc.	Sk. Proc.
Versmės vidurinė	38 53,5	33 46,5	71 48,3
Baltupių vidurinė	40 52,6	36 47,4	76 51,7

Taigi vyresnieji paaugliai pagal lytį pasiskirstę gana tolygiai (52,6 – 53,5 proc. vaikinų ir 46,5 – 47,4 proc. merginų). Buvo numatyta tiriamuosius lyginti ir pagal klases, tačiau nesudarius minimaliai reikalaujami imčiai šios idėjos atsisakyta (5 lentelė).

5 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal klasę

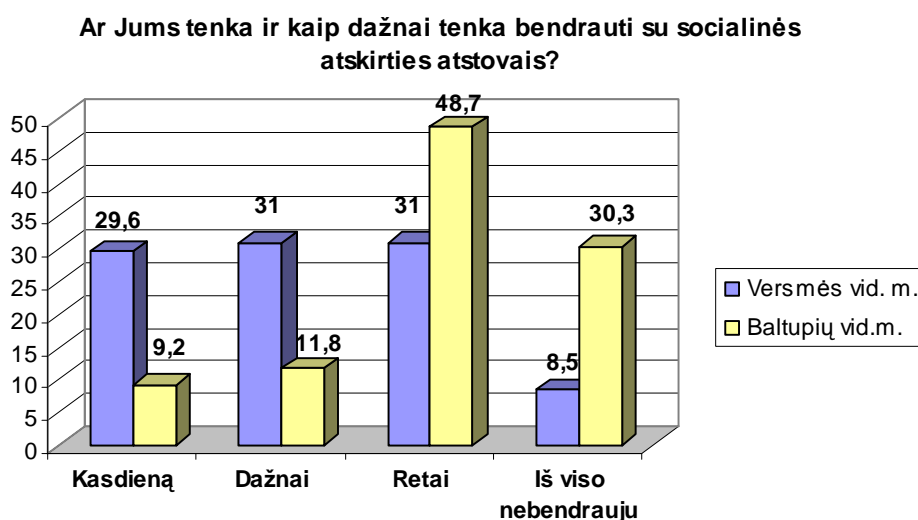
Mokykla / Klasė	10	11	12	Iš viso
Versmės vidurinė	36	20	15	71
Baltupių vidurinė	24	18	34	76

3.2. Versmės ir Baltupių vidurinės mokyklos mokinių tolerantiško požiūrio tyrimo rezultatai

3.2.1. Mokinių bendravimas su socialinės atskirties atstovais

Sociologinės visuomenės apklausos rodo, kad tam tikrų socialinių grupių asmenys mūsų šalies visuomenės yra mažai toleruojamos ir todėl patenka į socialinę atskirtį, yra izoliuojamos, ignoruojamos ar kitaip diskriminuojamos. Šiam tyrimui buvo pasirinktos šios socialinės atskirties atstovų grupės: asmenys, turintys protinę ar fizinę negalią, infekuotieji ŽIV virusu, vaikataujantys (neturintys pastovios gyvenamosios vietos), turėję priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų, ar kitų narkotinių medžiagų), teisti asmenys, imigrantai, homoseksualai, tautinių ir religinių mažumų atstovai.

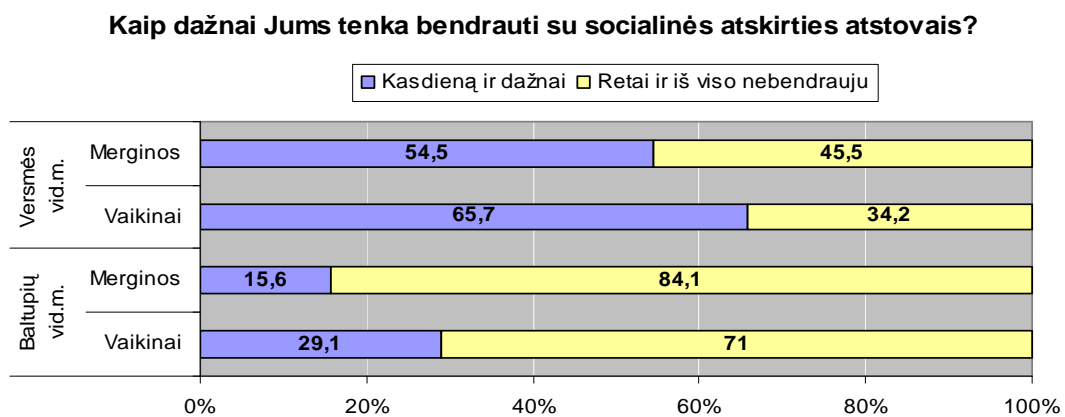
Išanalizavus mokslinę literatūrą paaiškėjo, kad bendravimas su kitokiais žmonėmis, pvz., turinčiais negalią, sergančiais nepagydoma liga, išpažįstančiais kitą tikėjimą ir pan., padeda juos geriau pažinti, suprasti, o kartu didina ir tolerantišką požiūrį į juos (Gudonis, Valantinas, Strimaitienė 2003; Galkienė, 2005; Daukšaitė 2008). Taigi buvo siekiama nustatyti, kaip dažnai tiriamieji bendrauja su socialinės atskirties atstovais (4 pav.)

4 pav. Respondentų bendravimas su socialinės atskirties atstovais dažnumas (proc.)

Išanalizavus tyrimo duomenis statistiškai reikšmingu skirtumu patvirtinta, kad Versmės vidurinės mokyklos mokiniai su socialinės atskirties atstovais bendrauja tris kartus dažniau (kasdieną – 29,6 proc.; dažnai – 31 proc.) nei Baltupių vidurinės mokyklos moksleiviai (kasdieną – 9,2 ir dažnai – 11,8 proc.). Iš viso nebendraujančių su socialinės atskirties atstovais Versmės mokykloje yra 8,5 proc. mokinių, Baltupių mokykloje beveik ketvirtadaliu daugiau, t. y. 30,3 proc. mokinių (skirtumo reikšmingumas $\chi^2=26,1$, $p < 0.05$).

Pagal lytį su socialinės atskirties atstovais dažniau nei merginos bendrauja abiejų mokyklų vaikinai: kasdieną ir dažnai su socialinės atskirties atstovais bendrauja – 65,7 proc. Versmės mokyklos vaikinių ir 54,5 proc. merginų; bei 29,1 proc. Baltupių mokyklos vaikinių ir 15,6 proc. merginų.

5 pav. Skirtingų lyčių respondentų bendravimo su socialinės atskirties atstovais dažnumas (proc.)

Apibendrinant duomenis galima daryti prielaidą, kad tokį tyrimo duomenų pasiskirstymą galėjo lemti tai, kad Versmės mokykloje kiekvienoje klasėje kartu su negalios neturinčiais mokiniais mokosi negalių turinys mokiniai.

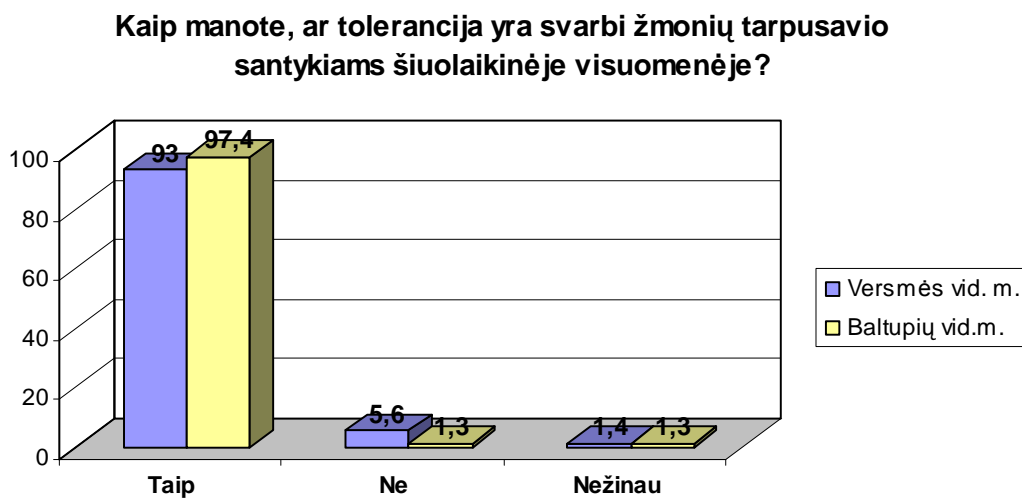
Išvados:

Statistiškai reikšmingu skirtumu patvirtinta, kad su socialinės atskirties atstovais dažniau (*kasdieną ir dažnai*) bendrauja Versmės vidurinės mokyklos mokiniai. Pagal lytį su socialinės atskirties atstovais dažniau nei merginos bendrauja abiejų mokyklų vaikinai.

3.2.2. Mokinių tolerancijos sampratos ir reikšmės suvokimas

Siekiant nustatyti, ar mokiniai suvokia tolerancijos vertybės svarbą, jiems buvo užduotas klausimas – *Kaip manote, ar tolerancija yra svarbi žmonių tarpusavio santykiams šiuolaikinėje visuomenėje?*

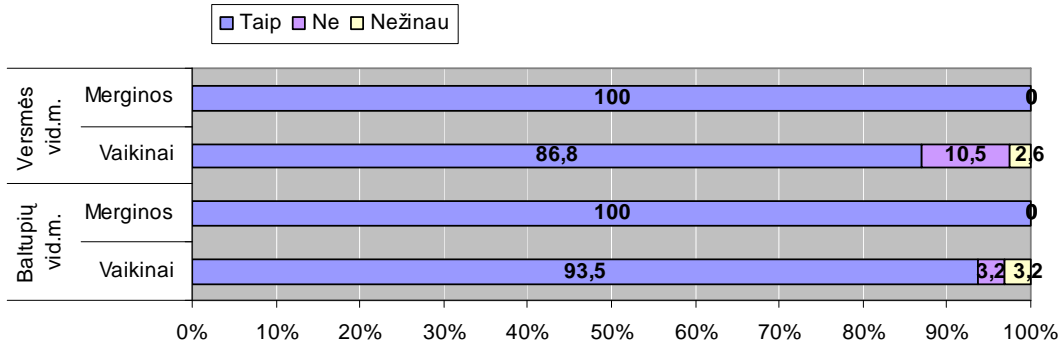
Iš pateiktų duomenų (6 pav.) matyti, kad beveik visi abiejų mokyklų respondentai suvokia tolerancijos vertybės svarbą žmonių bendravimui, jų tarpusavio santykiams šiuolaikinėje visuomenėje.

6 pav. Tolerancijos svarba žmonių santykiams (proc.)

Lyginant merginų ir vaikinų atsakymus, galime konstatuoti (7 pav.), kad visos abiejų mokyklų merginos vienareikšmiškai teigia, kad tolerancija yra svarbi žmonių tarpusavio santykiams. Tolerancijos vertybės svarba nėra įsitikinusi tik nedidelė abiejų mokyklų vaikinų dalis, t.y. 10,5 proc. Versmės mokyklos ir 3,2 proc. Baltupių mokyklos vaikinų.

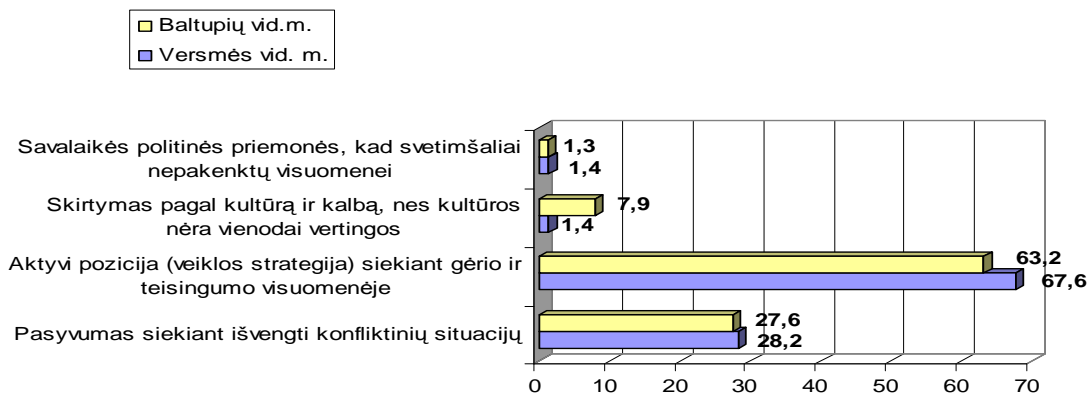
Ar tolerancija yra svarbi žmonių santykiams šiuolaikinėje visuomenėje?

7 pav. Tolerancijos svarba žmonių santykiams pagal lytį (proc.)

Norint nustatyti tiriamųjų tolerancijos sampratos suvokimą jiems buvo pateiktas klausimas su įvairiais atsakymų variantais. Mokiniai turėjo pasirinkti vieną jų manymų teisingiausią atsakymą (8 pav). Šiame tyrime labiausiai tinkamu atsakymu laikytinas šis tolerancijos sąvokos apibūdinimas: *Tolerancija – aktyvi pozicija (veiklos strategija) siekiant gėrio ir teisingumo visuomenėje*. Tokia tolerancijos apibrėžtis autorės pasirinkta išanalizavus tolerancijos temą nagrinėjančių autorių darbus (Plečkaitis, 1998; Reardon, 2000; Tamošiūnas, 2000; Sprindžiūnas, 2000,2004; Riaskova, Grigas, 2008 ir kt.).

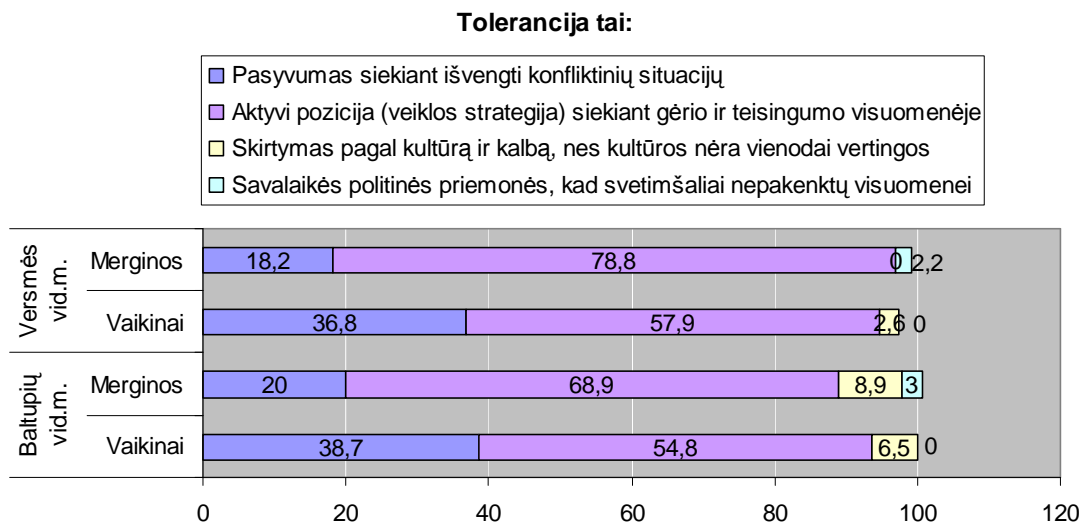
Tolerancija tai:

8 pav. Tiriamųjų tolerancijos samprata (proc.)

Matyti, kad didesnė abiejų mokyklų tiriamųjų dalis pasirinko teisingą atsakymo variantą: 67,6 proc. Versmės mokyklos ir 63,2 proc. Baltupių mokyklos mokinių.

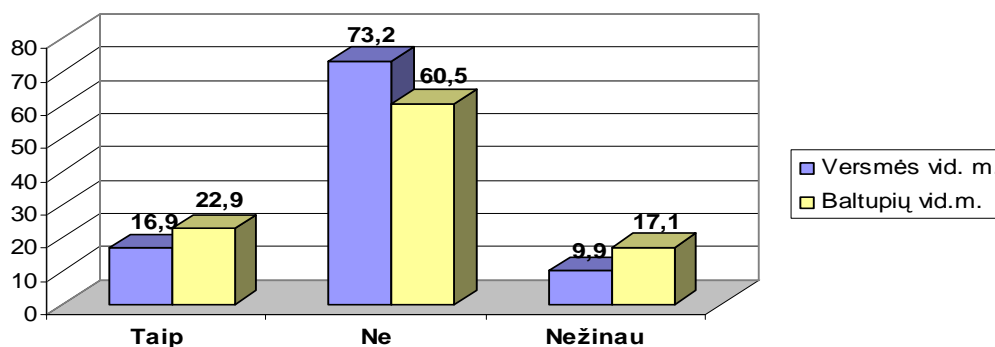
Lyginant vaikinų ir merginų atsakymus (9 pav.) pastebima, kad abiejų mokyklų merginos šiek tiek geriau nei vaikinai supranta tolerancijos sąvoką. Tai, kad *tolerancija yra aktyvi pozicija (veiklos strategija) siekiant gėrio ir teisingumo visuomenėje* mano 78,8 proc. Versmės mokyklos merginų ir 57,9 vaikinų bei 68,9 proc. Baltupių mokyklos merginų ir 54,8 proc. vaikinų.

9 pav. Tiriamųjų tolerancijos samprata pagal lytį (proc.)

Siekiant nustatyti, ką tiriamieji mano apie tolerancijos raišką, jiems buvo užduotas klausimas: *Kaip manote, ar tolerancija yra įmanoma tik tarp vienas kitą suprantančių panašių žmonių?* (10 pav.).

Kaip manote, ar tolerancija įmanoma tik tarp vienas kitą suprantančių, panašių žmonių?

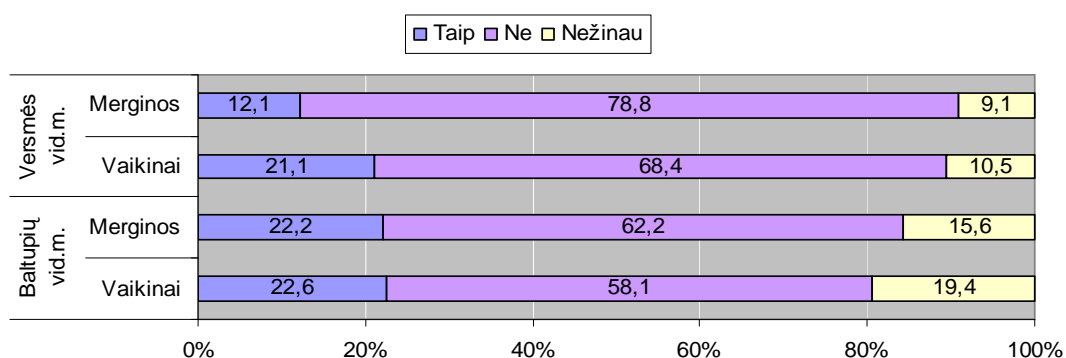

10 pav. Tiriamųjų nuomonė apie toleranciją (proc.)

Išanalizavus tyrimo duomenis galime konstatuoti, kad daugiau nei pusė abiejų mokyklų respondentų mano, kad tolerancija yra įmanoma ne tik tarp vienas kitą suprantančių, panašių žmonių: 73,2 proc. Versmės mokyklos mokinių ir 60,5 proc. Baltupių mokyklos mokinių.

Palyginus merginų ir vaikinių atsakymus (11 pav.) paaiškėjo, kad merginos geriau nei vaikinai suvokia tai, kad tolerancija gali pasireikšti ne tik tarp panašių žmonių. Taip teigia 78,8 proc. Versmės mokyklos merginų ir 68,4 proc. vaikinių bei 62,2 Baltupių mokyklos merginų ir 58,1 proc. vaikinių.

Kaip manote, ar tolerancija įmanoma tik tarp vienas kitą suprantančių, panašių žmonių?

11 pav. Skirtingų lyčių tiriamųjų nuomonė apie toleranciją (proc.)

Apibendrinus duomenis matyti, kad didesnė abiejų mokyklų mokinių dalis suvokia tolerancijos vertybės svarbą, geba teisingai apibūdinti tolerancijos sąvoką ir žino, kad tolerancija yra galima ne tik tarp panašių žmonių. Skirtumas tarp skirtingų lyčių respondentų atsakymų į klausimus apie tolerancijos svarbą ir jos raišką yra nežymus jis sudaro maždaug 10 proc., t.y. abiejų mokyklų merginos į abu šiuos klausimus atsakė teigiamiau nei vaikinai. Didesnis skirtumas išryškėjo paklausus apie tolerancijos sampratą, t.y. teisingą atsakymo variantą pasirinko 20,8 proc. daugiau Versmės ir 14,1 proc. Baltupių mokyklos merginų nei vaikinų.

Išvados:

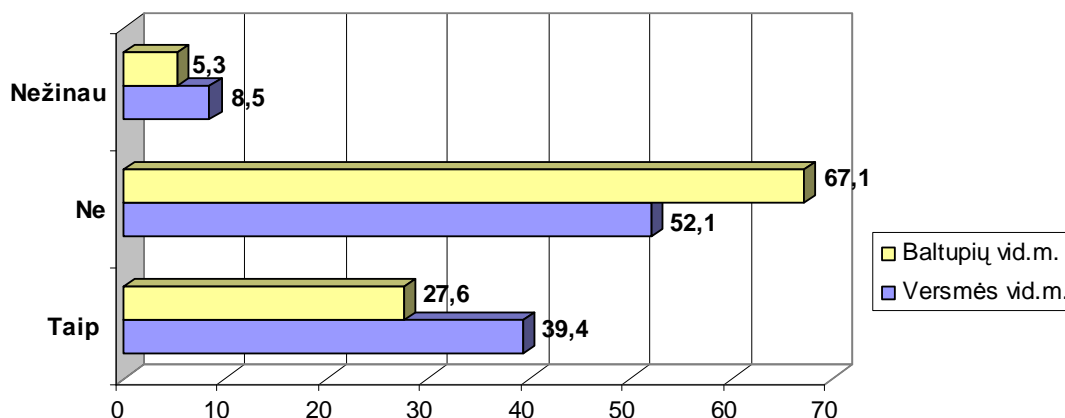
Didesnė abiejų mokyklų mokinių dalis suvokia tolerancijos vertybės svarbą, geba teisingai apibūdinti tolerancijos sąvoką ir žino, kad tolerancija yra galima ne tik tarp panašių žmonių.

Į klausimus apie tolerancijos svarbą ir jos raišką nežymiai teisingiau atsakė abiejų mokyklų merginos. Šiek tiek didesnis skirtumas išryškėjo paklausus apie tolerancijos sampratą, t.y. ir Versmės, ir Baltupių mokyklos merginos geba geriau apibūdinti tolerancijos sąvoką.

3.2.3. Tolerancijos aptarimas mokinių šeimose

Besiformuojančioms vaikų tolerantiškoms nuostatomis lemiamą reikšmę turi jų tėvų tolerantiškas požiūris, nes vaikas natūraliai mėgdžiojant perima savo šeimos propaguojamą gyvenimo būdą, tėvų elgesio ypatybes ir jos vertybes (Bitinas, 2004; Aramavičiūtė, 2005; Galkienė, 2005; Daukšaitė 2008). Norint nustatyti šeimos įtaką mokinių tolerantiškam požiūriui buvo siekta išsiaiškinti ar tiriamųjų šeimose yra kalbama apie toleranciją (12 pav.).

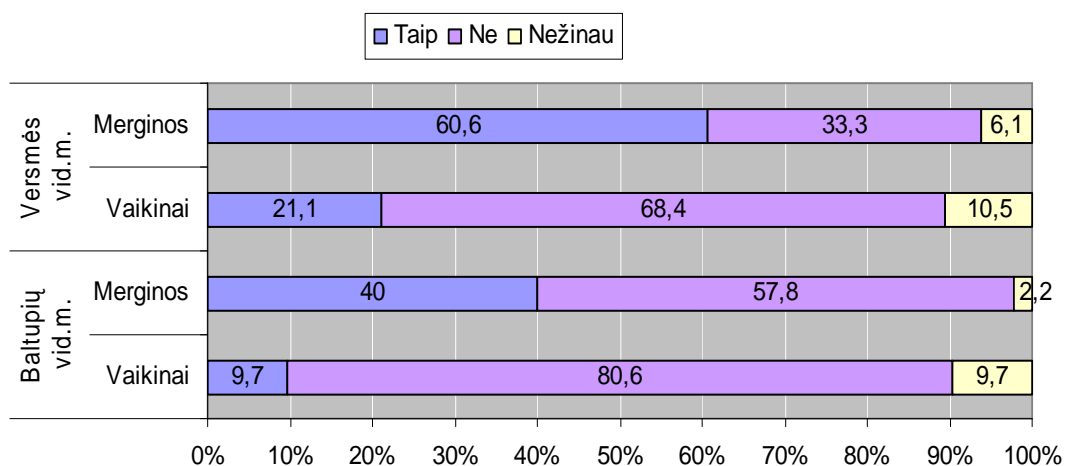
Ar Jūsų šeimoje yra diskutuojama/kalbama apie toleranciją?

12 pav. Tolerancijos aptarimas respondentų šeimose (proc.)

Išanalizavus duomenis nustatyta, kad apie toleranciją šeimose kalba 39,4 proc. Versmės mokyklos ir 27,6 proc. Baltupių mokyklos mokinių. Šios temos šeimose neaptarinėja daugiau nei pusė tiriamųjų (Versmės mokykla – 52,1 proc.; Baltupių mokykla – 67,1 proc.).

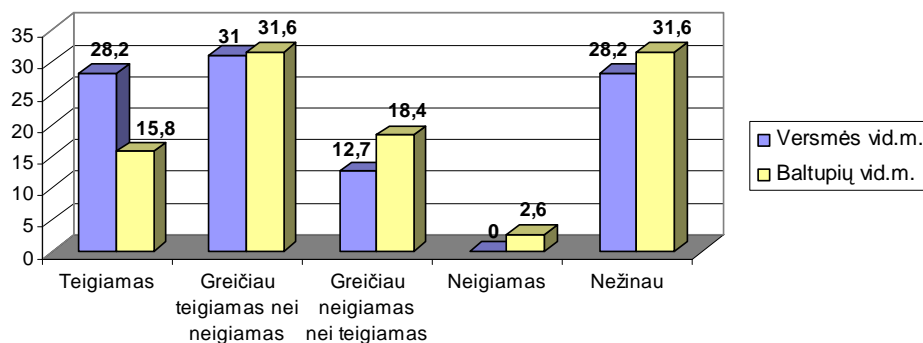
Ar Jūsų šeimoje diskutuojama/šnekama apie toleranciją?

13 pav. Tolerancijos aptarimas respondentų šeimose pagal lytį (proc.)

Lyginant skirtingų lyčių respondentų atsakymus į klausimą *Ar Jūsų šeimoje yra diskutuojama/šnekama apie toleranciją?* (13 pav.), statistškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad apie toleranciją šeimose daugiau kalba abiejų mokyklų merginos: Versmės merginos – 60,6 proc., vaikinai – 21,1 proc. ($\chi^2 = 11,6$, $p < 0,05$); Baltupių merginos – 40 proc., vaikinai – 9,7 proc. ($\chi^2 = 9,5$, $p < 0,05$). Tokių duomenų pasiskirstymą galėjo sąlygoti tai, kad šio amžiaus merginos yra brandesnės, joms labiau nei jų bendraamžiams vaikinams rūpi socialinės temos, todėl siekia jas aptarti su savo tėvais.

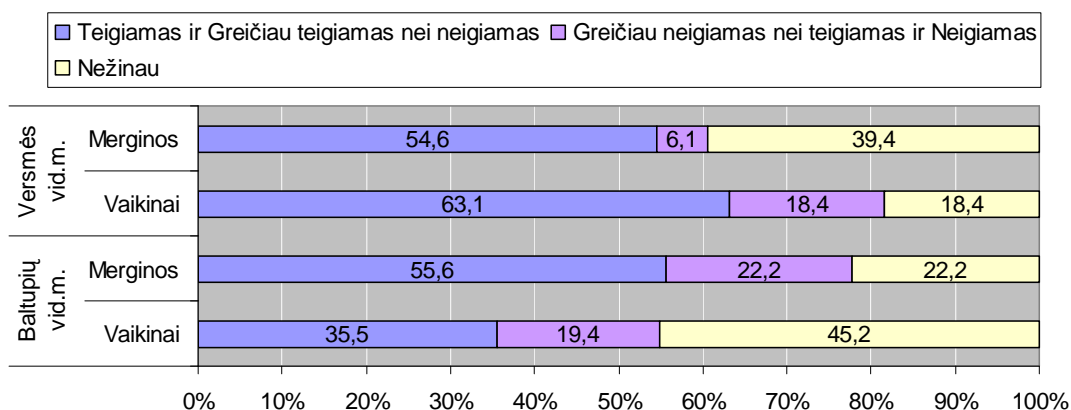
Kaip apibūdintumėte Jūsų tėvų požiūrį į socialinės atskirties atstovus?

14 pav. Respondentų tėvų požiūris į socialinės atskirties atstovus (proc.)

Vertinant respondentų tėvų požiūrį į socialinės atskirties atstovus (14 pav.) nustatyta, kad Versmės mokyklos mokinių tėvai socialinės atskirties atstovus vertina palankiau nei Baltupių mokyklos mokinių tėvai, t.y. teigiamai socialinės atskirties atstovus vertina 28,2 proc., greičiau teigiamai nei neigiamai 31 proc. Versmės mokyklos respondentų tėvų. Tuo tarpu teigiamai socialinės atskirties atstovus vertinančių Baltupių mokyklos mokinių tėvų yra 15,8 proc., o greičiau teigiamai nei neigiamai vertinančių – 31,6 proc. tėvų. Tačiau pažymėtina, kad susumavus palankius tėvų atsakymus (*teigiamai ir greičiau teigiamai nei neigiamai*) paaiškėjo, kad palankiai į socialinės atskirties atstovus žiūri tik šiek tiek daugiau nei pusė Versmės mokyklos (59,2 proc.) ir mažiau nei pusė Baltupių mokyklos (47,4 proc.) mokinių tėvų. Taigi galima teigti, kad abiejų mokyklų mokinių tėvų požiūris į socialinės atskirties atstovus nėra itin palankus, jis atspindi bendrą šalies gyventojų nuomonę apie socialinės atskirties atstovus.

Kaip apibūdintumėte Jūsų tėvų požiūrį į socialinės atskirties atstovus?

15 pav. Skirtingos lyties respondentų tėvų požiūris į socialinės atskirties atstovus (proc.)

Analizuojant tiriamųjų atsakymus lyties atžvilgiu (13 pav.) palankiau socialinės atskirties atstovus vertina Versmės mokyklos vaikinų (63,1 proc.) bei Baltupių mokyklos merginų tėvai (55,6 proc.) – statistinio skirtumo reikšmingumas ($\chi^2 = 15,3$, $p < 0,05$).

Aptarus minėtus tyrimo rezultatus galima teigti, kad mokiniai šeimose nepakankamai šneka tolerancijos tema – nustatyta, kad šios temos neaptarinėja daugiau nei pusė tiriamųjų (Versmės mokykla – 52,1 proc.; Baltupių mokykla – 67,1 proc.).

Išsiaiškinta, kad heterogeniškos mokyklos mokinių tėvai palankiau nei homogeniškos mokyklos mokinių tėvai vertina socialinės atskirties atstovus: *teigiamai ir greičiau teigiamai nei neigiamai* į socialinės atskirties atstovus žiūri 59,2 proc. Versmės mokyklos ir 47,4 proc. Baltupių mokyklos mokinių tėvų; *greičiau neigiamai nei teigiamai ir neigiamai* į socialinės atskirties atstovus žiūri 12,7 proc. Versmės mokyklos ir 21proc. Baltupių mokyklos mokinių tėvų.

Išvados:

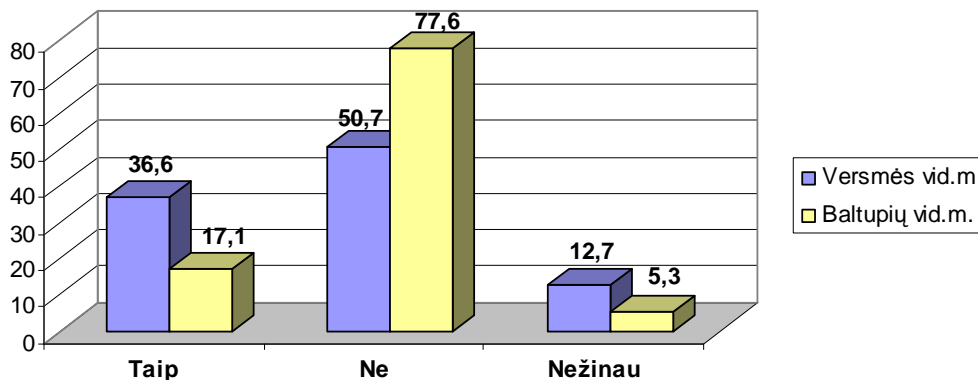
Tolerancijos tema su savo tėvais kalba mažiau nei pusė abiejų mokyklų respondentų. Statistiškai reikšmingais skirtumais nustatyta, kad tolerancijos temą su savo tėvais žymiai dažniau aptaria abiejų mokyklų merginos.

Versmės mokyklos mokinių tėvai socialinės atskirties atstovus vertina palankiau nei Baltupių mokyklos mokinių tėvai. Statistiškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad palankesnis požiūris (*teigiamas ir greičiau teigiamas nei neigiamas*) į socialinės atskirties atstovus yra Baltupių mokyklos merginų ir Versmės mokyklos vaikinių tėvų.

3.2.4. Mokinių žinių apie toleranciją ir socialinės atskirties atstovus šaltiniai

Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad informacijos stoka kartais gali tapti netoleravimo priežastimi (Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008; Brandišauskienė, Martišauskienė 2008), kadangi žmonės bijo reiškinių ir žmonių kurių nesupranta, pavyzdžiui, dėl nežinojimo kaip plinta ŽIV virusas, žmogus gali bijoti užsikrėsti šia liga ir dėl to vengti bendrauti su ŽIV infekuotu asmeniu; vaikui gali kelti baimę kompensacinė neįgaliųjų technika ir pan. Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, ar respondentams pakanka informacijos apie toleranciją bei apie socialinės atskirties atstovus ir nustatyti pagrindinius žinių gavimo šaltinius.

Ar pamokose pakankamai dažnai yra diskutuojama/kalbama apie toleranciją?

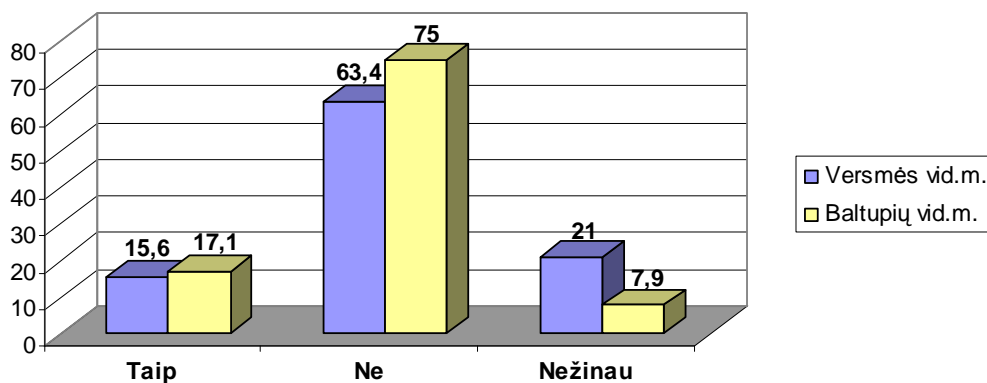
16 pav. Tolerancijos aptarimas pamokose (proc.)

Vertinant tolerancijos aptarimą pamokose (16 pav.) statistiškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad tolerancijos tema yra aptariama nepakankamai, taip mano pusė,

t.y. 50,7 proc., Versmės mokyklos ir didžioji dalis, t.y. 77,6 proc., Baltupių mokyklos mokinių ($\chi^2 = 11,7, p < 0,05$).

Abiejų mokyklų mokinių nuomone pamokose nepakankamai dažnai yra diskutuojama ir apie socialinės atskirties atstovus, (17 pav.). Taip teigia 63,4 proc. Versmės ir 75 proc. Baltupių mokyklos respondentų.

Ar pamokose pakankamai dažnai yra diskutuojama/kalbama apie socialinės atskirties atstovus ?

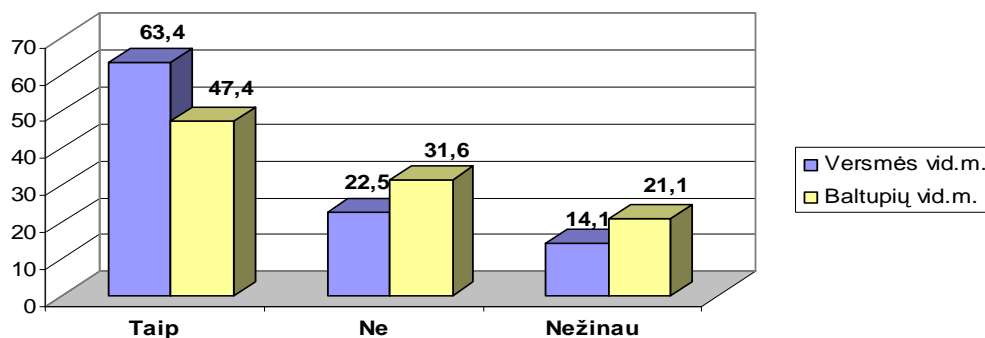
17 pav. Diskusijos, pokalbiai pamokose apie socialinės atskirties atstovus (proc.)

Tai, kad pamokose nepakankamai dažnai yra diskutuojama apie toleranciją ir socialinės atskirties atstovus, gali sąlygoti laiko stoka, juk pedagogai neretai pastebi, kad pamokose nelieka laiko išėiti visą numatytą programą, todėl kitos su mokomuoju dalyku nesusijusios temos tiesiog nėra gvildenamos.

Tyrimas rodo, kad penktadalis (21 proc.) Versmės mokyklos mokinių nežino, ar pamokose yra kalbama apie socialinės atskirties atstovus. Galima daryti prielaidą, kad mokiniai nežino, kokios žmonių grupės yra laikytinos socialine atskirtimi, nes Versmės mokykloje žmonių skirtumai nėra akcentuojami, atvirkščiai, mokiniams stengiamasi išugdyti nuostatas, kad visi žmonės, nežiūrint į jų skirtumus, yra vienodai vertingi. Mokiniai savo aplinkoje nuolat mato ir bendrauja su vaikais, turinčiais įvairių sveikatos sutrikimų, taigi nelaiko jų socialinės atskirties atstovais.

Siekiant nustatyti, ar mokiniams pakanka informacijos apie socialinės atskirties atstovus, aketoje pateiktas klausimas *Ar Jums pakanka informacijos apie socialinės atskirties atstovus?* (18 pav.)

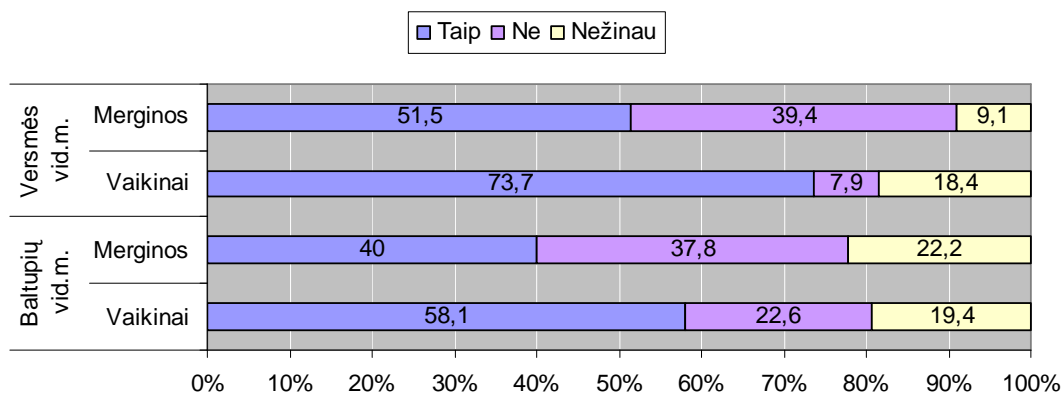
Ar Jums pakanka informacijos apie socialinės atskirties atstovus?

18 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus pakankamumas (proc.)

Matyti, kad informacijos apie socialinės atskirties atstovus pakanka daugiau nei pusei Versmės mokyklos mokinių (63,4 proc.), bei mažiau nei pusei Baltupių mokyklos mokinių (47,4 proc.).

Ar Jums pakanka informacijos apie socialinės atskirties atstovus?

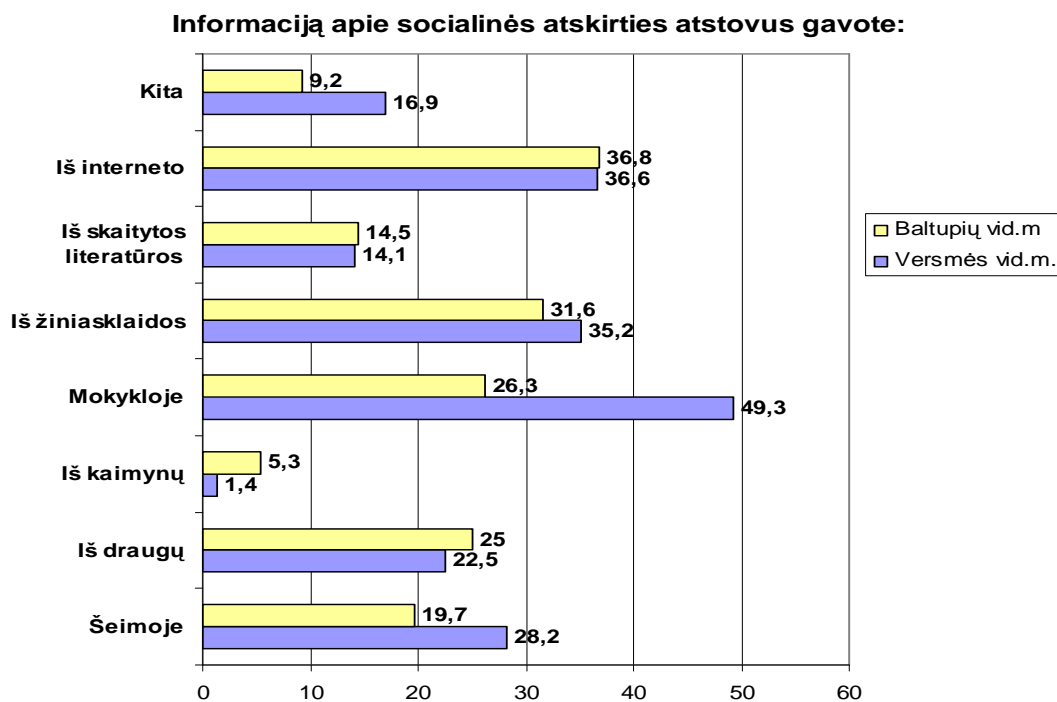

19 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus pakankamumas pagal respondentų lytį (proc.)

Tyrimo duomenys rodo, kad informacijos apie socialinės atskirties atstovus labiau trūksta abiejų mokyklų merginoms (19 pav.). Tai, kad informacijos apie socialinės

atskirties atstovus nepakanka, nurodė beveik penkis kartus daugiau Versmės mokyklos merginų (merginos – 39,4, proc., vaikinai – 7,9; $\chi^2 = 10,2$, $p < 0,05$). Tuo tarpu Baltupių mokyklos merginų ir vaikinų atsakymai skyrėsi mažiau – 15,2 proc.

Siekiant nustatyti iš kur mokiniai gauna daugiausiai informacijos apie socialinės atskirties atstovus jų buvo prašoma pažymėti žinių apie socialinės atskirties atstovus gavimo šaltinius (20 pav.)

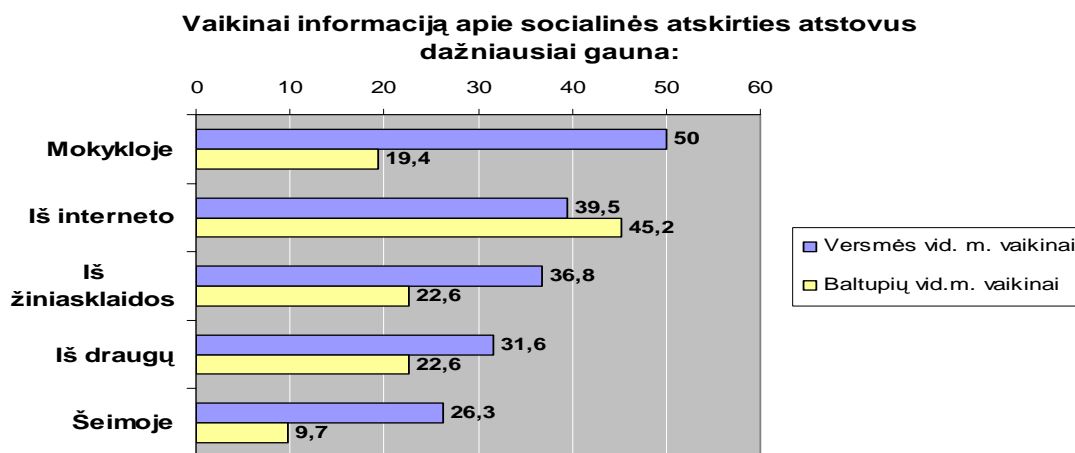
20 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus gavimo šaltiniai (proc.)

Daugiausia informacijos apie socialinės atskirties atstovus mokiniai gauna mokykloje, iš interneto ir iš žiniasklaidos. Mokykloje informaciją gauna beveik pusė Versmės mokyklos (49,3 proc.) ir ketvirtadalis Baltupių mokyklos mokinių (26,3 proc.), statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 8,3$, $p < 0,05$. Iš interneto bei žiniasklaidos maždaug tečdalis abiejų mokyklų mokinių. Kiek mažiau informacijos apie socialinės atskirties atstovus mokiniai gauna šeimoje ir iš draugų: šeimoje – 28,2 proc. Versmės mokyklos ir 19,2 proc. Baltupių mokyklos mokinių; iš draugų – 22,5 Versmės mokyklos ir 25 proc. Baltupių mokyklos mokinių. Mažiausiai informacijos apie socialinės atskirties atstovus respondentai gauna iš kaimynų.

Akcentuotinas faktas, kad tik Versmės mokyklos mokiniai nurodė mokyklą kaip pagrindinį informacijos gavimo šaltinį, tuo tarpu Baltupių mokyklos mokiniai informaciją apie socialinės atskirties atstovus dažniausiai gauna iš žiniasklaidos ir interneto.

Lyginant skirtingų lyčių respondentų informacijos apie socialinės atskirties gavimo šaltinius nustatytos panašios tendencijos.

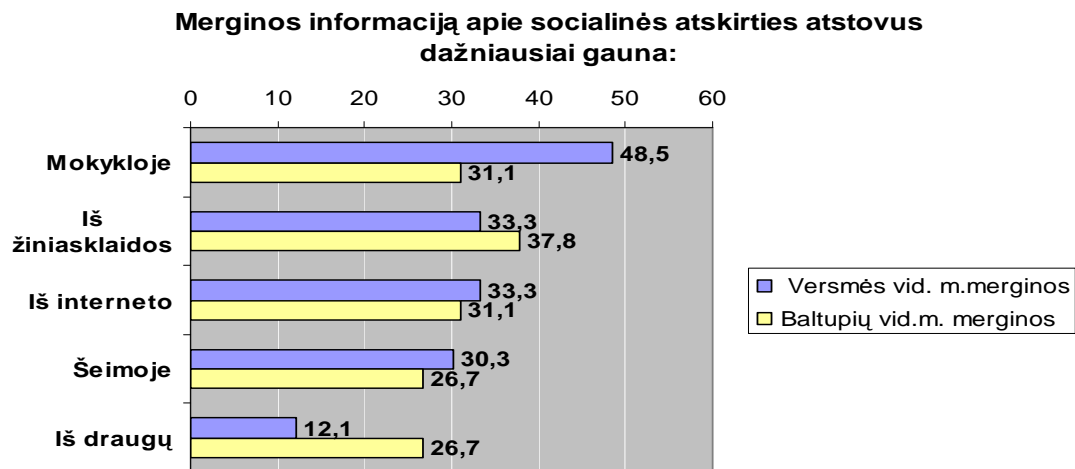
Abiejų mokyklų vyriškos lyties respondentai informaciją apie socialinės atskirties atstovus dažniausiai gauna mokykloje, iš interneto, žiniasklaidos, draugų bei šeimoje (21 pav.).

21 pav. Vaikinų informacijos apie socialinės atskirties atstovus šaltiniai (proc.)

Tačiau paminėtina, kad kai kurie vaikinų atsakymų duomenys ženkliai skiriasi: pusė (50 proc.) Versmės mokyklos vaikinų nurodė, kad informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna mokykloje, tuo tarpu šį informacijos šaltinį paminėjo tik 19,4 proc. Baltupių mokyklos vaikinų. Keturis kartus daugiau Versmės nei Baltupių mokyklos vaikinų apie socialinės atskirties atstovus sužino šeimoje. Beveik trečdaliu daugiau Versmės nei Baltupių mokyklos vaikinų apie socialinės atskirties atstovus sužino iš draugų, skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 3,9$, $p < 0,05$. Iš interneto bei žiniasklaidos informaciją gauna panašus tiriamųjų procentas.

Lyginat abiejų mokyklų moteriškos lyties respondentų informacijos apie socialinės atskirties atstovus gavimo šaltinius, nustatyta, kad merginos informaciją dažniausiai gauna mokykloje, iš interneto, žiniasklaidos, šeimoje bei iš draugų (22 pav.).

22 pav. Merginų informacijos apie socialinės atskirties atstovus šaltiniai (proc.)

Beveik pusė (48,5 proc.) Versmės mokyklos merginų nurodė, kad informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna mokykloje, tuo tarpu šį informacijos šaltinį paminėjo tečdalis (31,1 proc.) Baltupių mokyklos merginų. Tuo tarpu iš draugų apie socialinės atskirties atstovus sužino dvigubai daugiau Baltupių nei Versmės mokyklos merginų. Kitus informacijos gavimo šaltinius nurodė panašus tiriamųjų procentas.

Išvados:

Statistiškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad abiejose mokyklose tolerancijos tema pamokose yra kalbama, diskutuojama nepakankamai dažnai. Didesnė Versmės ir Baltupių mokyklų mokinių dalis nurodė, kad pamokose nepakankamai dažnai yra kalbama, diskutuojama ir apie socialinės atskirties atstovus.

Informacijos apie socialinės atskirties atstovus labiau trūksta Baltupių mokyklos mokiniams. Statistiškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad informacijos apie socialinės atskirties atstovus labiau trūksta abiejų mokyklų merginoms. Taip pat nustatyta, kad pusė Versmės mokyklos ir tik ketvirtadalis Baltupių mokyklos mokinių informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna mokykloje. Kiti pagrindiniai informacijos šaltiniai: internetas, žiniasklaida, šeima ir draugai.

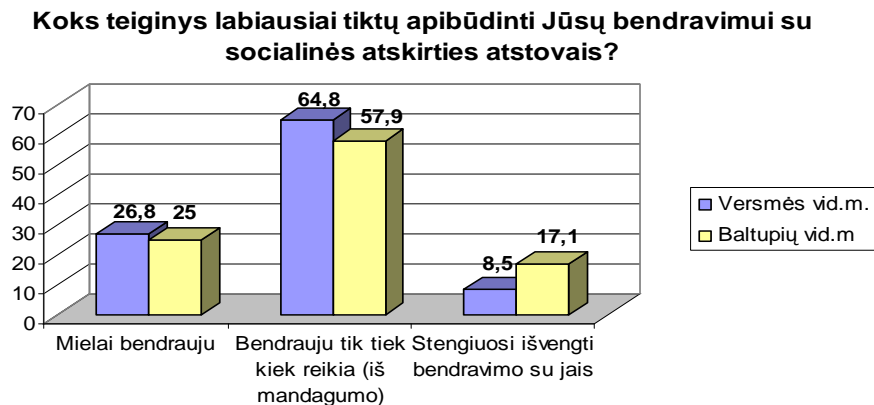
Abiejų lyčių respondentų pagrindiniai informacijos šaltiniai yra tie patys: mokykla, žiniasklaida, internetas, šeima, draugai, nežymiai skiriasi tik tiriamųjų

nurodžiusių šaltinį skaičius. Statistiškai reikšmingu skirtumu nustatyta, kad didesnė vakinų nei merginų dalis informaciją apie socialinę atskirtį gauna iš draugų. Tuo tarpu didesnė merginų nei vaikinų dalis nurodė, kad informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna šeimoje.

3.2.5. Mokinių tolerantiško požiūrio priklausymas nuo mokyklos

Siekiant nustatyti mokinių bendravimo su socialinės atskirties atstovais būdą, jiems buvo užduotas klausimas *Koks teiginys labiausiai tiktų apibūdinti Jūsų bendravimui su socialinės atskirties atstovais?*

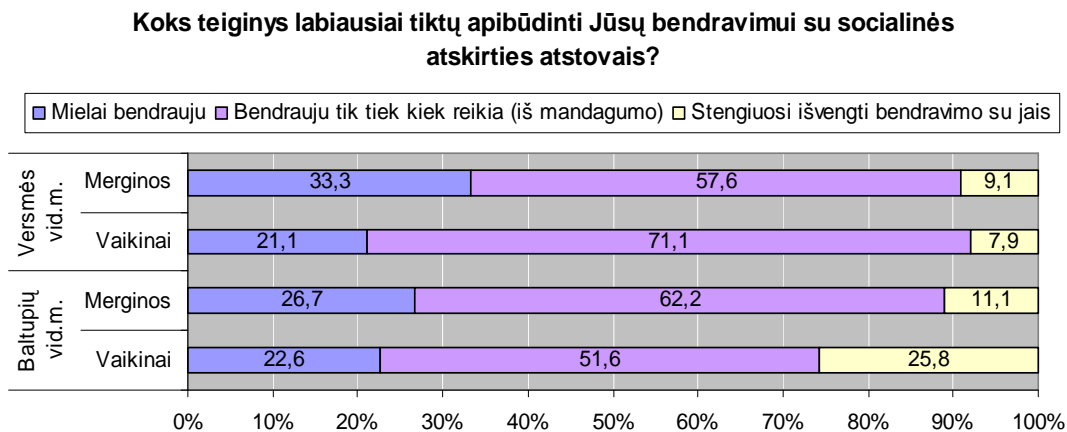
Kaip rodo tyrimo duomenys, daugiau nei pusė mokinių su socialinės atskirties atstovais bendrauja tik tiek, kiek reikalauja mandagumas (23 pav.). Mielai bendraujantys nurodė maždaug ketvirtadalis abiejų mokyklų respondentų (Versmės mokykla – 26,8 proc., Baltupių mokykla – 25 proc.). Pažymėtina, kad iš viso nenori bendrauti ir stengiasi išvengti bendravimo su šiais žmonėmis 17,1 proc. Baltupių mokyklos mokinių bei 8,5 proc. Versmės mokyklos mokinių.

23 pav. Respondentų bendravimo su socialinės atskirties atstovais būdas (proc.)

Lyginat skirtingų lyčių tiriamųjų atsakymus (24 pav.) matyti, kad su socialinės atskirties atstovais šiek tiek mieliau bendrauja abiejų mokyklų merginos. Iš mandagumo, t.y. tik tiek, kiek reikia, bendrauja didesnė Versmės vaikinų (71,1 proc.) nei merginų

(57,6 proc.) dalis. Baltupių mokykloje stebime atvirkščias tendencijas čia iš mandagumo su socialinės atskirties atstovais bendrauja didesnė merginų (62,2 proc.) nei vaikinių (51,6 proc.) dalis. Tačiau paminėtina, kad skirtumai tarp skirtingų lyčių respondentų atsakymų nėra ženklūs, sudaro maždaug 10 proc.

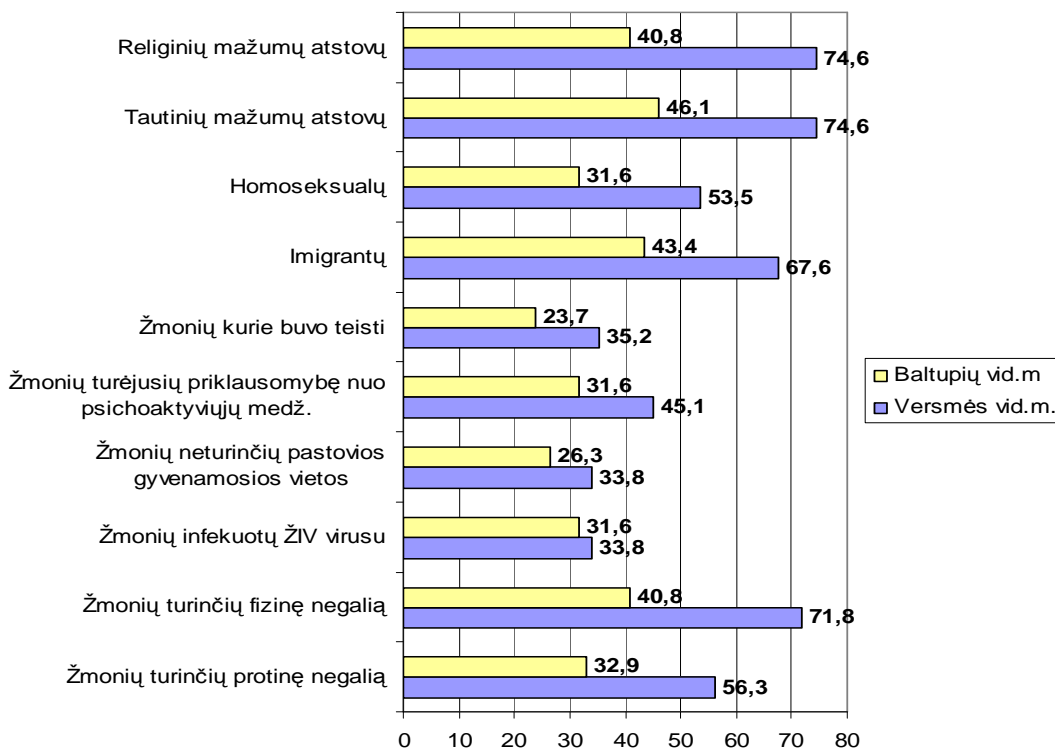

24 pav. Skirtingų lyčių respondentų bendravimo su socialinės atskirties atstovais būdas (proc.)

Šiame magistro darbe buvo iškelta hipotezė, kad heterogeniškos mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni nei homogeniškos mokyklos mokiniai. Hipotezė buvo suformuluota remiantis nuostata, kad kuo dažniau mokiniai mato ir bendrauja su kitokiais asmenimis, kuo daugiau apie juos žino, tuo teigiamesnis yra požiūris į juos (Kasparavičienė, Sabaliauskienė, Rimkienė, 2002; Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, 2003; Tvinnereim, 2003; Galkienė, 2005; Daukšaitė, 2008).

Siekiant nustatyti heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos mokinių tolerantiško požiūrio skirtumus, anketoje buvo pateikti klausimai apie kiekvieną socialinės atskirties atstovų grupę, t.y. buvo klausiama, *Ar neprieštarautumėte žmonių: turinčių fizinę ar protinę negalią, infekuotų ŽIV virusu, valkataujančių (neturinčių pastovios gyvenamosios vietos), turėjusių priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų, ar kitų narkotinių medžiagų), teistų asmenų, imigrantų, homoseksualų, tautinių ir religinių mažumų atstovų, integracijai į Jus supančią bendruomenę?* (25 pav.)

Neprieštarautų šių socialinės atskirties atstovų integracijai į vietos bendruomenę:

25 pav. Tiriamųjų tolerantiškas požiūris į skirtingas socialinės atskirties atstovų grupes (proc.)

Akivaizdžiai pastebima, kad Versmės (heterogeniškos) mokyklos mokiniai pasižymi tolerantiškesniu požiūriu į visas socialinės atskirties atstovų grupes nei Baltupių (homogeniškos) mokyklos mokiniai. Statistiškai reikšmingais skirtumais nustatytas ženklus Versmės ir Baltupių mokyklų mokinių tolerantiško požiūrio į asmenis turinčius fizinę ir protinę negalią skirtumas: asmenų turinčių fizinę negalią integracijai į juos supančią bendruomenę pritartų 71,8 proc. Versmės ir beveik dvigubai mažiau, t. y. 40,8 proc. Baltupių mokyklos mokinių, statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 15,3$, $p < 0,05$. Asmenų, turinčių protinę negalią, integracijai į juos supančią bendruomenę pritartų taip pat beveik dvigubai didesnė Versmės (56,3 proc.) nei Baltupių (32,9 proc.) mokyklos mokinių dalis, skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 10,1$, $p < 0,05$. Tos pačios statistiškai

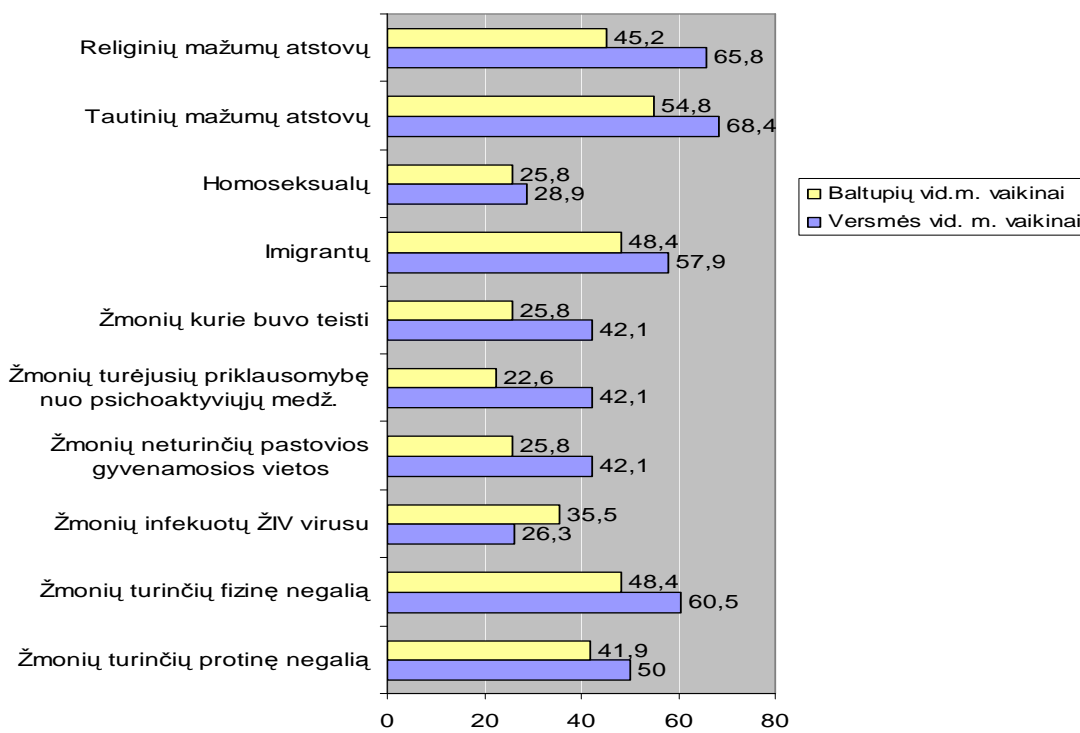
reikšmingos tendencijos išryškėjo ir Versmės mokyklos mokinių požiūryje į tautinių ($\chi^2 = 17, p < 0,05$) bei religinių ($\chi^2 = 18,9, p < 0,05$) mažumų atstovus.

Kiek mažesni, statistiškai reikšmingi skirtumai išryškėjo požiūryje į: homoseksualų ($\chi^2 = 7,5, p < 0,05$) bei imigrantų ($\chi^2 = 8,9, p < 0,05$) integraciją į vietos bendruomenę, t. y. maždaug 20 proc. daugiau Versmės nei Baltupių mokyklos mokinių pritartų šių žmonių integracijai į juos supančią bendruomenę. Apie 10 proc. Versmės mokyklos mokinių taip pat palankiau žiūrėtų ir į turėjusių priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų, teistų bei valkataujančių asmenų integraciją į vietos bendruomenę.

Mažiausias skirtumas tarp heterogeniškos ir homogeniškos mokyklų (2,2 proc.) nustatytas mokinių atsakymuose, ar neprieštarautų žmonių, užsikrėtusių ŽIV virusu integracijai į juos supančią bendruomenę.

Lyginant skirtingų mokyklų vaikinių tolerantišką požiūrį į socialinės atskirties atstovų grupes, paaiškėjo, kad Versmės mokyklos vaikinai yra tolerantiškesni devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t. y. išskyrus žmones, infekuotus ŽIV virusu, jų integracijai į vietos bendruomenę pritartų beveik dešimt procentų daugiau Baltupių mokyklos vaikinių (26 pav.).

Neprieštarautų šių žmonių integracijai į supančią bendruomenę:

26 pav. Vaikinų požiūris į socialinės atskirties atstovų integraciją (proc.)

Matyti, kad Versmės mokyklos vaikinai palankiausiai žiūri į tautinių (68,4 proc.) ir religinių mažumų (65,8 proc.) atstovų bei žmonių, turinčių fizinę negalią (60,5 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 6,4$, $p < 0,05$) integraciją į vietos bendruomenę; nepalankiausiai – į žmonių, infekuotų ŽIV virusu, (26,3 proc.) ir homoseksualų (28,9 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 19,9$, $p < 0,05$) integraciją.

Tuo tarpu Baltupių mokyklos vaikinai palankiausiai žiūri į tautinių mažumų atstovų (54,8 proc.), imigrantų (48,4 proc.) bei žmonių, turinčių fizinę negalią (48,4 proc.) integraciją į juos supančią bendruomenę; nepalankiausiai – į žmonių, turėjusių priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų (22,6, proc.), homoseksualų (25,8 proc.), teistų (25,8 proc.) ir žmonių, neturinčių pastovios gyvenamosios vietos (25,8 proc.) integraciją.

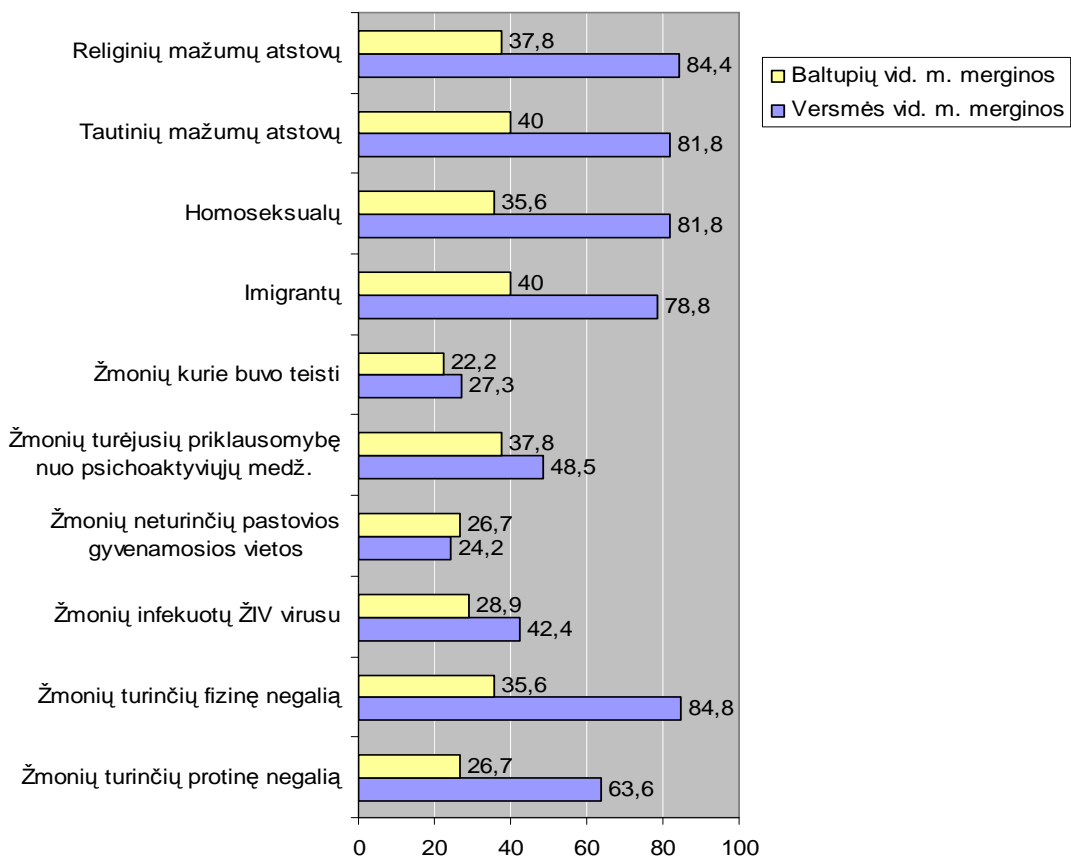
Matome, kad palankiausiai abiejų mokyklų vaikinai žiūri į tautinių ir religinių mažumų atstovų, imigrantų ir žmonių turinčių fizinę negalią integraciją į juos supančią

bendruomenę. Mažiausiai abiejų mokyklų vaikinių pritarimų homoseksualų integracijai.

Apibendinant vaikinių požiūrį į socialinės atskirties atstovus galima teigti, kad Versmės mokyklos vaikinai yra tolerantiškesni socialinės atskirties atstovų atžvilgiu.

Lyginant skirtingų mokyklų merginų tolerantišką požiūrį į socialinės atskirties atstovų grupes, paaiškėjo, kad Versmės mokyklos merginos yra tolerantiškesnės devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t. y. išskyrus vaikataujančius, neturinčius pastovios gyvenamosios vietos žmones, jų integracijai į vietos bendruomenę pritarimų nežymiai daugiau (apie 2 proc.) Baltupių nei Versmės mokyklos merginų (27 pav.)

Neprieštarautų šių žmonių integracijai supančiai bendruomenę:

27 pav. Merginų požiūris į socialinės atskirties atstovų integraciją (proc.)

Matyti, kad Versmės mokyklos merginos palankiausiai žiūri į žmonių, turinčių fizinę negalią (84,8 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 6,4$, $p < 0,05$), religinių (84,4 proc.) ir tautinių mažumų (81,8 proc.) atstovų bei homoseksualų (81,8 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 19,9$, $p < 0,05$) integraciją į jas supančią bendruomenę; nepalankiausiai – į neturinčių pastovios gyvenamosios vietos (24,2 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 13,9$, $p < 0,05$) ir teistų (27,3 proc.) žmonių integraciją.

Tuo tarpu Baltupių mokyklos merginos palankiausiai žiūri į tautinių mažumų atstovų (40 proc.) bei imigrantų (40 proc.) integraciją į jas supančią bendruomenę; nepalankiausiai į teistų (22,2 proc.), neturinčių pastovios gyvenamosios vietos (26,7 proc.) ir žmonių, turinčių protinę negalią (26,7 proc.), integraciją.

Versmės ir Baltupių mokyklų merginų tolerantiškas požiūris į skirtingas socialinės atskirties atstovų grupes šiek tiek skiriasi: Versmės mokyklos merginos palankiausiai žiūri į žmonių, turinčių fizinę negalią, religinių ir tautinių mažumų atstovų bei homoseksualų integraciją. Baltupių mokyklos merginos palankiausiai žiūri į tautinių mažumų atstovų bei imigrantų integraciją.

Mažiausiai abiejų mokyklų merginų pritartę teistų ir neturinčių pastovios gyvenamosios vietos asmenų integracijai.

Apibendinant merginų požiūrį į socialinės atskirties atstovus galima konstatuoti, kad Versmės mokyklos merginos yra tolerantiškesnės socialinės atskirties atstovų atžvilgiu, nes pasižymi tolerantiškesniu požiūriu į socialinės atskirties atstovus.

Aptarus minėtus tyrimo rezultatus, galima teigti: ***magistro darbo hipotezė, kad heterogeniškos mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni nei homogeniškos mokyklos mokiniai, pasitvirtino.*** Tyrimo metu buvo nustatyta:

Versmės (heterogeniškos) mokyklos mokiniai pasižymi tolerantiškesniu požiūriu į visas tyrime minimas socialinės atskirties atstovų grupes nei Baltupių (homogeniškos) mokyklos mokiniai.

Statistiškai reikšmingais skirtumais nustatytas ženklus Versmės ir Baltupių mokyklų mokinių tolerantiško požiūrio į asmenis, turinčius fizinę negalią ($\chi^2 = 15,3$, $p < 0,05$); protinę negalią ($\chi^2 = 10,1$, $p < 0,05$), tautinių mažumų ($\chi^2 = 17,1$, $p < 0,05$) bei religinių mažumų ($\chi^2 = 18,9$, $p < 0,05$) atstovus skirtumas, t. y. jų integracijai į juos

supančią bendruomenę pritartų dvigubai daugiau heterogeniškos nei homogeniškos mokyklos mokinių.

Kiek mažesni, statistiškai reikšmingi skirtumai išryškėjo pažiūrų į: homoseksualų ($\chi^2 = 7,5$, $p < 0,05$) bei imigrantų ($\chi^2 = 8,9$, $p < 0,05$) integraciją į vietos bendruomenę, t. y. maždaug 20 proc. daugiau Versmės nei Baltupių mokyklos mokinių pritartų šių žmonių integracijai į juos supančią bendruomenę. Apie 10 proc. Versmės mokyklos mokinių taip pat palankiau žiūrėtų ir į turėjusių priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų, teistų bei valkataujančių asmenų integraciją į vietos bendruomenę.

Mažiausias skirtumas tarp heterogeniškos ir homogeniškos mokyklų (2,2 proc.) nustatytas mokinių atsakymuose ar neprieštarautų žmonių užsikrėtusių ŽIV virusu integracijai į juos supančia bendruomenę.

Lyties atžvilgiu nustatytos tos pačios tendencijos: heterogeniškos mokyklos vaikinai yra tolerantiškesni devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t.y. išskyrus žmones, infekuotus ŽIV virusu, jų integracijai į vietos bendruomenę pritartų beveik dešimt procentų daugiau Baltupių mokyklos vaikinių.

Heterogeniškos mokyklos merginos taip pat yra tolerantiškesnės devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t. y. išskyrus valkataujančius, neturinčius pastovios gyvenamosios vietos žmones, jų integracijai į vietos bendruomenę pritartų nežymiai daugiau (apie 2 proc.) Baltupių nei Versmės mokyklos merginų.

Išvados:

Daugiau nei pusė abiejų mokyklų mokinių su socialinės atskirties atstovais bendrauja tik tiek, kiek reikalauja mandagumas. Mielai bendraujantys nurodė maždaug ketvirtadalis abiejų mokyklų respondentų.

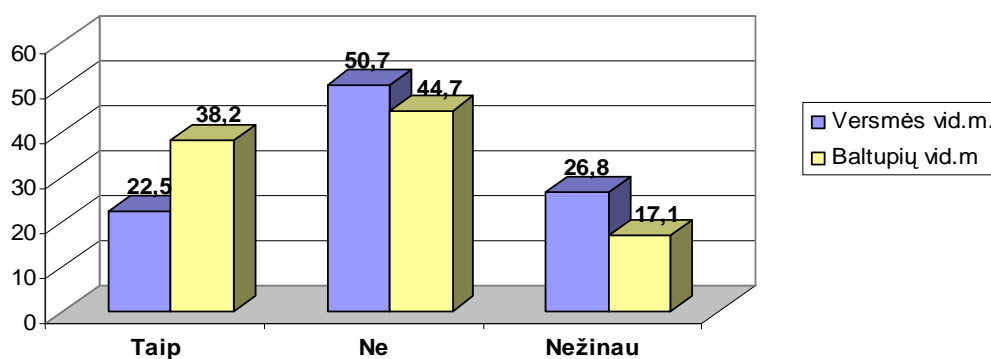
Heterogeniškos (Versmės) mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni socialinės atskirties atstovams nei homogeniškos (Baltupių) mokyklos mokiniai.

3.2.6. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus poreikis

Kaip jau buvo minėta anksčiau, mokslininkų nuomone informacija gali padėti sprendžiant skirtingų žmonių tarpusavio supratimo problemas ir padėti formuojant palankesnę požiūrį į įvairias skirtybes: negalia, tikėjimą, gyvenimo būdą ir pan.

Tiriamiesiems buvo užduotas klausimas *Ar norėtumėte, kad mokykloje būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus?* Šiuo klausimu buvo tikimasi išsiaiškinti, kiek mokiniams yra aktuali ir įdomi ši tema (28 pav.).

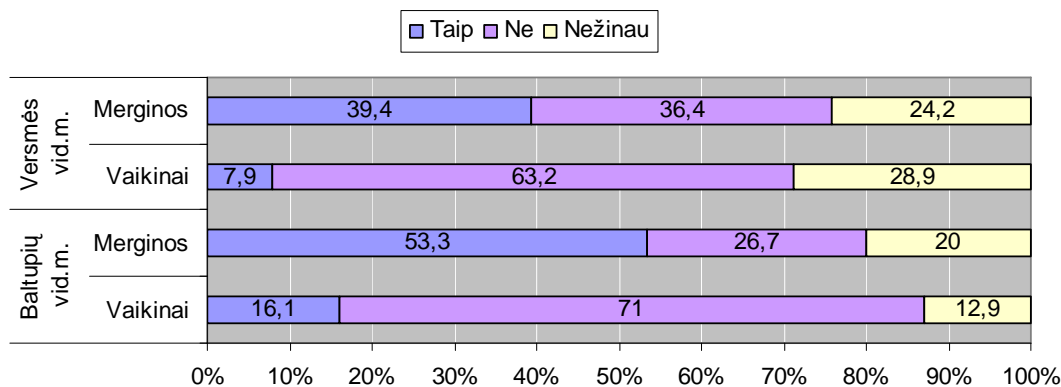
Ar norėtumėte, kad mokykloje daugiau būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus?

28 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus reikalingumas (proc.)

Matyti, kad apie socialinės atskirties atstovus pamokose daugiau norėtų išgirsti Baltupių (38,2 proc.) nei Versmės (22,5 proc.) mokyklos mokiniai. Maždaug pusė Versmės ir truputį mažiau nei pusė Baltupių mokyklos mokinių nenorėtų, kad pamokose būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus. Galima daryti prielaidą, kad mokinius nelabai domina socialinės atskirties atstovai, jų gyvenimas ir problemos, galbūt taip yra dėl to, kad kasdieniniame gyvenime mokiniai retai sutinka ir bendrauja su šiais žmonėmis.

Ar norėtumėte, kad mokykloje daugiau būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus?

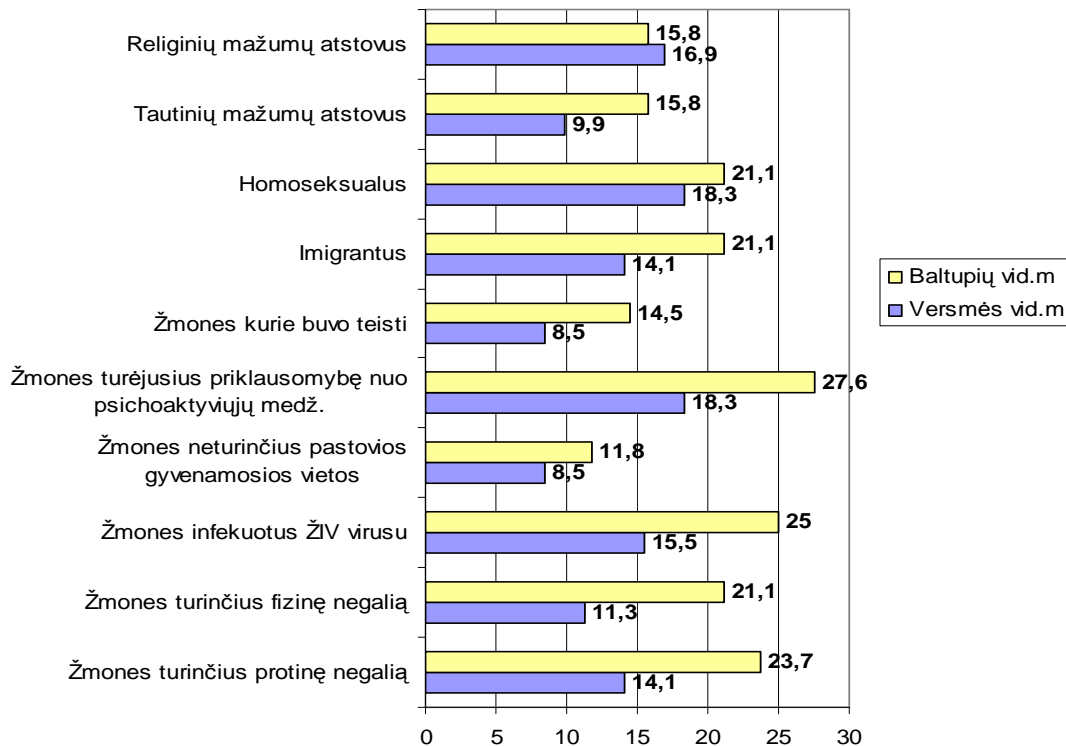

28 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus reikalingumas pagal respondentų lytį (proc.)

Vertinant skirtingų lyčių mokinių atsakymus, ar jie norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus (31 pav.), statistiškai reikšmingais skirtumais nustatyta, kad tokios informacijos pamokose labiau pasigenda abiejų mokyklų merginos: Versmės mokyklos merginos 39,4 proc., vaikinai – 7,9 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 0,4$, $p < 0,05$; Baltupių mokyklos merginos 53,3 proc., vaikinai – 16,1 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 15,2$, $p < 0,05$. Pažymėtina, kad didesnė abiejų mokyklų vaikinų dalis iš viso nenori, kad pamokose būtų šnekama apie socialinės atskirties atstovus (Baltupių – 71 proc.; Versmės – 63,2 proc.)

Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, apie kurias socialinės atskirties atstovų grupes respondentai norėtų sužinoti pamokų metu (30 pav.).

Norėtų, kad būtų kalbama apie šias socialinės atskirties grupes:

30 pav. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus trūkumas (proc.)

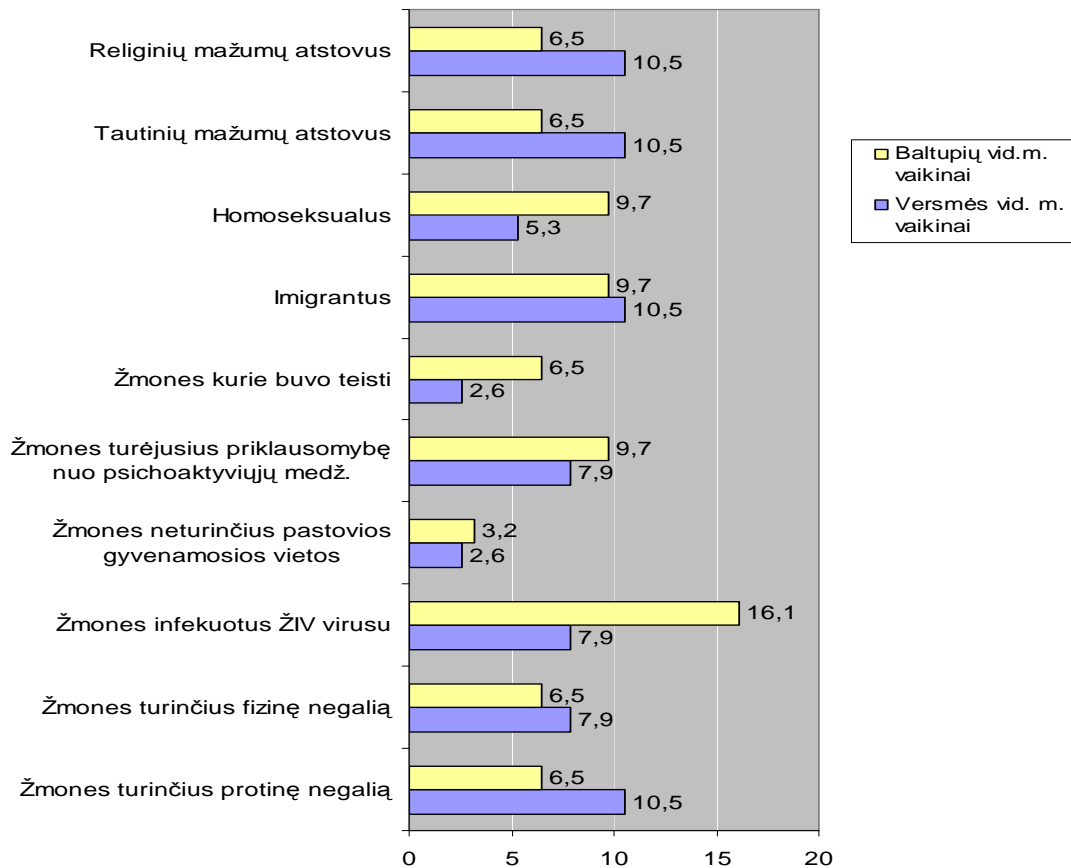
Išanalizavus duomenis matyti, kad Versmės mokyklos mokiniai daugiausia norėtų sužinoti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų (18,3 proc.), homoseksualus (18,3 proc.), religinių mažumų atstovus (16,8 proc.) bei žmones, infekuotus ŽIV virusu (15,5 proc.). Mažiausiai – apie teistus ir valkataujančius asmenis.

Baltupių mokyklos mokiniai taip pat norėtų, kad pamokose daugiausia būtų kalbama apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų (27,6 proc.), tačiau kiti atsakymai skiriasi. Baltupių mokiniai nurodė, kad labiau norėtų išgirsti apie žmones, infekuotus ŽIV virusu (25 proc.), turinčius protinę negalią (23,7 proc.), fizinę negalią (21,1 proc.), imigrantus (21,1 proc.) ir homoseksualus (21,1 proc.).

Mažiausiai Baltupių mokyklos, taip pat kaip ir Versmės mokyklos mokiniai, norėtų, kad per pamokas būtų kalbama apie valkataujančius ir teistus asmenis.

Tyrimė buvo lyginti ir skirtingų mokyklų vaikinių atsakymai apie kurias socialinės atskirties atstovų grupes pamokų metu jie norėtų išgirsti labiausiai (31 pav.).

Norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie šiuos socialinės atskirties atstovus:

31 pav. Vaikiniai norėtų pamokose daugiau sužinoti apie šias socialinės atskirties atstovų grupes (proc.)

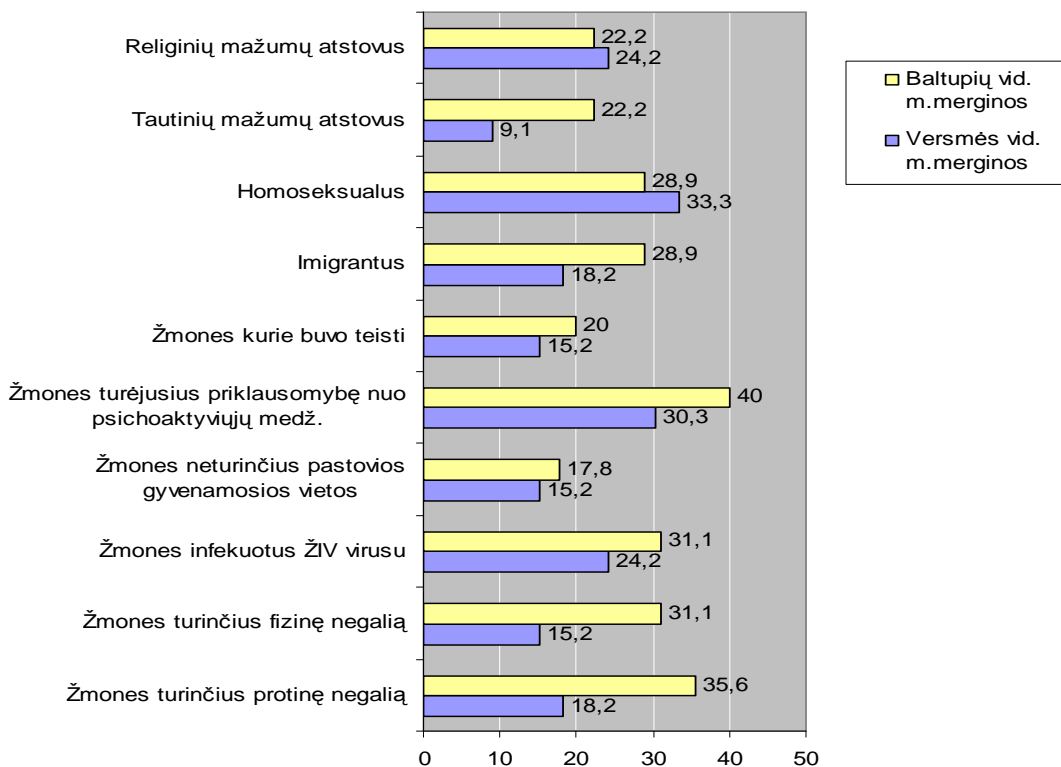
Matyti, kad Versmės mokyklos vaikinai labiausiai norėtų išgirsti apie žmones, turinčius protinę negalią (10,5 proc.), imigrantus (10,5 proc.) bei tautinių (10,5 proc.) ir religinių mažumų atstovus (10,5 proc.). Mažiausiai apie vaikataujančius (2,6 proc.) ir teistus asmenis (2,6 proc.).

Baltupių mokyklos vaikinai labiausiai norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie žmones, infekuotus ŽIV virusu (16,1 proc.), žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų (9,7 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 8,4$, p

<0,05), imigrantus (9,7 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 4,1$, $p < 0,05$) ir homoseksualus (9,7 proc. statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 4,1$, $p < 0,05$). Mažiausiai – apie vaikataujančius asmenis (3,2 proc.).

Vertinant skirtingų mokyklų merginų atsakymus, apie kokias socialinės atskirties atstovų grupes jos labiausiai norėtų išgirsti pamokų metu (32 pav.), paaiškėjo, kad Versmės mokyklos merginos labiausiai norėtų išgirsti apie homoseksualus (33,3 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 9,3$, $p < 0,05$) ir žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų (30,3 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas $\chi^2 = 5,9$, $p < 0,05$); mažiausiai apie tautinių mažumų atstovus (9,1 proc.).

Norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie šias socialinės atskirties atstovų grupes:

32 pav. Merginos norėtų pamokose daugiau sužinoti apie šias socialinės atskirties atstovų grupes (proc.)

Baltupių mokyklos merginos labiausiai norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (40 proc., statistinio

skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 8,4$, $p < 0,05$) ir žmones, turinčius protinę negalią (35,6 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 10,1$, $p < 0,05$); mažiausiai apie teistus (15,2 proc.), valkataujančius (15,2 proc.) ir turinčius fizinę negalią (15,2 proc., statistinio skirtumo reikšmingumas: $\chi^2 = 6,7$, $p < 0,05$) žmones.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima konstatuoti, kad apie socialinės atskirties atstovus pamokose labiau norėtų išgirsti Baltupių (38,2 proc.) nei Versmės (22,5 proc.) mokyklos mokiniai. Pažymėtina, kad maždaug pusė Versmės (50,7 proc.) ir truputį mažiau nei pusė (44,7 proc.) Baltupių mokyklos mokinių iš viso nenorėtų, kad pamokose būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus.

Vertinant skirtingų lyčių mokinių atsakymus statistiškai reikšmingais skirtumais nustatyta, kad tokios informacijos pamokose labiau pasigenda abiejų mokyklų merginos. Akcentuotinas faktas, kad didesnė abiejų mokyklų vaikinų dalis iš viso nenori, kad pamokose būtų šnekama apie socialinės atskirties atstovus (Baltupių – 71 proc.; Versmės – 63,2 proc.).

Statistiškai reikšmingais skirtumais nustatyta, kad Versmės mokyklos mokiniai daugiausia norėtų sužinoti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, homoseksualus, religinių mažumų atstovus bei žmones, infekuotus ŽIV virusu; mažiausiai – apie teistus ir valkataujančius asmenis. Tuo tarpu Baltupių mokyklos mokiniai norėtų pamokose išgirsti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, žmones, infekuotus ŽIV virusu, turinčius protinę ar fizinę negalią, imigrantus ir homoseksualus; mažiausiai – apie valkataujančius ir teistus asmenis. Matyti, kad Baltupių ir Versmės mokinių atsakymai šiek tiek skiriasi. Abiejų mokyklų mokiniai nurodė, kad labiausiai norėtų pamokose išgirsti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, homoseksualus bei žmones, infekuotus ŽIV virusu. Tačiau Baltupių mokyklos mokiniai taip pat nurodė, kad daugiausia norėtų informacijos ir apie asmenis, turinčius protinę ar fizinę negalią, tuo tarpu, kad norėtų informacijos apie šias grupes nurodė tik nedidelė dalis Versmės mokyklos mokinių (apie žmones, turinčius fizinę negalią – 11,3 proc.; protinę negalią – 14,1 proc.). Galima daryti prielaidą, kad šiuos skirtumus lėmė heterogeniška ir homogeniška mokyklos sudėtis. Kadangi Versmės mokyklos mokiniai mokosi kartu su įvairias negalias turinčiais

mokiniais, tai natūralu, kad jiems netrūksta informacijos apie protinę ar fizinę negalią turinčius asmenis, nes jie būdami kartu turi galimybę su jais bendrauti ir juos pažinti.

Kaip rodo tyrimo duomenys, mažiausiai abiejų mokyklų mokiniai norėtų sužinoti apie teistus ir valkataujančius asmenis. Galima daryti prielaidą, kad mokiniai nesidomi šiais asmenimis, kadangi laiko juos nepageidautiniais savo aplinkoje, nes, kaip rodo tyrimo duomenys, būtent šių socialinės atskirties atstovų grupių integracijai į juos supančią bendruomenę pritartų mažiausiai abiejų mokyklų mokinių dalis (skyrius: Mokinių tolerantiško požiūrio skirtumai, 25 pav.).

Vertinant pagal lytį buvo nustatytos tokios tendencijos: Versmės mokyklos vaikinai labiausiai norėtų išgirsti apie žmones, turinčius protinę negalią, imigrantus bei tautinių ir religinių mažumų atstovus. Mažiausiai – apie valkataujančius ir teistus asmenis. Baltupių mokyklos vaikinai labiausiai norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie žmones, infekuotus ŽIV virusu, žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų ($\chi^2 = 8,4$, $p < 0,05$), imigrantus ($\chi^2 = 4,1$, $p < 0,05$) ir homoseksualus ($\chi^2 = 4,1$, $p < 0,05$). Mažiausiai – apie valkataujančius asmenis.

Versmės mokyklos merginos labiausiai norėtų išgirsti apie homoseksualus ($\chi^2 = 9,3$, $p < 0,05$) ir žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų ($\chi^2 = 5,9$, $p < 0,05$); mažiausiai – apie tautinių mažumų atstovus. Baltupių mokyklos merginos labiausiai norėtų, kad pamokose būtų kalbama apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų ($\chi^2 = 8,4$, $p < 0,05$) ir žmones, turinčius protinę negalią ($\chi^2 = 10,8$, $p < 0,05$); mažiausiai apie teistus, valkataujančius ir turinčius fizinę negalią ($\chi^2 = 6,8$, $p < 0,05$) asmenis.

Išvados:

Apie socialinės atskirties atstovus pamokose labiau norėtų išgirsti Baltupių nei Versmės mokyklos mokiniai. Maždaug pusė Versmės ir truputį mažiau nei pusė Baltupių mokyklos mokinių iš viso nenorėtų, kad pamokose būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus.

Informacijos apie socialinės atskirties atstovus pamokose labiau pasigenda abiejų mokyklų merginos. Tuo tarpu daugiau nei pusė abiejų mokyklų vaikinių iš viso nenori, kad pamokose būtų šnekama apie socialinės atskirties atstovus.

Daugiausia Versmės ir Baltupių mokyklų mokinių norėtų išgirsti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichoaktyviųjų medžiagų, homoseksualus bei žmones, infekuotus ŽIV virusu; mažiausiai – apie teistus ir valkataujančius asmenis.

Verinant lyties atžvilgiu skirtingų (t. y. Versmės ir Baltupių) mokyklų vaikinai ir merginos norėtų išgirsti apie skirtingas socialinės atskirties atstovų grupes.

3.2.7. Požiūris į šalies situaciją: tolerancija mažai visuomenės toleruojamoms grupėms

Tai, kiek mūsų visuomenė yra tolerantiška, priklauso nuo jos piliečių. Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, ką mokiniai mano apie situaciją Lietuvoje ar reikėtų ją keisti, jei reikėtų, tai kaip. Mokiniam buvo užduotas klausimas – *Kaip Jūs manote, ką reikėtų keisti mūsų visuomenėje, kad ji taptų tolerantiškesnė socialinės atskirties atstovams?*

Mokinių atsakymai yra nevienareikšmiai. Dalis mokinių atsakė jog *reikėtų mokyti tolerancijos ir tai daryti nuo mažens*: „Auklėti vaikus nuo mažens, kad socialinės atskirties atstovai yra tokie patys žmonės kaip ir visi“; „Reikėtų šviesti žmones“; „Mokyti tolerancijos“; „Įsteigti tolerancijos universitetą“; „Nuo mažens diegti vaikams toleranciją“; „Reikia ugdyti nuo mažens, požiūris pasikeis tik per kelias kartas“; „Reikėtų keisti ne kažką mūsų visuomenėje, o pačią visuomenę. Negalėčiau tiksliai įvardyti, kas daro įtaką tokiam visuomenės formavimuisi, tačiau galbūt reikėtų pradėti nuo šeimos. Paaiškinti vaikams, kodėl tokia svarbi yra tolerancija žmonių bendravimui ir tarpusavio supratimui.“

Yra manančių, kad *reikia daugiau informacijos, bendravimo*: „Jei būtų daugiau informacijos, manau žmonės būtų tolerantiškesni“; „Suteikti daugiau informacijos apie tolerantiškumą“; „Manau, kad reikėtų tiesiog juos geriau pažinti. Gauti galimybę su jais atrimiau pabendrauti, kad juos suprastų.“; „Informuoti apie socialinių, religinių, tautinių ir kitų skirtumų kilmę“; „Manau, reikėtų keisti mąstymą, bandyti „subrandinti“ visuomenę, daugiau informacijos tolerancijos tema, projektų, integruoti tolerancijos reikalaujančius asmenis į visuomenę“.

Kiti siūlo *keisti požiūrį ir į visus žmones priimti kaip sau lygius ir pradėti tai daryti nuo savęs*: „Reikėtų keisti savo paties požiūrį į juos, žiūrėti kaip į sau lygius“; „Keisti požiūrį, supažindinti su tuo, kas jiems svetima (apklausoje minėti dalykai) ir

galbūt tai taps artima, žmonės supras ir padės vieni kitiems“; „Reikia pradėti keistis patiems, pradėkim nuo savęs, juk nesam tokie visi išskirtiniai. Reikia įsikalti tai, kad visi žmonės skirtingi, bet jiems turi būt rodoma ta pati pagarba ar tolerancija. Tai priklauso nuo mūsų mentaliteto“; „Reikia keisti žmonių požiūrį, parodyti, jog odos spalva ar tikėjimas nėra žmogaus vertybių ar identiteto matas“.

Keisti šalies politiką, švietimo sistemą: „Šalies politikams patiems būti tolerantiškiems (t. y. Seimo nariams), o jau tada galima kažką keisti“; „Reikia keisti ne visuomenėje kažką, tačiau pardėti nuo politikos, kuri viską ir pakeičia“; „Manau iš pačių pagrindų keisti švietimo sistemą“; „Paprasčiausia reikia kalbėti apie tai visose mokyklose ir įtikinti vaikus, kad žmonės, kokie jie bebūtų, yra lygūs“; „Subręsti kaip valstybei, atitūkti nuo sovietinės praeities“; „Supažindinti su išskirtimi. Aiškinti apie lygias teises, taip pat ir tie, kurie aiškina, turi turėti aiškia toleranišką poziciją, ugdymo įstaigose vykdyti programas, paremtas praktiniu užsiėmimu.“; „Ištrinti seną SSRS mąstymą ir tapti labiau kosmopolitiškiems“; „Keisti valdžią!“; „Keisti valdžią ir įstatymus“.

Yra manančių, kad *kažką pakeisti yra beviltiška:* „Žmonių nepakeisti, reikia naujos vaikų kartos ir kitaip auklėti. Nes dabartinių žmonių nepakeisi“; „Žmonių mentalitetą, kas yra neįmanoma“.

Taip pat yra tokių, kurie mano, kad *nieko keisti nereikia ir viskas yra gerai:* „Nieko nereikėtų keisti, nes į daugumą iš čia išvardytų žmonių grupių Lietuvoje žvelgiama labai gerai ir papildomų problemų tai nekelia“; „Nieko nereikia keisti, viskas yra gerai“.

Abejingų: „Aš pats toks nesu, tai man jokio skirtumo“.

Yra ir gana *prieštarinai bei priešišškai nusiteikusių mokinių:* „Saugoti valstybę nuo iškrypėlių, gėjų, lesbiečių, nusikaltėlių“; „Reikėtų teisti socialinės atskirties atstovus!“; „Reikia keisti ne visuomenę, o atstovus!“; „Dėl jų mūsų visuomenė yra silpna ir atsilikusi, aš juos toleruoju, nes to išmokė mokykla ir tėvai, bet jie mūsų visuomenę smugdo žemyn, aš nežinau, kas turėtų pasikeisti, kad nebūtų protiškai atsilikusių (nebent negimdyti tokių), valkatų (na įsteigti paramos namus ir jiems padėti), ŽIV sergančių, na juos nežinau, reikėtų neišleisti iš ligoninių, nes per juos daugiau žmonių susergera, o vaistų dar nėra“; „Manau, kad į mūsų visuomenę reikia integruoti socialinės atskirties atstovus išskyrus keliančius pavojų arba turinčius negalią, nes manau, kad jiems patiems, dėl jų

laimės yra žymiai smagiau, maloniau bendrauti su tokiais pačiais, kaip ir jie. Visada atsiras žmonių, kurie įžeidinės juos, todėl nėra verta juos taip žaloti.“ .

Apibendrinant mokinių atsakymus galima konstatuoti, kad, mokinių nuomone, tolerancija socialinės atskirties atstovams mūsų visuomenėje nėra didelė, tai atspindi mokinių pasisakymai, parodantys, kad keisti mūsų šalyje reikėtų labai daug pradedant bendra šalies politika ir švietimo sistema ir baigiant kiekvieno mūsų požiūriu, kuris, respondentų nuomone, turėtų būti pradedamas brandinti šeimoje, vėliau mokykloje. Mokiniai pažymėjo, kad tolerancijos ugdymui ypač svarbi yra informacija ir galimybė bendrauti, pažinti kitokius žmones, nes tai įgalina juos geriau suprasti ir tapti tolerantiškesnius, priimti kitus kaip sau lygius.

Nedidelė mokinių dalis išsakė nuomonę, kad Lietuvoje viskas yra gerai, t. y. į socialinės atskirties atstovus žvelgiama palankiai, jie nekelia jokių problemų, todėl nieko keisti nereikia.

Pažymėtina, kad buvo ir abejingų mokinių minėjusių, kad jie nėra socialinės atskirties atstovai, todėl jų tai neliečia.

Taip pat buvo ir priešišškai nusiteikusių mokinių, akcentavusių, kad socialinės atskirties atstovus reikėtų izoliuoti, negimdyti protiškai atsilikusių vaikų, saugoti valstybę nuo jų, nes jie esą smugdo valstybę žemyn, ar net juos teisti.

Išvados:

Tolerancijos tema Lietuvoje išlieka aktuali, nes tolerancija socialinės atskirties atstovams mūsų visuomenėje nėra didelė, tai atspindi mokinių pasisakymai, parodantys, kad keisti mūsų šalyje reikėtų labai daug pradedant bendra šalies politika ir švietimo sistema ir baigiant kiekvieno mūsų požiūriu, kuris, respondentų nuomone, turėtų būti pradedamas brandinti šeimoje, vėliau tėvų darbą turėtų pratęsti mokykla. Mokiniai pažymėjo, kad tolerancijos ugdymui ypač svarbi yra informacija ir galimybė bendrauti, pažinti kitokius žmones, nes tai įgalina juos geriau suprasti ir tapti tolerantiškesnius, priimti kitus kaip sau lygius.

IŠVADOS

Atlikus mokslinės literatūros magistro darbo tema analizę, galima daryti šias išvadas:

1. Tolerancija dažniausiai yra suprantama kaip instrumentinė vertybė, aktyvi pozicija (arba veiklos strategija), padedanti siekiant gėrio ir teisingumo visuomenėje. Ji visuomet yra siejama su atsakomybe, kuri nusako tolerancijos ribas ir apsaugo nuo nuolaidžiavimo blogybėms. Pagal tolerancijos objektą dažniausiai yra išskiriamos keturios tolerancijos sritys: politinė, moralinė, socialinė ir religinė.

2. Tolerancijos ugdymas ir jos raiška yra neatsiejama nuo mokinio asmenybės raidos, jos kokybinio kitimo, kurį įtakoja vidinių (genetinių) ir išorinių (demografinių ir ugdymo) veiksnių sąveika.

3. Pagrindinės tolerancijos ugdymo problemos: tolerancijos sąvokos daugiareikšmiškumas; visuomeninės terpės homogeniškumas; visuomenėje ir šeimoje vyraujančios neigiamos nuostatos ir stereotipai; menkas šeimos dalyvavimas ugdant toleranciją; segregacija ir stereotipinimas žinasklaidoje; netolerantiška mokyklos kultūra ir ugdomoji aplinka; žemas mokinio savivertės lygis; neigiamos pedagogos nuostatos, netolerantiškas elgesys bei nepasirengimas ugdyti „kitokius“ vaikus; ugdymo turinio trūkumai; informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka.

4. Svarbiausiu veiksniu, galinčiu sumažinti socialinę atskirtį, šiuo metu yra įvardijamas inkliuzinis ugdymas arba bendra mokykla visiems visuomenės nariams. Individų skirtumai šiame ugdyme suvokiami kaip ištekliai, kurie padeda kurti įvairesnius socialinius santykius, tobulinti ugdymo procesą ir sudaro sąlygas tolerancijai ugdyti.

5. Skatinant inkliuzinio ugdymo plėtotę, mūsų šalyje nuolat yra vykdomas švietimo sistemos tobulinimas: priimami strateginiai švietimo dokumentai, rengiamos ir įgyvendinamos socialinės bei ugdymo turinio tobulinimo programos, atliekami švietimo kokybės tyrimai, vykdomi nacionaliniai ir tarptautiniai projektai.

6. Pagrindinės inkliuzinio ugdymo plėtotės problemos: siauras inkliuzijos termino supratimas; nepakankamas ir netinkamas švietimo finansavimas; į segregaciją ir kategorizavimą orientuota mokyklos kultūra; prioriteto vien akademiniams mokiniui pasiekimams teikimas; per didelis mokinių skaičius klasėse, pagalbos mokiniui ir

mokytojui stoka; nepakankamas mokytojų pasirengimas darbui su atskirtų patiriančiais vaikais, motyvacijos stoka ir negatyvios nuostatos; visuomenės teigiamo požiūrio ir tolerancijos stoka „kitokiam“ asmeniui; informacijos apie „kitokius“ asmenis stoka; mokinių tėvų abejonės ir nenoras bendradarbiauti.

Ištyrus heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos mokinių tolerantiško požiūrio ypatumus galima daryti tokias išvadas:

1. Heterogeniškos (Versmės vidurinės) mokyklos mokiniai su socialinės atskirties atstovais bendrauja tris kartus dažniau (*kasdieną ir dažnai*) nei homogeniškos (Baltupių vidurinės) mokyklos mokiniai.

2. Beveik visi heterogeniškos ir homogeniškos mokyklos mokiniai suvokia tolerancijos vertybės svarbą, daugiau nei pusė geba teisingai apibūdinti tolerancijos sąvoką ir žino, kad tolerancija yra galima ne tik tarp panašių žmonių. Abiejų mokyklų merginos į klausimus apie tolerancijos svarbą ir jos raišką atsakė nežymiai teisingiau (10 proc.) nei vaikinai. Didesnis skirtumas išryškėjo paklausus apie tolerancijos sampratą, t. y. ir Versmės, ir Baltupių mokyklos merginos geba geriau apibūdinti tolerancijos sąvoką (labiausiai tikslų atsakymo variantą pasirinko 20,8 proc. daugiau Versmės ir 14,1 proc. daugiau Baltupių mokyklos merginų nei vaikinų).

3. Tolerancijos tema su savo tėvais kalba mažiau nei pusė abiejų mokyklų respondentų. Lyginant atsakymus lyties atžvilgiu nustatyta, kad tolerancijos temą su savo tėvais žymiai dažniau aptaria abiejų mokyklų merginos (Versmės mokyklos merginos tris kartus, Baltupių – keturis kartus).

4. Heterogeniškos mokyklos mokinių tėvai pasižymi palankesniu požiūriu į socialinės atskirties atstovus nei homogeniškos mokyklos mokinių tėvai, t. y. *teigiamai ir greičiau teigiamai nei neigiamai* socialinės atskirties atstovus vertina 59,2 proc. Versmės mokyklos ir 47,4 proc. Baltupių mokyklos mokinių tėvų.

5. Pusė Versmės mokyklos mokinių ir didesnė dalis Baltupių mokyklos mokinių nurodė, kad tolerancijos tema pamokose yra aptariama nepakankamai dažnai. Didesnė abiejų mokyklų mokinių dalis taip pat teigia, kad pamokose nepakankamai dažnai yra kalbama ir apie socialinės atskirties atstovus.

6. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus labiau trūksta homogeniškos (Baltupių) mokyklos mokiniams. Be to, tik ketvirtadalis Baltupių mokyklos mokinių informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna mokykloje, tuo tarpu Versmės mokyklos mokiniams šis informacijos šaltinis yra pagrindinis. Kiti dažniausiai minimi abiejų mokyklų mokinių informacijos apie socialinės atskirties atstovus šaltiniai: internetas, žinasklaida, šeima ir draugai. Mažiausiai informacijos apie socialinės atskirties atstovus abiejų mokyklų respondentai gauna iš kaimynų.

7. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus labiau trūksta abiejų mokyklų merginoms. Tuo tarpu pagrindiniai vaikinių ir merginų informacijos šaltiniai yra tie patys: mokykla, žinasklaida, internetas, šeima, draugai, nežymiai skiriasi tik tiriamųjų nurodžiusių šaltinių skaičius. Kiek didesnė vakinių nei merginų dalis informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna iš draugų. Tuo tarpu didesnė merginų nei vaikinių dalis nurodė, kad informaciją apie socialinės atskirties atstovus gauna šeimoje.

8. *Magistro darbo hipotezė, kad heterogeniškos mokyklos mokiniai yra tolerantiškesni nei homogeniškos mokyklos mokiniai, patvirtino, tyrimo metu buvo nustatyta, kad:* heterogeniškos (Versmės) mokyklos mokiniai pasižymi tolerantiškesniu požiūriu į visas socialinės atskirties atstovų grupes nei homogeniškos (Baltupių) mokyklos mokiniai. Nustatytas ženklus Versmės ir Baltupių mokyklų mokinių tolerantiško požiūrio į asmenis, turinčius fizinę ar protinę negalią, tautinių mažumų bei religinių mažumų atstovus skirtumas, šių asmenų integracijai į juos supančią bendruomenę pritarė dvigubai daugiau heterogeniškos nei homogeniškos mokyklos mokinių. Kiek mažesnis (apie 20 proc.) skirtumas išryškėjo požiūryje į homoseksualų bei imigrantų integraciją. Maždaug 10 proc. daugiau Versmės nei Baltupių mokyklos mokinių palankiau žiūrėtų ir į turėjusių priklausomybę nuo psichotropinių medžiagų, teistų bei valkataujančių asmenų integraciją į vietos bendruomenę. Mažiausias skirtumas tarp heterogeniškos ir homogeniškos mokyklų (2,2 proc.) nustatytas mokinių atsakymuose, ar neprieštarautų žmonių, užsikrėtusių ŽIV virusu, integracijai į juos supančią bendruomenę.

9. Lyties atžvilgiu nustatytos panašios tendencijos: heterogeniškos (Versmės) mokyklos vaikinai yra tolerantiškesni devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t. y. išskyrus žmones, infekuotus ŽIV virusu, jų

integracijai į vietos bendruomenę pritartų nežymiai daugiau homogeniškos (Baltupių) mokyklos vaikinų. Heterogeniškos mokyklos merginos taip pat yra tolerantiškesnės devynioms iš dešimties tyrime minimoms socialinės atskirties atstovų grupėms, t. y. išskyrus neturinčius pastovios gyvenamosios vietos žmones, jų integracijai į vietos bendruomenę pritartų nežymiai daugiau Baltupių nei Versmės mokyklos merginų.

10. Apie socialinės atskirties atstovus pamokose labiau norėtų išgirsti homogeniškos nei heterogeniškos mokyklos mokiniai. Informacijos apie socialinės atskirties atstovus pamokose beveik keturis kartus labiau pasigenda abiejų mokyklų merginos. Tuo tarpu daugiau nei pusė abiejų mokyklų vaikinų iš viso nenori, kad pamokose būtų šnekama apie socialinės atskirties atstovus. Daugiausia abiejų mokyklų mokiniai norėtų išgirsti apie žmones, turėjusius priklausomybę nuo psichotropinių medžiagų, homoseksualus bei žmones, infekuotus ŽIV virusu; mažiausiai – apie neturinčius pastovios gyvenamosios vietos ir teistus asmenis.

11. Tolerancijos tema Lietuvoje išlieka aktuali, nes tolerancija socialinės atskirties atstovams mūsų visuomenėje nėra didelė, tai atspindi mokinių pasisakymai, parodantys, kad keisti mūsų šalyje reikėtų labai daug, pradedant bendra šalies politika ir švietimo sistema ir baigiant kiekvieno mūsų požiūriu, kuris, respondentų nuomone, turėtų būti pradedamas brandinti šeimoje, vėliau tėvų darbą turėtų pratęsti mokykla. Mokiniai pažymi, kad tolerancijos ugdyme ypač svarbi yra informacija ir galimybė bendrauti, pažinti kitokius žmones, nes tai įgalina juos geriau suprasti ir tapti tolerantiškesnius, priimti kitus kaip sau lygius.

REKOMENDACIJOS

Aptarus tyrimo rezultatus, galima būtų pateikti tokius siūlymus bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tolerancijai stiprinti:

- Sudaryti sąlygas mokiniams kasdieną bendrauti su „kitokiais“ vaikais, t. y. kurti įvairialypes mokinių bendruomenes, heterogeniškas mokyklas, idant mokiniai galėtų pažinti ir geriau suprasti vieni kitus.
- Kelti mokytojų kvalifikaciją, supažindinti su „Mokyklos visiems“ nuostatomis ir inkluzinio ugdymo nauda ugdymo procesui.
- Vadovėliuose formuoti objektyvę požiūrį į įvairias socialines grupes, atsisakyti šališkumo, stereotipų.
- Pamokose ir klasės valandėlių metu aptarti tolerancijos temą, suteikti mokiniams pakankamai informacijos apie žmones, išsiskiriančius savo gyvesena, tikėjimu, fizinėmis ypatybėmis ir t. t.
- Į tolerancijos ugdymo procesą įtraukti mokinių tėvus ir vietos bendruomenę.

LITERATŪRA

1. Aidukienė T. Mokyklą visiems kuriame šiandien // Pranešimas. – 2006 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d]. Prieiga per internetą:
http://209.85.129.132/search?q=cache:ee8UifUa5O8J:www.viltis.lt/lt/news/konferencija%2520/Aidukiene_2006_12_07.ppt+aidukien%C4%97+mokykla+visiems+kuriame+siandien&hl=en&ct=clnk&cd=1&lr=lang_lt
2. Ambrukaitis J., Udrienė G., Bagdonienė V., Rimdeikienė S. Pedagogų profesinės kompetencijos vertinimas specialiųjų poreikių vaikų (ugdymo plėtros) aspektu. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto tyrimo ataskaita. ŠU Specialiojo ugdymo mokslinis centras, 2003 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Atask.%20ministerijai.doc
3. Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
4. Arlauskas S. Tikėjimo laisvė kaip moralinės motyvacijos teisė // Jurisprudencija, 2003, Nr. 39 (31); p. 5-16 [žiūrėta 2008 rugsėjo 12 d]. Prieiga per internetą:
<http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/juris31.doc>
5. Bakonis E. Mažumos socialinių mokslų vadovėliuose // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius: Garnelis, 2004.
6. Bendrojo lavinimo mokyklų socialinių bei specialiųjų pedagogų, mokyklų psichologų ir bibliotekininkų kvalifikacijos tobulinimas. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto tyrimo ataskaita. Kaunas: UAB „Faktus Dominus“, 2007 [žiūrėta 2009 susio 7 d]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/ATASKAITA_kvalifikacija_pedagogai_2007.pdf
7. Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų naudojimas/naudingumas planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto tyrimo ataskaita. Tyrimo grupės vadovė: Doc. Dr.L. Duoblienė. Vilnius, 2008 [žiūrėta 2009 vasario 7 d]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/BP-Tyrimo_Ataskaita.pdf
8. Bitinas B. Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija. Vilnius: Kronta, 2004.

9. Bitinas B. Ugdymo empirinis tyrimas // Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Vilnius: Kronta, 2006, p. 68–95.
10. Brandišauskienė A., Martišauskienė E. IX – X kl. Mokinių požiūris į asmenis, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių // Edukacinės studijos (VI). Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymo aspektai. Jaunųjų mokslininkų darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
11. Corbett J. Inclusivity and School Culture: the Case of Special Education // School Culture. Edited by Jon Poseser. London: Paul Chapman Publishing Ltd A SAGE Publications Company, 1998.
12. Daukšaitė L. Kaip padėti vaikams priimti savo bendraamžius, turinčius neįprastų bruožų. Metodinės rekomendacijos pedagogams apie tolerancijos ugdymą klasėje. Vilnius: UAB „Petro Ofsetas“, 2008.
13. Deveikienė L., Manelis E. Tolerancijos ugdymas mokykloje // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius: Garnelis, 2004.
14. Dirgytė E. Jaunimas paneigė, kad yra tolerantiškas [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=17357998>
15. Dirgytė E. Tautinėms mažumoms lietuviai tolerantiški, homoseksualams ne [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=17642382>
16. Donskis L. Tolerancija: abejingumas ar skirtumų pripažinimas? [žiūrėta 2008 spalio 2 d.]. Prieiga per internetą:
<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/nuomones/tolerancija-abejingumas-ar-skirtumu-pripazinimas-161031>
17. Duoblienė L. Dorinis ugdymas: imperatyvus charakterio ir dvasinis ugdymas, versus dialogas ir socialinės kompetencijos ugdymas // Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link. Vilnius: „Tyto alba“, 2006, p. 108-111.
18. Eklinth K. Šiaurės ir Baltijos šalių projekto tikslas – „Mokykla visiems“ // Mokyklą visiems kuriame šiandien. Šiaurės ir Baltijos šalių projektas „Mokykla visiems“ sud. Labinienė R., Aidukienė T., Kvedarienė J., Kliminskas R. Vilnius: Presvika, 2003.

19. Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.
20. Global Campaign for Education 2008 // Quality Education to End Exclusion: Policy Brief [žiūrėta 2008 rugsėjo 22 d]. Prieiga per internetą: http://global.campaignforeducation.org/documents/action_week_downloads/2008/Policy%20Brief.pdf
21. Gudonis V., Valantinas A., Strimaitienė L. Bendrojo lavinimo mokyklos nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius // Specialusis ugdymas, Nr. 2, 2003, p. 73–83.
22. Habermas J. Intolerance and discrimination. International Journal of Constitutional Law 2003 1(1):2-12; doi:10.1093/icon/1.1.2 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d]. Prieiga per internetą: <http://icon.oxfordjournals.org/cgi/reprint/1/1/2>
23. Iš tolerancijos istorijos. Straipsnių rinkinys. Sud J. Balčius. Vilnius: Academia, 1992.
24. Jakavonytė L. Creating Culture of Tolerance: Transforming Tradition of Monologue into Tradition Dialogue // Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 156–170.
25. Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
26. Kant I. Dorovės metafizikos pagrindai. Vilnius: Mintis, 1980.
27. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Liucijus, 2005.
28. Kasparavičienė G., Sabaliauskienė, R., Rimkienė R. Jūs ne vieni. Šeimoms, auginančioms specialiųjų poreikių vaikus. Vilnius: Garnelis, 2002.
29. Kavolis V. Tolerancijos prielaidos // Nepriklausomųjų kelias: publicistikos srtaipsniai (1951–1965). Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 160–169.
30. Labinienė R., Aidukienė T. Inkliuzinio ugdymo sistemos link: „Mokyklą visiems“ kuriame bendradarbiaudami“ // Mokyklą visiems kuriame šiandien. Šiaurės ir Baltijos šalių projektas „Mokykla visiems“ sud. Labinienė R., Aidukienė T., Kvedarienė J., Kliminskas R. Vilnius: Presvika, 2003.
31. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2002.

32. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2003 [žiūrėta 2008 lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/Programos2003.pdf>
33. Lithuanian Report on The Development of Education 2008. Ministry Education and Science of The Republic of Lithuania [žiūrėta 2008 spalio 22 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/lithuania_NR08.pdf
34. Locke J. Laiškas apie toleranciją // Plečkaitis R. Tolerancija. Vilnius: Pradai, 1998.
35. Matulevičienė D., Dautaras J. Studentų požiūris į specialiųjų poreikių vaikų integruotą ugdymą // Edukacinės studijos (VI). Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymo aspektai. Jaunųjų mokslininkų darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
36. Media against Intolerance and Discrimination: Estonian Situation and International Experience. Tallinn: Legal Information Centre for Human Rights, 2006.
37. Miniotaitė G. Moralinės tolerancijos samprata I. Kanto praktinėje filosofijoje // Logos 48 / 2006, p: 14-23 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.litlogos.lt/L48/logos48_miniotaite.pdf
38. Mokytojų rengimo ugdyti specialiųjų poreikių turinčius vaikus bendrojo ugdymo klasėse gairės. Šiaurės ir Baltijos šalių projektas „Mokykla visiems“ sud. Labinienė R., Aidukienė T., Christensen F. Vilnius: Presvika, 2003.
39. 2008–2009 mokslo metų bendrieji ugdymo planai [žiūrėta 2008 lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ugd_planai/Ugdymo_planai_2008_spaudai.pdf
40. Montesquieu Ch. Apie įstatymų dvasią. Vilnius: Mintis, 2004.
41. Navikaitė D. Kokią moterį reklamuojame? // Lytis ir populiarioji kultūra. Tarptautinis tarpdisciplininis seminaras. Vilnius, 2004 [žiūrėta 2008 lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gap.lt/kmr>
42. Plečkaitis R. Tolerancija. Vilnius: Pradai, 1998.

43. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008 [žiūrėta 2008 lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926>
44. Rado P. Lygios švietimo galimybės // Švietimas pereinamuoju laikotarpiu: švietimo politikos kūrimo kryptys Vidurio Europos ir Baltijos šalyse. Vilnius: Garnelis, 2003.
45. Reardon B. A. Tolerancija – taikos pradžia. Vadovas vidurinėms mokykloms. Mokytojo knyga. Vilnius: Danielius, 2000.
46. Riaskova V., Grigas R. Tautinės ir nacionalinės tolerancijos sklaida ir jos raiškos kontūrai Vilniaus bendrojo lavinimo mokyklose // Šiuolaikinė mokykla: socialinės patirtys ir iššūkiai. Jaunųjų sociologijos mokslininkų darbai (III) sud. Pruskus V. Vilnius: VPU leidykla, 2008.
47. Sabaliauskienė R. Tolerancijos ugdymas ikimokyklinėse įstaigose ir pradinėse klasėse // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius:Garnelis, 2004.
48. Sociologinis tyrimas pagal BNS pranešimą „Lietuviai tolerantiški juodaodžiams, bet ne itin toleruoja seksualines mažumas“ // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius:Garnelis, 2004.
49. Specialiųjų poreikių turinčių asmenų mokymosi aprėptis. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto tyrimo atsakaita. Kaunas: UAB „Faktus Dominus“ , 2007 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/spec_poreikiai_smm_07.pdf
50. Spinoza B. Etika. Vilnius: Pradai, 2001.
51. Sprindžiūnas A., Aramavičiūtė V. X-XII klasių moksleivių tolerancijos bruožai // Socialiniai mokslai, 2000. Nr. 2 (23).
52. Sprindžiūnas A. Lietuvos moksleivių ksenofobijos ir politinės tolerancijos bruožai // Acta Paedagogica Vilnensia, 2006 Nr. 16.
53. Sprindžiūnas A. Tolerancijos samprata // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius:Garnelis, 2004.
54. Sprindžiūnas A. X-XII klasių mokinių tolerancijos ugdymas. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, eduklogija (07S). Vilnius: VU, 2000.

55. Tamošiūnas T. Edukacinis kryptingumas įvairiautėje aplinkoje. Vilnius: UAB „Biznio mašinų kompanija“, 2000.
56. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special needs Education. World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994 [žiūrėta 2008 lapkričio 27 d]. Prieiga per internetą: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF
57. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 2004.
58. Tyrimo „Diskriminacija Europos Sąjungoje“ duomenys apie Lietuvą, 2007 // Socialinių tyrimų institutas Etninių tyrimų centras [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/uploaded_files/documents/country_sheet_lt_en.pdf
59. Toleikis V. Tolerantiška daugiakultūrė visuomenė ir ugdymo turinys // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius: Garnelis, 2004.
60. Tornau Ū. Mokyklinių vadovėlių iliustracijos // Tolerancijos ugdymas mokykloje: knyga mokytojui. Vilnius: Garnelis, 2004.
61. Towards Education for All Inclusion // UNESCO Policy Briefs. Sharing Global Experience. Issue Nr. 1. Spring - Summer 2006.
62. Tvinnereim R. Inkliuzinis ugdymas – Šiaurės šalių perspektyva // Mokykla visiems kuriame šiandien. Šiaurės ir Baltijos šalių projektas „Mokykla visiems“ sud. Labinienė R., Aidukienė T., Kvedarienė J., Kliminskas R. Vilnius: Presvika, 2003.
63. Valstybinės švietimo strategijos įgyvendinimas 2003 – 2007. Medžiaga diskusijoms. Švietimo aprūpinimo centras. Kaunas: Aušra, 2007.
64. Visuomenės nuomonės apklausa „Požiūris į darbo migrantus“, 2008 // Socialinių tyrimų institutas Etninių tyrimų centras [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ces.lt/list.php?strid=4298&id=4352>
65. Voitukovič S., Kutkienė L. Šeimos mokytojų ir bendraamžių įtaka specialiųjų poreikių vaikų mokymuisi // Edukacinės studijos (VI). Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymo aspektai. Jaunųjų mokslininkų darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.

66. Watkins A. (red.) Mokinių specialiųjų poreikių, pasiekimų ir pažangos vertinimas inkluzinėje aplinkoje: pagrindiniai politikos ir praktikos klausimai. Odense, Danija: Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra, 2007 [žiūrėta 2008 rugsėjo 7 d]. Prieiga per internetą: <http://www.european-agency.org/site/info/publications/agency/ereports/docs/19docs/assessmentLT.doc>
67. Zaborskaitė V. Tolerancija [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/63798>
68. Žemaitis V. Pedagoginė tolerancija. Vilnius, Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 1997.
69. Аджиева Е. М. Етнопедагогические и этнопсихологические условия воспитания толерантности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
70. Асташова Н. А. Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений // Толерантное сознание и особенности Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
71. Баскакова Е. В. Психологические исследования и диагностика толерантного сознания на экспериментальных площадках Москвы // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
72. Баскакова Е. В. Толерантная личность: сравнительный анализ (материалы исследования учащихся классов) // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
73. Губогло М. Н. Толерантность сознания молодежи: состояние и особенности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
74. Дворникова Е. Н. Проблемы воспитания толерантной личности через формирование культурной идентичности // Толерантное сознание и

- формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
75. Кочергина З. А. Современные дискуссии по проблеме толерантности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.
76. Садохин А. П. Толерантное сознание: сущность и особенности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) сборник научно-методических статей. Москва: Воронеж, 2003.

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume (Žin, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30))
2. Lietuvos Respublikos Seimo 1991 m. birželio 25 d. įstatymas Nr. I-1489 „Švietimo įstatymas“ (Žin., 1991-08-20, Nr. 23-593)
3. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. liepos 2 d. įstatymas Nr. VIII-854 „Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“ (Žin., 1998-07-29, Nr. 67-1940)
4. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. gruodžio 15d. įstatymas Nr. VIII-969 „Specialiojo ugdymo įstatymas“ (Žin., 1998-12-31, Nr. 115-3228)
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. kovo 21 d. įstatymas Nr. VIII-1586 „Aukštojo mokslo įstatymas“ (Žin., 2000-03-31, Nr. 27-715)
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 17 d. įstatymas Nr. IX-1630 „Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas“ (Žin., 2003-06-28, Nr. 63-2853)
7. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų“ (Žin., 2003-07-18, Nr. 71-3216)
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. balandžio 3 d. įstatymas Nr. X-1065 „Profesinio mokymo įstatymo pakeitimo įstatymas“ (Žin., 2007-04-19, Nr. 43-1627)
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. balandžio 30 d. įstatymas Nr. XI-242 „Mokslo ir studijų įstatymas“ (Žin., 2009-05-12, Nr. 54-2140).

10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 82 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ (Žin., 2005-01-27, Nr. 12-391)
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 209 „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“ (Žin., 2004-02-26, Nr. 30-995)
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 19 d. nutarimas Nr. 1110 „Dėl mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2006–2008 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2005-10-22, Nr. 126-4497)
13. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. ISAK-1953 „Dėl Specialiųjų poreikių mokinių vežiojimo 2005–2008 metų programos „Geltonasis autobusas“ patvirtinimo“ (Žin., 2004-12-12, Nr. 179-6627)
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Nr. 1057 „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2007–2012 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2007-10-13, Nr. 106-4344).
15. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gegužės 10 d. įsakymas „Dėl Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategijos patvirtinimo“ Nr. ISAK-814 (Žin., 2005-05-19, Nr.63-2252)
16. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. rugpjūčio 1 d. įsakymas „Dėl Tautinės mažumos kalbos mokymosi organizavimo bendrojo lavinimo mokykloje rekomendacijų aprašo patvirtinimo“ Nr. ISAK–1630 (Žin., 2006-08-08, Nr. 87-3420)
17. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. ISAK-2571 „Dėl Vaikų sugrąžinimo į mokyklas gairių patvirtinimo“ (Žin., 2005-12-22, Nr. 149-5454)
18. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 12 d. įsakymas Nr. ISAK-2549 „Dėl Jaunimo mokyklų koncepcijos“ (Žin., 2006-01-19, Nr. 7-263)
19. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2005 m. rugsėjo 1 d. įsakymas Nr. ISAK-1800 „Dėl užsieniečių ir Lietuvos Respublikos piliečių, atvykusių ar

- grįžusių gyventi ir dirbti Lietuvos Respublikoje, vaikų ir suaugusiųjų ugdymo išlyginamosiose klasėse ir išlyginamosiose mobiliosiose grupėse tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2005-09-08, Nr.109-3991)
20. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2006 m. vasario 13 d. įsakymas Nr. ISAK-258 „Dėl gabių vaikų ir jaunimo ugdymo programos“ (Žin., 2006-02-22, Nr. 22-719)
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008–2010 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2008-04-12, Nr. 42-1555)
22. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2007 m. vasario 7 d. įsakymas Nr. ISAK-184 „Dėl Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, kalbos įskaitos, dalyko brandos egzamino užduoties formos, vykdymo ir vertinimo instrukcijų (vertinimo) pritaikymo specialiųjų poreikių mokiniams, buvusiems mokiniams ir eksternams tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2007-02-13, Nr. 19-741)
23. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2008 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. ISAK-715 „Dėl Mokymosi kryptių pasirinkimo galimybių didinimo 14–19 metų mokiniams modelio aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2008 03 27, Nr. 35-1260)

Internetinės nuorodos:

1. Europos Socialinio Fondo agentūra [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.esf.lt/uploads/documents/SFMIS%20NR.doc>
2. Statistikos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės [žiūrėta 2008 lapkričio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1298>

PRIEDAI

I priedas: Mokinių tolerantiško požiūrio tyrimo klausimynas

I priedas: Mokių tolerantiško požiūrio tyrimo klausimynas

Gerbiamasis respondente, esu Vilniaus universiteto Edukologijos magistrantė ir atlieku tyrimą, kuriuo noriu išsiaiškinti, kiek tolerantiški esame socialinės atskirties atstovams. Pasirinkę Jums tinkamą atsakymo į pateiktus klausimus variantą (ar variantus), pažymėkite jį. Jūsų anonimiškumas yra garantuojamas.

Tikuoši bendradarbiavimo ir dėkoju už pagalbą atliekant šį tyrimą.

1. Jūs:
 - Vyras
 - Moteris

2. Kelintoje klasėje Jūs mokotės: _____

3. Ar Jums tenka ir kaip dažnai tenka bendrauti su socialinės atskirties atstovais (su asmenimis, turinčiais protinę ar fizinę negalią, infekuotais ŽIV virusu, vaikataujančiais (neturinčiais pastovios gyvenamosios vietos), turėjusiais priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų, ar kitų narkotinių medžiagų), teistais asmenimis, imigrantais, homoseksualais, priklausančiais tautinėms ar religinėms mažumoms)?
 - Kasdieną
 - Dažnai
 - Retai
 - Iš viso nebendrauju

4. Kaip manote, ar tolerancija yra svarbi žmonių tarpusavio santykiams šiuolaikinėje visuomenėje?
 - Taip
 - Ne
 - Nežinau

5. Pažymėkite, kuris teiginys Jums labiausiai priimtinas (Pažymėkite vieną atsakymo variantą)?
 - Tolerancija – pasyvumas siekiant išvengti konfliktinių situacijų
 - Tolerancija - aktyvi pozicija (veiklos strategija) siekiant gėrio ir teisingumo visuomenėje
 - Tolerancija – skirstymas pagal kultūrą ir kalbą, nes kultūros nėra vienodai vertingos
 - Tolerancija – savalaikės politinės priemonės, kad svetimšaliai nepakenktu visuomenei

6. Kaip manote, ar tolerancija įmanoma tik tarp vienas kitą suprantančių, panašių žmonių?
 - Taip
 - Ne
 - Nežinau

7. Ar Jūsų šeimoje yra diskutuojama/kalbama apie toleranciją?
 - Taip
 - Ne
 - Nežinau

8. Kaip apibūdintumėte Jūsų tėvų požiūrį į socialinės atskirties atstovus?
 - Teigiamas
 - Greičiau teigiamas nei neigiamas
 - Greičiau neigiamas nei teigiamas
 - Neigiamas
 - Nežinau

9. Ar pamokose pakankamai dažnai yra diskutuojama/kalbama apie toleranciją?
- Taip
 - Ne
 - Nežinau
10. Ar pamokose pakankamai dažnai yra diskutuojama/kalbama apie socialinės atskirties atstovus?
- Taip
 - Ne
 - Nežinau
11. Ar Jums pakanka informacijos apie socialinės atskirties atstovus?
- Taip
 - Ne
 - Nežinau
12. Jei atsakėte taip, informaciją gavote:
- Šeimoje
 - Iš draugų
 - Iš kaimynų
 - Mokykloje
 - Iš žinasklaidos
 - Iš skaitytos literatūros
 - Iš interneto
 - Kita
13. Koks teiginys labiausiai tiktų apibūdinti Jūsų bendravimui su socialinės atskirties atstovais (pažymėkite viena atsakymo variantą)?
- Mielai bendrauju
 - Bendrauju tik tiek kiek reikia (iš mandagumo)
 - Stengiuosi išvengti bendravimo su jais
14. Ar neprieštarautumėte žmonių, turinčių protinę negalią, integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
15. Ar neprieštarautumėte žmonių, turinčių fizinę negalią, integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
16. Ar neprieštarautumėte žmonių, infekuotų ŽIV virusu, integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
17. Ar neprieštarautumėte vaikataujančių (neturinčių pastovios gyvenamosios vietos) žmonių integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau

18. Ar neprieštarautumėte žmonių, kurie turėjo priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų ar kitų narkotikų), integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
19. Ar neprieštarautumėte žmonių, kurie buvo teisti, integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
20. Ar neprieštarautumėte imigrantų integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
21. Ar neprieštarautumėte homoseksualų integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
22. Ar neprieštarautumėte tautinių mažumų atstovų integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
23. Ar neprieštarautumėte religinių mažumų atstovų integracijai į Jus supančią bendruomenę?
- Neprieštaraučiau
 - Prieštaraučiau
 - Nežinau
24. Ar norėtumėte, kad mokykloje daugiau būtų kalbama apie socialinės atskirties atstovus?
- Taip
 - Ne
 - Nežinau
25. Jei atsakėte taip, tai apie kurias grupes (Galimi keli atsakymų variantai):
- Turinčius protinę negalią
 - Turinčius fizinę negalią
 - Tuos, kurie yra infekuoti ŽIV virusu
 - Valkataujančius (neturinčius pastovios gyvenamosios vietos)
 - Tuos, kurie turėjo priklausomybę nuo psichiką veikiančių medžiagų (alkoholio, vaistų ar kitų narkotikų)
 - Tuos, kurie buvo teisti
 - Imigrantus
 - Homoseksualus
 - Tuos, kurie priklauso tautinėms mažumoms
 - Tuos, kurie priklauso religinėms mažumoms
26. Kaip Jūs manote, ką reikėtų keisti mūsų visuomenėje, kad ji taptų tolerantiškesnė socialinės atskirties atstovams?